

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SÂMİHA AYVERDİ'NİN ATEŞ AĞACI ADLI ROMANINDA BAĞDAŞIKLIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rumeysa KELEŞ

OCAK - 2021

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SÂMİHA AYVERDİ'NİN ATEŞ AĞACI ADLI ROMANINDA BAĞDAŞIKLIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rumeysa KELEŞ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer UZUN

OCAK - 2021

TRABZON

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışma'da bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Rumeysa KELEŞ

19.01.2021

ÖNSÖZ

Bu Çalışma'da, Sâmiha AYVERDİ'nin *Ateş Ağacı* adlı romanında, metinsellik ölçütlerinden biri metnin dilbilgisel ve anlamsal bağıntıları olarak tanımlanan *bağdaşıklık* ölçütünün türleri *gönderim*, *eksilti*, *değiştirim*, *bağlaçlar* ve *sözcüksel bağdaşıklık* unsurları tespit edilmeye ve böylece bu unsurların metnin bütünlüğüne hizmeti tanımlanmaya, metnin teşekkülünde belirleyici ve yazarın okuyucuya ulaşmasında etkili olmuş sözcüksel bağdaşıklık unsurları ile de metnin iletisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Sâmiha AYVERDİ, 1905-1993 yıllarında yaşamış Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tanıklık etmiştir. Yaşadığı dönemin önemli fikir adamları ile münasebeti, onun cemiyete bakışını ve fikirlerini etkilemiştir. Bu sebeple Ayverdi'nin romanları yalnızca dil ve edebiyat alanında değil din, sosyoloji, siyasal bilimler, mimarlık gibi farklı disiplinlerin de konusu olmuştur. Çalışma'da Sâmiha AYVERDİ'nin seçilen eseri metin dil biliminin imkânları ile değerlendirilmiştir. AYVERDİ'nin başka bir eseri üzerinde böyle bir incelemenin yapılmamış olması çalışmanın özgün yanısıdır.

Bu hâliyle Çalışma önsöz, içindekiler ve özeti takip eden giriş ile başlayıp, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde incelemeye temel oluşturan kavramlar örneklerle açıklanmış; ikinci bölümde *Ateş Ağacı* metni bu kavramlar etrafında incelenmiştir. Çalışma sonuç, kaynakça ve ekler ile tamamlanmıştır.

Bu Çalışma'da bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer UZUN'a, Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR'a ve Prof. Dr. Erhan DURUKAN'a teşekkür ederim.

Ocak, 2021

Rumeysa KELEŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	XIII
ABSTRACT	XIV
TABLolar LİSTESİ.....	XV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XVI

GİRİŞ	1-2
-------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMEL ALINAN KAVRAM VE ÖLÇÜTLER	4-37
1.1. Metin (Text)	4
1.1.1. Bağlam (Context).....	5
1.1.2. Metin Dil Bilimi (Text Linguistics).....	6
1.1.3. Metinsellik Ölçütleri (Standards of Textuality)	8
1.1.3.1. Bağdaşıklık (Cohesion)	8
1.1.3.2. Tutarlılık (Coherence)	9
1.1.3.3. Niyet (Intentionality)	9
1.1.3.5. Bilgisellik (Informativity).....	10
1.1.3.6. Duruma Uygunluk (Situationality)	10
1.1.3.7. Metinlerarasılık (Intertextuality).....	10
1.2. Bağdaşıklık (Cohesion).....	10
1.2.1. Gönderim (Reference)	15
1.2.1.1. Dış Gönderim (Exophoric Reference)	16
1.2.1.2. İç Gönderim (Endophoric Reference).....	17
1.2.1.2.1. Art Gönderim (Anaphora)	17
1.2.1.2.1.1. Öncül / Bağımsız Art Gönderim Öğeleri	17
1.2.1.2.1.1.1. Zamirler ile Yapılan Art Gönderim Öğeleri	18

1.2.1.2.1.1.1.1. Şahıs Zamirleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	18
1.2.1.2.1.1.1.2. Dönüşlülük Zamiri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	18
1.2.1.2.1.1.1.3. İşaret Zamirleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	19
1.2.1.2.1.1.2. İşaret Sıfatları ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	19
1.2.1.2.1.2. Ardıl / Bağımlı Art Gönderim Ögeleri.....	19
1.2.1.2.1.2.1. İyelik Ekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	20
1.2.1.2.1.2.2. Belirtme Hâli Eki ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	20
1.2.1.2.1.2.3. Kişi Ekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	20
1.2.1.2.1.3. Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	21
1.2.1.2.2. Ön Gönderim (Cataphora)	21
1.2.1.2.2.1. Öncül / Bağımsız Ön Gönderim Ögeleri.....	22
1.2.1.2.2.1.1. Zamirler ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	22
1.2.1.2.2.1.1.1. Şahıs Zamirleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	22
1.2.1.2.2.1.1.2. Dönüşlülük Zamiri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	22
1.2.1.2.2.1.1.3. İşaret Zamirleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	22
1.2.1.2.2.1.2. İşaret Sıfatları ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	23
1.2.1.2.2.2. Ardıl / Bağımlı Ön Gönderim Ögeleri	23
1.2.1.2.2.2.1. İyelik Ekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	23

1.2.1.2.2.2.2. Belirtme Hâli Eki ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	23
1.2.1.2.2.2.3. Kişi Ekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	24
1.2.1.2.2.3. Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	24
1.2.2. Eksilti (Ellipsis)	24
1.2.2.1. Cümle Ögelerine Bağlı Eksilteler.....	25
1.2.2.1.1. Yüklem Eksiltisi	25
1.2.2.1.2. Özne Eksiltisi.....	26
1.2.2.1.3. Nesne Eksiltisi	26
1.2.2.1.4. Yer Tamlayıcısı Eksiltisi	26
1.2.2.1.5. Zarf Tümlenci Eksiltisi.....	27
1.2.2.2. Tamlamalara Bağlı Eksilteler	27
1.2.2.2.1. Tamlayan Eksiltisi	27
1.2.2.2.2. Tamlanan Eksiltisi	28
1.2.2.3. Cümle Eksiltisi	28
1.2.2.4. Ek Eksilteleri	29
1.2.2.4.1. Kip Eki Eksiltisi	29
1.2.2.4.2. Kişi Eki Eksiltisi.....	29
1.2.2.4.3. Soru Eki Eksiltisi	29
1.2.2.4.4. Çokluk Eki Eksiltisi.....	30
1.2.2.4.5. İyelik Eki Eksiltisi	30
1.2.2.4.6. Hâl Ekleri Eksiltisi.....	30
1.2.3. Değiş-tirir (Substitution)	31
1.2.3.1. İsm'e Bağlı Değiş-tirir (Nominal Substitution)	31
1.2.3.2. Fiile Bağlı Değiş-tirir (Verbal Substitution)	32
1.2.3.3. Cümleye Bağlı Değiş-tirir (Clausal Substitution)	32
1.2.4. Bağlaçlar (Conjunction).....	32
1.2.4.1. Açıklama İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar.....	33
1.2.4.2. Ayırma İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar	33
1.2.4.3. Ekleme İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar	33
1.2.4.4. Karşıtlık İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar	34
1.2.4.5. Koşul İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar.....	34
1.2.4.6. Sebep Sonuç İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar.....	34
1.2.4.7. Zaman İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar	34
1.2.5. Sözcüksel Bağdaşıklık (Lexical Cohesion).....	35
1.2.5.1. Tekrarlar	35

2.3.1.2.1.3. Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	54
2.3.1.2.1.3.1. Metnin Kişilerine Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	54
2.3.1.2.1.3.2. Metinde Geçen Nesnelere Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	58
2.3.1.2.1.3.3. Metinde Geçen Olay ve Durumlara Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri	60
2.3.1.2.2. Ön Gönderim (Cataphora)	61
2.3.1.2.2.1. Öncül / Bağımsız Ön Gönderim Ögeleri.....	61
2.3.1.2.2.1.1. Zamirler ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	61
2.3.1.2.2.1.1.1. Şahıs Zamirleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	61
2.3.1.2.2.1.1.2. İşaret Zamirleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	61
2.3.1.2.2.1.1.3. İşaret Sıfatları ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	62
2.3.1.2.2.2. Ardıl / Bağımlı Ön Gönderim Ögeleri	63
2.3.1.2.2.2.1. İyelik Ekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	63
2.3.1.2.2.2.2. Belirtme Hâli Eki ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	63
2.3.1.2.2.2.3. Kişi Ekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	64
2.3.1.2.2.3. Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	65
2.3.1.2.2.3.1. Metnin Kişilerine Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	65
2.3.1.2.2.3.2. Metinde Geçen Nesnelere Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri.....	66

2.3.1.2.2.3.3. Metinde Geçen Olay ve Durumlara Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri	67
2.3.2. Eksilti (Ellipsis)	68
2.3.2.1. Cümle Ögelerine Bağlı Eksilteler.....	68
2.3.2.1.1. Yüklem Eksiltisi	69
2.3.2.1.2. Özne Eksiltisi.....	70
2.3.2.1.3. Nesne Eksiltisi	71
2.3.2.1.4. Yer Tamlayıcısı Eksiltisi	72
2.3.2.1.5. Zarf Tümlenci Eksiltisi.....	72
2.3.2.2. Tamlamalara Bağlı Eksilteler	72
2.3.2.2.1. Tamlayan Eksiltisi	73
2.3.2.2.2. Tamlanan Eksiltisi	73
2.3.2.3. Cümle Eksiltisi	74
2.3.2.4. Ek Eksilteleri	75
2.3.2.4.1. Kip Eki Eksiltisi	75
2.3.2.4.2. Kişi Eki Eksiltisi.....	75
2.3.2.4.3. Soru Eki Eksiltisi	76
2.3.2.4.4. Çokluk Eki Eksiltisi.....	76
2.3.2.4.5. İyelik Eki Eksiltisi	76
2.3.2.4.6. Hâl Ekleri Eksiltisi.....	77
2.3.3. Değiş-tirir (Substitution)	77
2.3.3.1. İsm'e Bağlı Değiş-tirir (Nominal Substitution).....	77
2.3.3.2. Fiile Bağlı Değiş-tirir (Verbal Substitution)	77
2.3.3.3. Cümleye Bağlı Değiş-tirir (Clausal Substitution)	78
2.3.4. Bağ-laçlar (Conjunction).....	78
2.3.4.1. Açıklama İşlevi ile Kullanılan Bağ-laçlar.....	78
2.3.4.2. Ayırma İşlevi ile Kullanılan Bağ-laçlar	79
2.3.4.3. Ekleme İşlevi ile Kullanılan Bağ-laçlar	79
2.3.4.4. Karşıtlık İşlevi ile Kullanılan Bağ-laçlar	80
2.3.4.5. Koşul İşlevi ile Kullanılan Bağ-laçlar.....	80
2.3.4.6. Sebep Sonuç İşlevi ile Kullanılan Bağ-laçlar.....	81
2.3.4.7. Zaman İşlevi ile Kullanılan Bağ-laçlar	81
2.3.5. Sözcüksel Bağ-daşıklık (Lexical Cohesion).....	81
2.3.5.1. Tekrarlar	81
2.3.5.2. Aynı Çağrışım Alanına Ait Sözcüklerin Kullanılması	82
2.3.5.2.1. Eş veya Yakın Anlamli Sözcüklerin Kullanılması	83

2.3.5.2.2. Karşıt Anlamlı Sözcüklerin Kullanılması.....	84
2.3.5.2.3. Aynı Kökten Türetilmiş Sözcüklerin Kullanılması	84
2.3.5.2.4. Aynı Bilgi Alanından Sözcüklerin Kullanılması	85
2.3.5.2.5. Kişisel Çağrışımların Etkisi ile Ortaya Çıkan Sözcüklerin Kullanılması	87
2.3.5.2.5.1. Yol	87
2.3.5.2.5.2. Aşk	89
2.3.5.2.5.3. Dünya.....	92
2.3.5.2.5.3.1. Oyun.....	93
2.3.5.2.5.3.1.1. Top	94
2.3.5.2.5.3.2. Salon	95
2.3.5.2.5.3.3. Madde-Mana	96
2.3.5.2.5.3.4. Bir(lik) – Çok(luk) / Çok(luk) – Bir(lik)	97
2.3.5.2.5.3.5. Kitap / Defter	98
2.3.5.2.5.3.6. Pencere.....	99
2.3.5.2.5.3.7. Rüya	101
2.3.5.2.5.4. İnsan.....	102
2.3.5.2.5.4.1. Sâlih	103
2.3.5.2.5.4.2. Cemil.....	105
2.3.5.2.5.4.3. Kadın.....	107
2.3.5.2.5.4.3.1. Olgun ve Oldurucu Kadın Madame Maurain.....	108
2.3.5.2.5.4.3.2. Yalnız Dış Kıymetlere Özenen Kadınlar Nerîme ve Şermin.....	109
2.3.5.2.5.4.3.3. İç Derinliği Olmayan Kadın Kadriye	110
2.3.5.2.5.4.4. İstidat / Kabiliyet.....	111
2.3.5.2.5.5. Anâsır-ı Erbaa	112
2.3.5.2.5.5.1. Ateş	112
2.3.5.2.5.5.1.1. Işık / Güneş.....	113
2.3.5.2.5.5.2. Toprak.....	115
2.3.5.2.5.5.3. Su	116
2.3.5.2.5.5.4. Hava	117

2.3.5.2.5.5.4.1. Koku.....	117
2.3.5.2.5.5.4.2. Bahar / Kış.....	118
2.3.5.2.5.6. Zaman	119
SONUÇ.....	121
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	124
EKLER.....	133
ÖZGEÇMİŞ.....	137

ÖZET

Metin, birbiri ile bağlantılı cümle dizilerinin belli bir bağlamda bir araya getirilmesi; metin dil bilimi, metinlerin metinselliklerini araştıran dil bilimi alanıdır. Metinsellik, genel kabul görmüş yedi ölçüt ile araştırılır ve bütünsellik arz eden bir yapının metin olabilmesi için gerekli yedi ölçütten biri *bağdaşıklık*tır. Bağdaşıklık, metne yönelik bir ölçüt olup metindeki dilbilgisel ve sözcüksel bağlantıları ifade eder. Metinlerde takip edilebilen ve metnin betimlenmesine hizmet eden bağdaşıklık bağlantılarının tespiti bu çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır.

Giriş, iki ana bölüm, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşan *Sâmiha Ayverdi'nin Ateş Ağacı Adlı Romanında Bağdaşıklık* isimli bu çalışmada 1905-1993 yılları arasında yaşamış Sâmiha Ayverdi'nin *Ateş Ağacı* adlı üçüncü romanının bağdaşıklık açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Birinci bölümde çalışmanın temelini oluşturan *metin, bağlam, metinsellik ölçütleri* ve *bağdaşıklık* kavramları hakkında bilgi verilmiş, bağdaşıklık unsurları örneklerle açıklanmıştır.

İkinci bölümde Sâmiha Ayverdi'nin hayatına, intisap ettiği Rifâilik tarikatına değinilmiş, *Ateş Ağacı* romanı özetlenmiştir. İkinci bölümün son başlığı olarak *Ateş Ağacı* metni *gönderim, eksilti, değiştirim, bağlaçlar* ve *sözcüksel bağdaşıklık* başlıklarında incelenmiş, bağdaşıklık unsurları metinden örneklerle gösterilmiştir. Bağdaşıklık unsurlarının tespitinde kullanılan tasnif, Halliday ve Hasan (1976), Subaşı Uzun (1995) ve Uzun (2016)'un tasnifinden hareketle oluşturulmuştur.

Sonuç bölümünde elde edilen veriler ışığında *Ateş Ağacı'nın* metnin temel ölçütlerinden olan dilbilgisel ve sözcüksel bağlantıları taşıyan yapısı ortaya konmuş ve yazarın bir konu etrafında bir araya getirdiği sözcük kadrosuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metin, Bağdaşıklık, Sâmiha Ayverdi, Ateş Ağacı

ABSTRACT

Text is the method of bringing the interconnected sentence strings together in a certain context, text linguistics is the linguistics method which investigates the textuality of text. Textuality is examined with seven generally accepted criteria and cohesion is one of the seven criteria required for a holistic structure to be a text. Cohesion is a criterion for the text and refers to the grammatical and lexical connections in the text. The determination of cohesion links that can be followed in the text and serve to describe the text involve the content of this study.

In this study titled *Cohesion in Sâmiha Ayverdi's Novel Named Ateş Ağacı* which consists of introduction, two main chapters, conclusion, bibliography and appendices has been aimed to look into the third novel of Sâmiha Ayverdi who lived between 1905-1993.

In the first chapter some information has been given on *text, context, standards of textuality* and *cohesion* which are the basis for the study and the cohesion elements have been explained with examples.

In the second chapter the life of Sâmiha Ayverdi and the Rifâilîlik sect to which she was linked has been mentioned and the novel *Ateş Ağacı* has been summarized. As for the last title of the second chapter, *Ateş Ağacı* text has been examined under the heading of *reference, ellipsis, substitution, conjunctions* and *lexical cohesion* and the elements of cohesion has been shown with examples from the text. The classification used in determining the cohesion elements have been created based on the classification of Halliday and Hasan (1976), Subaşı Uzun (1995) and Uzun (2016).

In the conclusion the grammatical and lexical relations of the *Ateş Ağacı* which are one of the basic criteria of the text have been presented and the word staff that the author had put together in a subject has been reached.

Keywords: Text, cohesion, Sâmiha Ayverdi, Ateş Ağacı

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Dış Gönderimler	44
2	Şahıs Zamirleri ile Yapılan Art Gönderimler	46
3	Dönüşlülük Zamiri ile Yapılan Art Gönderimler	47
4	İşaret Zamirleri ile Yapılan Art Gönderimler	49
5	İşaret Sıfatları ile Yapılan Art Gönderimler	51
6	İyelik Ekleri ile Yapılan Art Gönderimler	52
7	Belirtme Hâli Eki ile Yapılan Art Gönderimler.....	53
8	Kişi Ekleri ile Yapılan Art Gönderimler.....	54
9	Metnin Kişilerine Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderimler.....	55
10	Metinde Geçen Nesnelere Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderimler.....	59
11	Metinde Geçen Olay ve Durumlara Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderimler	60
12	Öncül Bağımsız Gönderim Ögeleri ile Yapılan Ön Gönderimler	63
13	Ardıl Bağımlı Gönderim Ögeleri ile Yapılan Ön Gönderimler	65
14	Metnin Kişilerine Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderimler	66
15	Metinde Geçen Nesnelere Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderimler	67
16	Metinde Geçen Olay ve Durumlara Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderimler	68
17	Cümle Ögelerine Bağlı Eksilteler.....	72
18	Tamlamalara Bağlı Eksilteler	74
19	Cümle Eksiltisi	75
20	Ek Eksilteleri	77
21	Değiştirim	78
22	Metinde Tekrar Edilen Unsurlar	82

KISALTMALAR LİSTESİ

bk.	: Bakınız
C.	: Cevap
CBB	: Cümleden büyük birlikler
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
TS	: Türkçe Sözlük
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzerleri

GİRİŞ

İletişim kurmanın en önemli aracı olan dil, ilkçağlardan bu yana insanların ilgilendiği, araştırdığı bir alan olmuştur. Dili kendisine araştırma nesnesi edinen dil bilimi ise dile geleneksel bakış ile yaklaşan araştırmalara göre nispeten genç bir bilim dalıdır. İnsanlar arasında iletişimin gerçekleşebilmesi için oluşturulan sözlü veya yazılı metinler hem geleneksel dilbilgisi tarafından hem de dil bilimi tarafından ele alınmıştır. Ancak metne bütüncül bakma, onu kuran unsurları tamamı ile ele alma yaklaşımı bu ilk çalışmalardan sonra onların üzerine inşa edilerek gelişmiştir. Dil çalışmalarının cümleyi ele alan dar kapsamı genişletilmiş, yapıya odaklanarak iletişimin metinler aracılığıyla gerçekleştiği görüşü kabul görmüştür.

Bugün dil biliminin bir kolu olarak varlığını sürdüren metin dil bilimi de metne bu bütüncül bakış açısının neticesidir. Metinler kendisini kuran cümlelerin üstünde, iç ve dış bağlamın etkisiyle anlaşılabilen kompleks yapılardır. Metin dil bilimi de metinlerin bu yapısını betimleyen, çözümleyen ve metinlerin anlamlandırılma sürecini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde *metin, bağlam, metin dil bilimi, metinsellik ölçütleri* ve bir metinsellik ölçütü olarak *bağdaşıklık* kavramı ele alınmıştır. Metinsellik ölçütleri, bir metni metin olmayan cümle dizilerinden ayırmak için Beaugrande ve Dressler (1981) tarafından ortaya konan genel kabul görmüş yedi ölçütten oluşur. Bu ölçütler *bağdaşıklık, tutarlılık, niyet, kabul edilebilirlik, bilgisellik, duruma uygunluk* ve *metinlerarasılık* olarak sınıflandırılmıştır. Metnin tesisinde temel kıstaslardan biri olan bağdaşıklık açıklanırken Türkiye’de yapılan tezler ve kitap bölümlerinde bağdaşıklık unsurlarının tasnifindeki çeşitliliğe değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti yıllarını yaşamış bir İstanbul hanımefendisi olan Sâmiha Ayverdi’nin hayatı ve mensubu olduğu Rifâilik tarikatı ile hocası Ken’an Rifâi hakkında bilgi verilmiş, *Ateş Ağacı* romanı özetlenmiştir. Bu bölümün son başlığı tezin bağdaşıklık ile ilgili uygulamasını oluşturmuş, sosyal bilimlerde hazır bilgilerin incelenmesi (Baloğlu, 2002: 71) olarak adlandırılan doküman incelemesi yoluyla romandan tespit edilen bağdaşıklık unsurları örneklerle açıklanmıştır.¹ Çalışmaya örneklem olarak seçilen roman, bağdaşıklık ile ilgili alanyazınında yer alan *Nar Ağacı*² romanından hareketle

¹ Bu çalışmada *Ateş Ağacı* romanının Kubbealtı Neşriyatı’ndan çıkan dokuzuncu baskısı kullanılmış, çalışmanın ikinci bölümünde metinden yapılan alıntılarda eserin imla ve noktalmasına sadık kalınmıştır.

² Nazan Bekiroğlu’nun “*Nar Ağacı*” adlı romanının alanyazınındaki incelemesi için bk. Uzun, Muzaffer (2016), **Nazan Bekiroğlu’nun *Nar Ağacı* Adlı Romanında Bağdaşıklık ve Bağdaşıklık Ekseninde Bir Söz Varlığı Çözümlemesi**, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

belirlenmiş, bu çalışmanın sınırlarından ayrı olarak yapılabilecek bir incelemeye, Nar Ağacı ve Ateş Ağacı arasında var olduğu düşünülen olası bir bağlantıya, hizmet etmesi için seçilmiştir. Belli bir amaç doğrultusunda, iletişimi gerçekleştirmek üzere üretilen metinlerin temel ölçütü olan *bağdaşıklık unsurları* Halliday ve Hasan (1976), Leylâ Subaşı Uzun (1995) ve Muzaffer Uzun (2016)'un çalışmalarından hareketle metnin imkânları göz önünde bulundurularak beş başlıkta tasnif edilmiştir.

Bağdaşıklık unsurlarının ilk başlığı *gönderim*, gönderim ögesinin metnin içinde yer alıp almamasına göre *dış* ve *iç gönderim* olarak ikiye ayrılmış; *iç gönderim* kendi içerisinde *art gönderimler* ve *ön gönderimler* olarak tasnif edilmiştir. Art gönderim ve ön gönderimlerin incelenmesinde esas alınan unsurlar *şahıs zamirleri*, *dönüşlülük zamiri*, *işaret zamirleri*, *işaret sıfatlarından oluşan öncül/bağımsız gönderim ögeleri*; *iyelik ekleri*, *belirtme hâli eki*, *kişi eklerinden oluşan ardıl/bağımlı gönderim ögeleri* ve *sözcük veya sözcük öbekleri ile yapılan gönderim ögeleri* olmuştur.

Bağdaşıklık unsuru olarak tespit edilen ikinci başlık *eksilti* olarak sunulmuş, *cümle ögelerine bağlı eksilteler*, *tamlamalara bağlı eksilteler*, *cümle eksiltisi* ve *ek eksiltisi* başlıklarında incelenmiştir.

Üçüncü bağdaşıklık ögesi olarak sunulan *değiştirim* ise *isme bağlı değiştirim*, *fîile bağlı değiştirim* ve *cümleye bağlı değiştirim* olarak üç başlıkta incelenmiştir.

Bağdaşıklık unsurlarından ilk üçü olarak tespit edilen *gönderim*, *eksilti* ve *değiştirim* unsurlarının sıklık tabloları ilgili başlıklarda sunulmuştur. Bu sıklıklar el ile sayım yapılarak tespit edildiğinden kesin sonuçlar olmamakla beraber unsurların birbirlerine göre kullanım sıklığının karşılaştırılması için bir oran sunar niteliktedir.

Bağdaşıklık unsuru olarak tespit edilen ve metinde hem dilbilgisel hem anlamsal bir görevi yerine getiren *bağlaçlar* ise *açıklama*, *ayırma*, *ekleme*, *karşıtlık*, *koşul*, *sebep-sonuç* ve *zaman* işlevleriyle incelenmiştir.

Beşinci ve son bağdaşıklık unsuru olarak *sözcüksel bağdaşıklık* Uzun (2016)'un tasnifi esas alınarak oluşturulmuş; metni kurduğu düşünülen metnin anlamında bir yer işgal eden sözcükler, *tekrarlar* ve *aynı çağrışım alanına ait sözcükler* olarak iki başlıkta incelenmiştir. Tekrarlar başlığında ele alınan sözcüklerin metindeki sıklık tablosuna yer verilmiş; aynı çağrışım alanına ait sözcükler ise *eş-yakın anlamlı sözcükler*, *karşıt anlamlı sözcükler*, *aynı kökten türetilen sözcükler* ve *aynı bilgi alanından sözcükler* başlıklarında incelenmiştir. Yazarın kişisel çağrışımları ile metne dahil ettiği sözcükler ise *kişisel çağrışımların etkisi ile kullanılan sözcükler* başlığında son başlık olarak incelenmiştir.

Sonuç bölümünde elde edilen verilerle metnin metinselliğine yönelik görüşler ortaya konmuş, Ateş Ağacı'nın bağdaşıklık araçlarıyla oluşturulmuş sağlam bir metin olduğu ifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMEL ALINAN KAVRAM VE ÖLÇÜTLER

Yazılı veya sözlü olarak üretilen belirli bir bildirişim amacı olan dil dizgesi şeklinde tanımlanan metnin, iletişim işlevini tam manasıyla gerçekleştirebilmesi birtakım koşulların gerçekleşmesine bağlıdır. Ayrıca metin olarak ortaya çıkan yapının taşıdığı ölçütler *-bağdaşılık, tutarlılık, niyet, kabul edilebilirlik, bilgisellik, duruma uygunluk, metinlerarasılık-* onu metin olmayandan da ayırır. Metnin içinde bulunduğu iletişim ortamı ise *bağlam* ile açıklanır. Bağlam içinde metne yaklaşan metni bütüncül bir bakış açısıyla ele alıp değerlendiren dil bilimi kolu ise *metin dil bilimidir*.

1.1. Metin (Text)

İnsanları diğer canlılardan ayıran en önemli niteliklerden biri dil yetisidir. İnsan dil/sözcükler ile hayatı düzenler, toplumsal yaşama katılır ve bireysel olarak kendi sözünü inşa eder. Birey bu söz inşasında temel olarak mensubu olduğu dilin genel kurallarına uyar. İnsanlar arasında iletişimi ve bilgi birikimini sağlayan bu sözler, metinler aracılığıyla ortaya konur.

Metin, belirli bir iletişim bağlamında sözlü veya yazılı olarak oluşturulan bir bütündür. Karaağaç (2015: 341), metinleri “söz öbekleri ve cümlelerin gerçek değerlerine kavuştukları yer” olarak tanımlar. Çeşitli disiplinler metni farklı özellikleri ile ele alır. Metin ile ilgili yapılan bütün tanımlamalar birbiri ile ilişkili ve birbirini tamamlayıcı özelliktedir. Araştırmacılar tarafından geliştirilen farklı metin tanımları bir araya geldiğinde metin denen yapının özelliklerini ortaya çıkarır niteliktedir.

Dil bilimi çalışmalarında *nesnenin* belirlenmesi ve tanımlanması önkoşulunu dikkate alarak Mustafa Aksan ve Yeşim Aksan metnin, dil bilimi çalışmalarındaki tarihsel gelişimine, yöntem ve amaçlardaki değişimlerin metin tanımlamasına yansımalarına, yerli ve yabancı araştırmacıların görüşlerine yer verdikleri makalelerinde pek çok metin tanımını açıklar (Aksan ve Aksan, 1991: 93).

İlk metin tanımları önerenlerden Koch, metni “bir bütünsellik anlatacak biçimde zamanda ve uzamda düzenlenmiş her tür tümce dizilimi”; “söylemi de belirli bir izlek aktaran metin veya metin parçası” olarak tanımlar (Koch, 1969’dan aktaran Aksan ve Aksan, 1991: 93). Brinker (1979’dan

aktaran Aksan ve Aksan: 96) ise metni bir bildirişim durumu içinde dil göstergelerinin bağıntısal biçimdeki dizilimi şeklinde tanımlar. Vitacolonna (1988'dan aktaran Aksan ve Aksan: 99) ise bildirişim ortamındaki dil diyerek metinlerdeki dilsel işlevi öne çıkarır. Metin tanımları bu anlamda *günlük dile yakın, dil biliminin teknik bir terimi, bağıntısallığın vurgulanması, bildirişimin vurgulanması ve anlam bilim özelliklerinin öne çıkarılması* olarak farklı şekillerde tasnif edilmiştir (Aksan ve Aksan, 1991: 97-98).

Yapılan metin tanımları incelendiğinde metin dil biliminin sınırlarına giren metinlerin geleneksel dil çalışmalarının cümleyi öne çıkaran incelemelerinin ötesinde daha bütüncül ve çevre faktörü ile ele alındığı vurgulanır. Yani metin, dil içi ve dil dışı faktörlerin dikkate alındığı, belli bir amaç doğrultusunda belli ölçütlerle meydana getirilen bütündür. Metnin içinde olduğu dil içi ve dil dışı faktörler ise metnin bağlamıdır.

Türkçe Sözlük'te (2011: 1667) metin, “bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimeler bütünü, basılı veya el yazması parça” olarak tanımlanır. Bu tanım metin dil biliminin metne yaklaşımı ile değerlendirildiğinde metnin bütün işlevlerini sunmaktan uzak, oldukça sınırlı bir bakış açısına sahiptir. Bununla birlikte metinle ilgili çalışmalar metnin temel işlevini ve yapısal hususiyetlerini ortaya koyan tanımlar yapar.

Subaşı Uzun (1995: 17), *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı* 'nda metni, “tümce üstü dil çalışmalarında bağlamın ya da iletişim ortamının şekillendirdiği bir yapı” olarak tanımlar.

Günay (2017: 47), *Metin Bilgisi* 'nde metni “belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü veya yazılı olarak üretilen bütün, birbirini izleyen sıralı ve anlamlı bütünler oluşturan cümleler dizisi, dil dışı öğelerle kavranabilen bir birim” olarak tanımlarken metin dil biliminin metne yaklaşımını, metni ele alış biçimini daha net ortaya koyar.

Hengirmen (2009: 275), *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü* 'nde metni, “herhangi bir dil verisini ait olduğu bütünlük içinde ele alan metindilbilimsel çalışmalar açısından dil kullanım örnekleri” olarak tanımlar.

1.1.1. Bağlam (Context)

Metin dil biliminin bakış açısıyla ele alınan metin tanımlarında sıklıkla üzerinde durulan unsurlardan biri de *bağlam*dır. Metin dil bilimi metne *bağlam* içinde yaklaşır. Bir metnin anlamlandırılması için sözcüklerin, cümlelerin içinde yer aldığı *bağlama* göre değerlendirilmesi gerekir. Bir sözün/göstergenin anlamı birlikte bulunduğu diğer öğelerle; cümlenin anlamı içinde yer aldığı konuşma zinciri veya metin ile açıklanabilir, bu öğelerin oluşturduğu bütüne *bağlam* denir (Aksan, 2015: 200-201).

Metni oluşturan *dil içi* ve *dil dışı bağlam*, metnin çözümlenmesinde, anlamlandırılmasında kilit noktalardandır. Berke Vardar (2007: 31), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde *iç bağlam/dil içi bağlamı* “bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim ya da birimler bütünü”; *dış bağlam/dil dışı bağlamı* ise “duruma, konuşucu ve dinleyicinin dil dışı toplumsal, ekinsel, ruhsal nitelikli deneyim ve bilgilerine ilişkin verilerin tümü” olarak açıklar.

Sözcük, sözcük öbeği ve cümlelerin bağlamı metinler, metinlerin bağlamı da metnin ortaya çıktığı bütün bireysel ve toplumsal koşullardır (Karaağaç, 2015: 366-367).

Bağlamın dikkate alınmasıyla sözlere yüklenen anlam *bağlam anlamı (contextual meaning)*³ olarak isimlendirilir. Bu anlam sözün kullanımlık anlamıdır. Sözün anlamı durağan değil bağlamda birlikte görüldüğü diğer sözlere göre değişen özelliğindedir (Karaağaç, 2015: 368).

1.1.2. Metin Dil Bilimi (Text Linguistics)

Üretici Dönüşümsel Dilbilgisinin cümleyi en büyük dilsel birim olarak ele alan yaklaşımı dil bilimindeki gelişmelere paralel olarak yetersiz görülmeye başlamıştır. “Dilsel çözümlenelerde cümlenin yetersiz kalışından hareketle dil bilim çalışmalarının cümle ötesi çalışmalara yönelmesi, dil biliminde metin kavramına ağırlık verilmesini ve metin dil biliminin doğmasını sağlamıştır” (Coşkun, 2005: 36). Buna göre metin dil bilimi, sözcükten daha büyük birimlere giden dil bilimi sürecinde ortaya konan ve “metin veya söylem” olarak adlandırılan yapıyı hem dilbilgisel özellikleriyle hem bildirişim işleviyle incelemek üzere doğan dil bilimi dalıdır. Bu bağlamda metin dil bilimi, metni oluşturan unsurlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyar, metnin oluşmasında etken temel ölçütleri ve kuralları tespit eder (Uzun, 2019a: 154). Metin ve söylem kavramları üzerinde tam bir uzlaşım sağlanamamış olması, metin incelemelerinde farklı yaklaşımların kullanılması (Uzun, 2013: 153) metin dil bilimi yanında söylem çözümlenmesi adlandırmasını da beraberinde getirmiştir.⁴

³ Bağlam teorisinin önde gelen ismi İngiliz dil bilimci Firth göstergelerin birlikte kullanıldığı diğer göstergelerle bir anlama kavuştuğunu dolayısıyla bir sözcüğün/göstergenin anlamını belirlemek için birlikte bulunduğu diğer göstergelere/sözcüklere bakmak gerektiğini açıklar. Sözcüklerin anlamlarının belirlenmesinde önemli olan kullanımdır. Sözcükler diğer sözcüklerle kurdukları ilişkilere göre anlam kazanır. (Ömer, 1993'ten aktaran Güven, 2011). Antropolog B. Malinowski de “durum bağlamı (context of situation)” terimi ile ilgilenir. Malinowski Tobriand Adası'nda yürüttüğü etnik çalışma sırasında yaşadığı kültür farklılığının tercüme çalışmalarını zorlaştırması üzerine bir topluma ait ifadelerin ait oldukları kültüre, topluma göre değerlendirilmesi gerektiğini öne sürerek “durum bağlamı” teorisine ilgilendiği (Sağ Şencal, 2014: 17).

⁴ Metin dil bilimi çalışmalarında Fransız ve İngiliz ekollerini takip eden araştırmacılar “söylem çözümlenmesi (discourse analysis)” terimini; Alman ekollerini takip eden araştırmacılar ise “metin dil bilimi (text linguistics)” terimini tercih etmiştir. İlk kez söylem çözümlenmesi terimini kullanan Harris (1952) ve ilk kez metindilbilim terimini kullanan Coseriu (1955) bu alanların gerekliliğini vurgulamıştır (Aksan ve Aksan, 1991: 91). Koch'a göre birbirinden farklı anlamlara gelecek şekilde açıklanan metin ve söylem arasındaki ayrım bugün genel olarak ortadan kalkmıştır. Metin ve söylem tanımlarını ayıran araştırmacılar, söylemi bağlam unsurlarının etkin rol aldığı değişken bir bütün olarak değerlendirirken metni ise daha durağan bir yapı olarak ele alır. Onursal (2003: 125) söylemi oluşturan sözcüklerin bir bağlam içinde anlam kazandığını ama metni oluşturan cümlelerin kendi başına bir anlama sahip olduğunu söyleyerek metin ve söylem

1952’de Harris “dil’in dağınık kelimeler veya cümleler şeklinde değil metinler şeklinde kullanıldığını” belirterek dil biliminde cümle ötesine geçmenin ilk adımını atmış, bu konuda ilk ses getiren olmuştur. O dönemde üretici-dönüşümsel dilbilgisi ekolünün etkisi onun Amerika’da fazla dikkate alınmamasına neden olmuşsa da Alman dilciler tarafından çalışmaları takip edilmiştir. (Ayata Şenöz, 2005: 17).

Hartmann ve öğrencilerinin 1960’lı yılların ortalarından itibaren yürüttükleri kimi çalışmalar, metin dil bilimine yönelik ilk örnekleri oluşturmuştur. Hartmann’ın 1964’te yazdığı “Text, Texte, Klassen von Texten” (Metin, Metinler ve Metin Sınıfları) başlıklı makalesi ile Weinrich’in 1964’te yayımlanan “Tempus, besprochene und erzahle Welt” (Zaman, Konuşulan ve Anlatılan Dünya) adlı kitabı, Almanya’da metin dil biliminin başlangıcını oluşturan çalışmalar olarak kabul edilmiştir (Ayata Şenöz, 2005: 18). Metin dil bilimi ilk dönem çalışmalarında *yapısalcı, işlevci ve yapısalcı-ışlevci* yaklaşımlarıyla ele alınmıştır.

Yapısalcı yaklaşımın temsilcileri Harweg ve Steinitz metni üreten ve alımlayanı göz ardı ederek yalnızca biçimsel incelemelere ağırlık vermiş, ilk dönemde metin ile ilgili değerlendirmeler, dilbilgisi çalışmalarına yaklaşmıştır. Bu yaklaşım bildirişim ortamını göz ardı etmesi ve metinleri durağan bir yapı olarak ele alması yönünden eleştirilmiştir. İşlevci yaklaşımın hâkim olduğu 1970’li yıllarda ise dil biliminin diğer alanlarında yaşanan gelişmelerle (burada etkin olan alan *edim bilim*⁵dir) metinler, içinde bulunduğu bağlam ile ele alınmıştır. Bu yaklaşıma Petöfi’nin oluşturduğu *metin yapısı-dünya yapısı* kuramı örnek oluşturur. Bu kuram ile Petöfi, metinlerin dış dünya ile ilişkisi, oluşturulma şekillerinin yanı sıra metnin biçiminin de incelemesini yapar.

Ortaya koydukları metinsellik ölçütleri ile öne çıkan Beaugrande ve Dressler de işlevci metin yaklaşımı ile metni ele alır. Bu anlayış bazı araştırmacılar tarafından metin olan ve metin olmayanın birbirinden ayrılmadığı problemi ile eleştirilir. Vater bu probleme dikkat çeken araştırmacılardandır. Vater, metin olan ile olmayan arasına bir sınır çizilmediğinde hayvan seslerinin de metin sayılacağı gibi bir problem ortaya atar. Böylelikle bu sınırlamayı *kişilerarası bildirişim* özelliğini öne çıkararak çözerler (Ayata Şenöz, 2005: 23-27).

ayrımına gider. Metin anlık bir yapılanma yani sonu olan bir şey iken, söylem ise öğrenimi ve oluşumu aynı anda çevrimiçi olarak gerçekleştirilendir (Novruzova, 2012: 359). Söylem cümleler dizisi değil cümlelerle oluşmuş cümleyi aşan bir yapıdır (Günay, 2018: 23). Bu tanıma göre cümlelerin çözümü söylemin çözümü için yeterli değildir. Söylem var olan bir durum için sözcüğü ele alır. “Metin iletişim bağlamına sunulmuş bir yapıdır, kullanıldığı zaman söylem oluşur. Bir söylem metinsel özelliklerle belirginleşen sözcüğü, belli bir bağlamda (eyleyenler, dilsel yapılar, yer, zaman) üretilmiş söylem edimidir” (Adam, 2000’ den aktaran Günay, 2018: 44). Son yıllarda yapılan çalışmalar metni salt bir cümle dizisi olarak ele almaz. Metnin içinde oluşturulduğu bağlam da çözümlemede dikkate alınır. Bu yaklaşım söylem ve metni birbirine yaklaştırır.

⁵ Dil kullanımını önceleyen edim bilim, bağlamı önceleyen dil bilimi alt alanlarından biridir. Bireysel dil kullanımında dil içi ve dil dışı bağlam önemli bir rol oynar. Bireysel dil kullanımında “bağlam” unsurunun ayrıntılı bilgisi için bk. Önem, Evrim (2011), “Bireysel Dil Kullanımını Etkileyen Etkenler”, *Dil Dergisi*, 152, 57-67.

Metin dil bilimi, metinlerin hem oluşturulma hem alınma süreçlerini inceleyip metinlerin yorumlanması için gerekli bilgiyi üreten bir bilim dalı olarak varlığını sürdürür. İlk dönem metin dil bilimi çalışmaları yapı odaklı kalmış ve bağlam çok dikkate alınmamıştır. Bunda metnin tanımlanması, ele alınış şekli de etkilidir. Metnin tanımlanmasında dil dışı unsurların da göz önünde bulundurulmasıyla metin dil biliminin de kapsam ve sınırları genişlemiştir. Önceleri yalnızca metnin iç yapısını, metin içi dil bağlantılarını incelerken; dil dışı unsurların ele alınmasıyla bağlam önem kazanmış ve metin, bağlam içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu itibarla bugün pek çok araştırmacının tercihi metni hem yapısal hem de işlevsel özelliklerini dikkate alarak incelemektir.

1.1.3. Metinsellik Ölçütleri (Standards of Textuality)

Metinsellik bir metnin sağlamlığı, ne derece metin olabildiği ile ilgili bir terim, metinsellik ölçütleri de metnin bir bütün olarak ortaya konması ve metin olmayan cümle dizilerinden ayrılması için gerekli koşullardır. Bu koşullar metnin inşasıyla başlayıp metnin alıcısının katkılarıyla son bulur. Metinselliğin sağlam olduğu yapılar ile iletişim sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilir. Bu, bir metnin en temel işlevidir. Bu işlevi yerine getirebilmesi için metinlerde bulunması gereken yedi ölçüt Beaugrande ve Dressler (1981) tarafından *bağdaşıklık*, *tutarlılık*, *niyet*, *kabul edilebilirlik*, *bilgi vericilik*, *duruma uygunluk* ve *metinlerarasılık* şeklinde tespit edilmiştir. *Niyet*, *kabul edilebilirlik*, *bilgi vericilik*, *duruma uygunluk* ve *metinlerarasılık* alıcıya yönelik ölçütlerken *bağdaşıklık* ve *tutarlılık* metin içi ölçüt olup çalışmalara en çok konu edilen ve daha çok öne çıkarılan temel ölçütlerdir.⁶

1.1.3.1. Bağdaşıklık (Cohesion)

Metinde sözcükler, sözcük öbekleri ve cümleler arasında oluşturulan dil bilimsel ve anlamsal bağıttır. Metnin yüzey yapısı ile ilişkilendirilir.⁷

⁶ Çalışmanın temel incelemesi “bağdaşıklık” ölçütü olduğundan burada diğer metinsellik ölçütleri ile birlikte bağdaşıklık da tanıtılmış, bağdaşıklık hakkında ayrıca bir başlık oluşturulmuştur.

⁷Bağdaşıklık, kimi kaynaklarda “bağlaşıklık” adıyla anılır. Kılıç (2002: 114), bağlaşıklık adı altında bağdaşıklık “dilbilimsel bağımlılık; sözcüklerin tümceleri, tümcelerin metni oluşturmak için hangi kurallar ile birbirine bağlandığını konu edinen alan” olarak anlatır. Yine “bağlaşıklık, metni oluşturan sözcük, sözcük öbeği ve tümcelerin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde birbirine bağlanmasıdır” (Torusdağ ve İşimtekin, 2016: 163) açıklamasına çalışmalarında yer veren Torusdağ ve İşimtekin’in tanımından da anlaşılacağı üzere “bağdaşıklık ve bağlaşıklık” terimleri araştırmacıların tercihinin göre kullanılabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus “bağlaşıklık” terimini tercih edenlerin “bağdaşıklık” adı altında “tutarlılık” ı anlatmalarındır. Bağdaşıklıkta “bağlaşıklık” başlığında yer veren tezler ise şöyledir: Dilidüzgün (2008), Bakan (2012), Torusdağ (2015), Eroğlu (2015), Gürgün (2018), Erdem İpek (2018), Genç (2019), Türkmen (2020).

1.1.3.2. Tutarlılık (Coherence)

Metindeki anlamsal ve mantıksal bağlantı, bütünlüktür. Bağdaşıklığın aksine daha çok metnin derin yapısı ile ilişkilendirilir. Tutarlı bir metin oluşturulması için metindeki bilgilerin birbiri ile çelişmemesi ve söylenenlerin süreklilik arz etmesi gerekir. Tutarlılık, bağdaşıklığın tespit edildiği dilsel göstergelere sahip değildir.

Metnin bağdaşıklığı tutarlılık üzerinde etkilidir ancak her bağdaşık metin tutarlıdır gibi bir genelleme söz konusu değildir. Karaağaç (2015: 364-365), tutarlılığın sağlanmasında yalnızca dilbilgisel ve mantıksal açıdan mükemmel bir metnin yeterli olmadığını metni okuyanın algılama ve anlamlandırma süreçlerinin de tutarlılığa katkı sağladığını belirtir.⁸ Metin türü de tutarlılık için ayırt edici bir özelliktir (Onursal, 2003).

1.1.3.3. Niyet (Intentionality)

Metin kurucunun metni ile alıcıda gerçekleştirmek istediği şey, metnin niyetidir. Metnin uzunluğu kısalığı, tercih edilen metin türü, metinde kullanılan sözcükler gibi özellikler dolaylı olarak metnin niyetine etki eder. Amaçlılık olarak da adlandırılır. Metin üreticisinin amacını belirlemesiyle metnin ana fikri de ortaya çıkar.

Bilgi verici metinlerde okuyucu amaca doğrudan ulaşabilir. Bu yüzden bu tür metinlerde herhangi bir belirsizlik ya da gizlilik söz konusu değildir fakat edebî metinler okuyucuya bilişsel bir mesaj vermek yerine onun duygularını harekete geçirerek amacına ulaşmaya çalışır. Bu metinlerde maksat bu hissiyat çerçevesinden anlaşılır (Pilav ve Oğuz, 2013: 18).

1.1.3.4. Kabul Edilebilirlik (Acceptability)

Metinlerin içinde olduğu toplum/okuyucu tarafından kabul edilebilme ölçütüdür. Her toplum içinde farklı dünya görüşleri vardır. Bu da metinlerin kabul edilebilirliğini evrensel olmaktan çıkarır.

Kabul edilebilirlik okuyucunun metin karşısındaki tavrından başka metnin tutarlılığı, bağdaşıklığı ve duruma uygunluğu ile ilgilidir. Bir metnin metin olarak kabul edilebilmesi için birbirine bağdaşık kılınması ve çelişmeyen tutarlı bilgiler içermesi gerekir.

⁸ Karaağaç (2015: 364-365) tutarlılığın sağlanmasında “duruma uygunluk, kabul edilebilirlik, amaçlılık” ölçütlerini metnin derin yapısında bulunması gereken özellikler olarak tutarlılık alt başlığında değerlendirir.

1.1.3.5. Bilgisellik (Informativity)

Metnin okuyucu için yeni ve beklenmedik bilgiler içermesidir. Yeni bilgi metinde daha önce verilen bilgiler tarafından tamamlanabilir olmalıdır. Okuyucu aldığı yeni bilgilerle metne güdülenir. Merak, yeni bilgiler öğrenme arzusu, metne akıcılık ve süreklilik katar.

1.1.3.6. Duruma Uygunluk (Situationality)

Duruma uygunluk, “metin ile metnin kullanıldığı ortam, yani metnin gerçek anlamına kavuştuğu bağlam arasındaki uyumdur” (Karaağaç, 2015: 364). Toklu (2018: 183), konu ile ilgili şöyle bir örnek verir: “Üzerinde burada balık tutmak yasaktır yazılı bir levhayı Ankara’da Kızılay Meydanına koyarsak, durumsallık ilkesine uymadığından pek bir anlam taşımaz, ancak bir şaka olarak kabul edilebilir.” Metnin mesajının okura/dinleyiciye ulaşılabilir olmasında belirleyici unsurlardan biri olan *duruma uygunluk* yazarla okurun metin üzerinden buluşabilmeleri için bir gerekliliktir.

1.1.3.7. Metinlerarasılık (Intertextuality)

Metin yazınsallığının temel ölçütü olarak görülen metinlerarasılık ilk kez Julia Kristeva tarafından ortaya konmuş, Baktin’in söyleşimcilik kuramı üzerine gelişmiştir. Buna göre hiçbir metin kendisinden önce yazılan metinlerden bağımsız değildir. Her metin kendisinden önceki metinlerden izler taşır. Metinler bu izlerin sürdürülmesi ile daha anlaşılabilir bir hâle gelir. Bu durumu, kuram ile ilgilenen araştırmacılar *metindeki oyuna katılmak* olarak değerlendirir. Metnin en doğru anlamına ulaşabilmek için ilişkili olduğu diğer metinleri de göz önüne almak gerekir.

1.2. Bağdaşıklık (Cohesion)

Metnin oluşturulması ve çözümlenmesi aşamalarında sıklıkla üzerinde durulan unsurlardan biri olan *bağdaşıklık* metnin yüzey yapısında ortaya konulan uyum, dilbilgisel ve anlamsal bağıntıdır. Metin dilbilgisel bir düzenleme ve söz dizimi gerektirir. “Bağdaşıklık, hem metnin çözümlenmesinde hem de metnin üretilmesinde başvurulması gereken temel metinsellik ölçütlerindedir” (Karataş, 2008: 72-73). Bir metni oluşturan cümleler arasındaki bağlar, metni oluşturan cümlelerdeki herhangi bir birimin diğer cümlelerde aynı şekilde veya yerini kendisiyle anlamsal veya dilbilgisel ortaklığa sahip başka bir birime bırakmasıyla gerçekleşir (Tosun, 2014: 1455). Halliday ve Hasan (1976: 4)’ın ifadesiyle “bağdaşıklık, metindeki bir unsurun yorumunun bir başka unsura bağlı olarak yapıldığı durumlarda ortaya çıkar”.

Beaugrande ve Dressler *Introduction to Text Linguistics* (1981)’de bağdaşıklığı metinde gördüğümüz/duyduğumuz sözcüklerin dilbilgisel kurullarla birbirine bağlantısı olarak açıklar.

Cohesion in English'te bağdaşıklığı sağlayan unsurları daha düzenli ve detaylı olarak sunan Halliday ve Hasan (1976: 6), bağdaşıklık öğelerini *dilbilgisel ve sözcüksel bağdaşıklık* olarak ikiye ayırır. Bu ayrıma göre *gönderim, eksilti, değiştirim* dilbilgisel; *sözcüksel bağdaşıklık*, anlamsal; *bağlaçlar* ise ağırlıklı olarak dilbilgisel nitelikli olmakla beraber anlamsal kategoride yer alır. Bu başlıklar metin içinde yer alan farklı boyutlardaki birimlerin (bir sözcük, bir cümle veya paragraf) düzenlenmesini sağlar. Özyıldırım (1999: 106), bu yapıları *üst düzey yapılar* olarak adlandırır. Youn, 2004'ten akıran Jang (2020: 105) da *bağdaşıklık* öğelerinin paradigmatic yaklaşım (paradigmatic approach) ile *tutarlılık* öğelerinin ise sentagmatik yaklaşım (syntagmatic approach) ile incelendiğini belirtir.

“Metin, bağdaşık (fr.cohésif) tümce dizilişleridir ya da metin, birden çok tümceciğin kendi içindeki bir bağıntısı ve ilişkisi ile oluşmuştur” (Günay, 2017: 78). Günay'ın bahsettiği bu bağıntı metinlerde dil unsurlarının kullanılış şeklidir. Metnin dil ile ilgili özellikleri *bağdaşıklık unsurlarını* oluşturur ve bu unsurlara yönelik çeşitli tasnifler yapılır. Bu tasniflerin Türkçe çalışmalara temel oluşturan birkaç tanesi aşağıda sunulmuştur:

Halliday ve Hasan (1976), bağdaşıklığı beş başlıkta ele alır:⁹

1. Gönderim (Reference)
2. Değiştirim (Substitution)
3. Eksilti (Ellipsis)
4. Bağlaçlar (Conjunction)
5. Sözcüksel Bağdaşıklık (Lexical Cohesion)

⁹ Bu çalışma ülkemizde yapılan çalışmalara kaynaklık etmiş; Türkçenin dil özellikleri dikkate alınarak geliştirilmiştir. Ahmet Akçataş (2001), Halliday ve Hasan'ın tasnifinde şu değişikliklere gider: Bağdaşıklığı üç ana başlıkta ele alan Akçataş “Kelime ve Öge Esaslı Bağlantılar”da “gönderim, değiştirim, eksilti ve yineleme” ye yer verir, “bağlaçlar” için ayrı bir başlık açar ve “eş anlam, karşıt anlam, aynı kavram alanından sözcükler” gibi tekrarlara “anlam bağlantıları” başlığında yer verir.

Şermin Kalafat (2009), bu beş başlığa ek olarak bağdaşıklık altında “Eylem Zamanları” na yer verir.

Kasım Caner Başusta (2009), bu beş başlıktan “bağlaçlar” a “tutarlılık” başlığında yer verir.

Eyyup Coşkun (2005), Yusuf Karataş (2008), Sedat Balyemez (2011), Abdullah Çoban (2012), Remzi Can (2012), Ömer Yılmaz (2012), Sami Oktay Durukan (2014), Muzaffer Uzun (2016), Sezgi Yıldırım (2016), Kürşat Aramak (2016), Melda İrem Mantı (2017), Davut Gözlet (2018), Lütfü Bozok (2019), Elif Irmak (2019), Elif Gözdem Karagöz (2019), İrem Nur Demir (2020), Ahmet Yüksel (2020) bağdaşıklığı beş başlıkta (gönderim, eksilti, değiştirim, bağlaçlar, sözcüksel bağdaşıklık) inceleyen araştırmacılarıdır.

Leylâ Subaşı Uzun (1995), bağdaşıklığı *Gönderimsel Bağdaşıklık ve Biçimsel – Sözlüksel Bağdaşıklık* başlıklarında ele alır:¹⁰

1. Gönderimsel Bağdaşıklık
 - a. Öncül – Bağımsız Gönderim Ögeleri
 - i. Kişi Adılları
 - ii. Gösterme Sıfatları
 - b. Ardıl – Bağımlı Gönderim Ögeleri
 - i. İyelik Ekleri
 - ii. Belirtme Durumu Eki
 - iii. Kişi Ekleri
2. Biçimsel – Sözlüksel Bağdaşıklık
 - a. Bağlaçlar
 - b. Değişirim
 - c. Sözcük İlişkileri ve Sözlüksel Bağdaşıklık
 - d. Eksilti
 - e. Zaman, Görünüş, Kip

¹⁰ Hatice Parlak (2015), Leylâ Subaşı Uzun ile aynı başlık altında incelediği bağdaşıklık ögelerinde şu farklılıklara gider: Öncül – bağımsız gönderim ögelerine “gönderenin yinelenmesi olarak artgönderim, belirteçle yapılan artgönderim ve çok bağımlı artgönderim”i ilave eder. Biçimsel- sözlüksel bağdaşıklık ögelerinde “değişirim ve bağlaçlar” a yer vermez. “Değişirim” çalışmada yer almazken “bağlaçlar” *tutarlılık* başlığı altında değerlendirilir.

Gizem Özkır (2019), Leylâ Subaşı Uzun ile aynı başlık altında incelediği bağdaşıklık ögelerinde şu farklılıklara gider: Öncül – bağımsız gönderim ögelerine “gösterme adılları ve dönüşlülük adılları”nı; ardıl- bağımlı gönderim ögelerine “ilgi ekleri”ni ilave eder.

Aliye Nur Ercan Güven (2019), Leylâ Subaşı Uzun ile aynı başlık altında incelediği bağdaşıklık ögelerinde şu farklılıklara gider: Öncül – bağımsız gönderim ögelerine “dönüşlülük adılı, gösterme adılları, aitlik adılı, belirsizlik adılları ve belirteçler” başlıklarını; ardıl- bağımlı gönderim ögelerine “ilgi eki”ni ilave eder. Biçimsel – sözlüksel bağdaşıklıkta “zaman, görünüş, kip” başlığına yer vermez.

Doğan Günay (2017), bağdaşıklığı *Küçük Yapı ve Metnin Betimlenmesi* bahsinde sekiz başlıkta ele alır:¹¹

1. Küçük Yapı ve Metnin Betimlenmesi
 - a. Oluşturucu Ögenin Yinelenmesi
 - b. Artgönderim ve Öngönderim
 - c. Eksiltili Yapılar
 - d. Örtük Anlatım: Sezdirimler ve Çıkarsamalar
 - e. Örgeler ve İzlek
 - f. Dilbilgisel Eylem Zamanları
 - g. Tümcelerarası Bağıntı Ögeleri
 - h. Metni Bölümlere Ayıran Belirticiler

¹¹ Alper Bahtiyaroğlu (2006), metin yapısının incelenmesinde Günay'ın "Artgönderim, Örtük Yapılar: Önvarsayım ve Sezdirim ile Cümleler Arası Bağıntı Ögeleri"ne yer verir.

Tazegül Demir (2006), metin yapısının incelenmesinde Günay'ın "Artgönderim, Eksiltili Yapılar, Örtük Yapılar ve Yineleme" başlıklarına yer verir.

Selma Erdağı (2008), metin yapısının incelenmesinde Günay'ın tasnifini kullanılır. Erdağı tasnifte "örgeler ve izlek, dilbilgisel eylem zamanları ve metni bölümlere ayıran belirticiler" e yer vermezken "metinlerarasılık" başlığına tasnifinde yer verir.

Semiha Güzelhan (2013), bağdaşıklık incelemesinde Günay'ın tasnifini kullanır. Güzelhan tasnifte "Örtük Anlatım ile Örgeler ve İzlek" başlıklarına yer vermez.

İbrahim Kekevi (2015), Doğan Günay ile aynı başlık altında incelediği bağdaşıklık öğelerini "artgönderimler, bağıntı ögeleri, eksiltili yapılar, öngönderimler, sezdirimler, yinelemeler" başlıklarında ele alır.

Hatice Kala (2018), "Metindilbilimsel Bağdaşıklık" başlığı altında Günay'ın tasnifini izlemiş fakat "yinelemeler, dilbilgisel şekil ve zaman ekleri ile metni bölümlere ayıran belirticiler" ayrı bir başlık altında "Sözcüksel Bağdaşıklık" olarak verilmiştir.

Eda Eken (2018), metin yapısının incelenmesinde Günay'ın "Artgönderimler, Zaman ve Kip, Eksiltili Yapılar, Bağlayıcı Ögeler" başlıklarına yer verir.

Faruk Özen (2019), Doğan Günay ile aynı başlık altında incelediği bağdaşıklık öğelerinde şu farklılıklara gider: Özen, "Örgeler ve İzlek" başlığına tasnifinde yer vermezken "Değiştirim" e yer verir.

Ümmü Gülsüm Çinici (2019), masal çözümlemeleri yaptığı çalışmasında Küçük Yapı olarak Günay'ın verdiği "yinelemeler, art ve ön gönderimler, örtük anlatımlar, eksiltili yapılar ve cümleler arası bağlama ögeleri" ni araştırır.

Şükran Dilidüzgün (2008), Doğan Günay ile paralellik gösteren tasnifinde “bağlaşıklık” olarak adlandırdığı bağdaşıklık öğelerini *Metnin Küçük Ölçekli Yapısı* başlığı altında ikiye ayırır:¹²

1. Dilbilgisel Bağlaşıklık
 - a. Gönderim
 - b. Değiştirim
 - c. Eksilti
 - d. Bağlaçlar
 - e. Koşutluk
 - f. Zaman ve Görünüş
 - g. İşlevsel Tümce Görüngesi
 - h. Titreleme
2. Sözcüksel Bağlaşıklık
 - a. Yineleme
 - b. Eşdizimsel Örüntüleme

Hülya Aşkın Balcı (2018), “bağdaşıklık” öğelerini üç ana başlık altında inceler:

1. Sözlüksel Açıdan Çözümleme (=Eşgönderimle)
 - a. Gönderge
 - i. Bağımsız Artgönderim ve Öngönderim
 - ii. Bağımlı Artgönderim ve Öngönderim
 - b. Yinelemeler
 - i. Aynı Sözcüğün veya Sözcük Grubunun Tekrarıyla
 - ii. Değiştirim¹³

¹² Hande Bakan (2012), Şükran Dilidüzgün ile aynı başlık altında incelediği bağdaşıklık öğelerinde şu farklılıklara gider: Dilbilgisel bağlaşıklık başlığında “örtük anlatım, örgeler ve izlek” başlığına yer açarken “titreleme ve işlevsel tümce görüngesi”ne yer vermez.

Gülşen Torusdağ (2015), Şükran Dilidüzgün ile aynı başlık altında incelediği bağdaşıklık öğelerinde şu farklılıklara gider: Dilbilgisel bağlaşıklık başlığında “örtük anlatım”a yer verirken “titreleme”yi tasnifinden çıkarır.

Safa Eroğlu (2015), Şükran Dilidüzgün ile aynı başlık altında incelediği bağdaşıklık öğelerinde şu farklılıklara gider: Eroğlu “Dilbilgisel Bağlaşıklık” başlığında yalnızca “gönderim ve eksilti” lere yer verir. Sözcüksel Bağlaşıklıkta ise yalnızca metinde sıklık gösteren “tekrar”lara yer verir.

Hasan Gürgün (2018), çalışmasında Şükran Dilidüzgün’ün tasnifinden yalnızca “titreleme” ögesine yer vermez.

Polina Türkmen (2020), bağlaşıklığı dört başlıkta inceler: Ses Bağlaşıklığı, Sözcüksel Bağlaşıklık, Dilbilgisel Bağlaşıklık, Kimlik. Şükran Dilidüzgün’ün “Dilbilgisel Bağlaşıklık” başlığında verdiği “kiplik” ve “titreleme” Türkmen’de ayrı bir başlık olarak verilir. “Dilbilgisel Bağlaşıklık”ta “gönderim, bağıntı öğeleri ve benzerlik/ koşutluk” verilir.

Bu tasniflerde umumiyetle aynı kalan “Sözcüksel Bağlaşıklık” başlığı altında incelenen “yineleme ve eşdizimlilik”tir.

¹³ Değiştirimde “eş, yakın, zıt anlamlı sözcüklere, sözcüğün alt ve üst anlamına, örtük yapıları, kinaye ve açıklama”ya yer veren Balcı Halliday ve Hasan’ın değiştirim kavramından farklılaşır. Dizisel ve dizimsel değiştirim öğelerinden bahseder.

2. Sözdizimsel Açıdan Çözümleme
 - i. Eksiltili Yapılar
 - ii. Bağlayıcılar
3. Bağdaşıklığı Destekleyen Diğer Unsurlar Açısından Çözümleme
 - i. Zaman-Kip-Görünüş
 - ii. İzlek-Haber İlerlemesi

Bu tasnifler ele alınan her yeni metinde metnin imkânları doğrultusunda değiştirilip geliştirilebilir.

Metnin anlamlı bir bütün olarak inşasında rol alan bağdaşıklık ögeleri, bağıntı kurduğu cümleler ile metnin konusunu iletir. Yeni bilgiler metne eklenirken eski bilgilerin değerinin korunması bağdaşıklık ögeleri ile sağlanır. Metnin ortaya çıkabilmesi için bağdaşıklık ögelerinin anlamsal bağı gözetiyor olması gerekir. Metni ortaya koyarken biçim bağlantılarının tek başına yeterli olmadığını, aralarında anlamsal bağ bulunduğuna dair belirti olmayan cümlelerin bir bütünün parçaları olamayacağını söylemek gerekir (Üstünova, 2014: 49).

1.2.1. Gönderim (Reference)

Gönderim, kabaca iki dilsel birim arasında kurulan ilişki olarak tanımlanabilir. “Gönderim unsuru, anlamsal yorumunu gönderimde bulunan unsurla kurduğu gönderim ilişkisi çerçevesinde kazanır” (Uzun, 2016: 25).

Dilin yeterli, etkili ve akıcı biçimde kullanılmasını sağlamak, metindeki konuları alıcının beyninde aktif tutmak ve metinde konu bütünlüğünü oluşturmak için metindeki bazı sözcük, kavram ya da düşünceler, metin boyunca farklı dilsel ögelerle yinelenir ve bu dilsel ögeler *gönderim ögeleri* olarak adlandırılır (Dilidüzgün, 2017: 52). Gönderim ögeleri, metinde okuyucunun/dinleyicinin zihninde oluşabilecek belirsiz kavramların yerini doldurmaya, bunları somutlaştırmaya yarar. Metnin iletisinin doğru yorumlanabilmesi gönderim ögelerinin doğru tespiti ile gerçekleşir.

Subaşı Uzun (1995: 36), gönderimi *gönderimsel bağdaşıklık* başlığı altında diğer gönderim ögelerinden ayrı olarak ele alır. Dillerin doğası gereği gönderim ilişkileri farklılık gösterebilir. Örneğin Türkçe, sondan eklemeli bir dil olarak eklerin gönderim işlevini kullanır. Buna bağlı olarak Türkçede öncül ve ardıl gönderim ögelerinden söz edilir. Leylâ Subaşı Uzun (1995) *Orhon Yazutlarının Metindibilimsel Yapısı* adlı incelemesinde öncül gönderim ögelerini *kişi adları* ve *gösterme sıfatları* başlıklarında; ardıl gönderim ögelerini ise *iyelik ekleri*, *belirtme durumu eki*, *kişi ekleri* başlıkları altında değerlendirir.

Bu çalışmada, Türkçenin eklemeli dil özelliğini göz önünde bulundurarak, Subaşı Uzun'un *ardıl gönderim ögelerine* yer verilmiştir. Böylelikle çalışmada *öncül gönderim ögeleri* olarak *şahıs zamirleri, dönüşlülük zamiri, işaret zamirleri, işaret sıfatları; ardıl gönderim ögeleri* olarak *iyelik ekleri, belirtme hâli eki, kişi ekleri* ele alınmıştır. Bunların yanı sıra üçüncü bir başlık olarak *sözcük veya sözcük öbeği ile yapılan gönderimlere* yer verilmiştir.

Gönderim, iç gönderim ve dış gönderim olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁴

1.2.1.1. Dış Gönderim (Exophoric Reference)

Gönderim ögelerinin, gönderimde bulunduğu unsurların metin dışı dünyada bulunmasına *dış gönderim (exophoric)* denir. Gönderim yapılan unsurun metinden tespit edilemediği gönderim türüdür. Dış gönderim metinlerin içinde oluşturulduğu dış bağlamın katkısıyla yahut da okuyucunun dünya bilgisi ve hayal gücünden hareketle çözümlenir.¹⁵ Doğal konuşma ortamlarında, anlatı metinlerinde, reklam metinlerinde daha çok kullanılır. Bu tür metinlerin etkileşimsel özellikleri metin dışı gönderimin durum bağlamından çözümünü kolaylaştırır (Uzun, 2013: 158).

Müdür tehditkâr gözlerle “Bu bir daha yaşanacak olursa seni elimden kimse alamaz.” dedi.

Verilen örnekte “bu” işaret zamiri ile metinden anlaşılamayan bir olaya gönderim yapılmıştır. Bu gönderim unsurunun anlamı dış bağlamdan çözülebilir. Müdür de öğrenci de yaşanan olayın ne olduğunu bildiğinden onlar için gönderim manasını bulur. İletişim gerçekleşir. “Bu” işaret zamiri ile öğrencinin “kopya çekmesi, okulda sigara içmesi, arkadaşlarıyla kavga etmesi, öğretmenine saygısızlık etmesi vb.” gibi bir disiplin suçu kastediliyor olabilir.

Dış gönderimler olaylara olduğu gibi kişi ve eşyalara yönelik de olabilir.

Ona dokunma, sıcak.

Verilen örnekte “o” işaret zamirinin gönderimde bulunduğu unsur metinde yer almaz. İletişim bağlamındaki kişilerce anlamlandırılır. Bu “tencere, tepsi, içecek, batarya vb.” bir eşya olabilir.

Salonun her tarafını aradım. Yine de anahtarlarımı bulamadım. Oysa tam şuraya bırakmıştım.

¹⁴ Gürkan Doğan (1993), Özdemir Asaf'ın epigramlarından yola çıkarak gönderimlerle ilgili yeni bir başlık açar. Asafora (asaphora) terimi ile dinleyicinin/okuyucunun gönderim ögeleri ile bağlantı kurabileceği göndermelerin olmadığı gönderim anlatılır. Bu gönderim anlam zenginliği yaratan bir gönderim çeşidi olarak nitelendirilir.

¹⁵ “Dış gönderim, metnin oluşturulması ve anlaşılması sürecinde etkin bir rol oynayabilmesine karşın metin içindeki dilsel yapılar arasında ilişki kurmaya yönelik bir işlevi olmadığı gerekçesiyle metinsel bağlaşıklık [bağdaşıklık] ölçütü bağlamında ele alınmamaktadır” (Dilidüzgün, 2017: 53).

Verilen örnekte yönelme hâli eki almış “şu” işaret zamiri ile metin dışında bir yere gönderim yapılmıştır. Bu gönderim metinde verilen ipucu sayesinde sınırlandırılrsa bile kesinleştirilemez. Söz konusu mekân *salon* olduğu için *şura* ile anlatılmak istenen yerler sınırlı sayıdadır ve okuyucunun zihninden koltuğun üstü, sehpanın üstü, televizyonun yanı vb. gibi yerler geçecektir.

1.2.1.2. İç Gönderim (Endophoric Reference)

Gönderim öğelerinin takibinin metin içinde yapılması *iç gönderim (endophoric)*i oluşturur. Gönderim yapılan unsurun metinden tespit edilebildiği gönderim türüdür. Metinler birbirine bağlı cümlelerle inşa edilir. Bu bağlantı ekseriyetle iç gönderimlerle sağlanır. Bu gönderimlerle metinde gereksiz tekrarların önüne geçilir, metne yeni bilgiler eklenir ve metin bütünlüğü, okuyucunun zihninde sürdürülür.

Gönderim ögesinin adlandırılması, gönderimde bulunduğu ögenin konumuna bağlıdır. Gönderim unsurunun, dizimde gönderimde bulunduğu unsurun önünde veya arkasında oluşuna göre iki çeşit iç gönderimden söz edilir: *Art gönderim* ve *ön gönderim*. Çalışmada art gönderimler ve ön gönderimler *bağımlı biçimbirimler* ve *bağımsız biçimbirimler*¹⁶ e göre *öncül/bağımsız gönderimler* ve *ardıl/bağımlı gönderimler* olarak incelenmiştir.

1.2.1.2.1. Art Gönderim (Anaphora)

Gönderimde bulunulan unsurun gönderimde bulunan unsurdan önce geldiği gönderim türüdür. Göndergenin yerini alan gönderim unsuru, metnin önceki parçalarından hareketle anlamlandırılır. Metnin bütünlüğünü sağlayan bir öge olmanın yanında tekrarlardan kaçınmak, anlatıma akıcılık katmak, okuyucunun bilişsel faaliyetlerini canlı tutmak için de art gönderim öğelerinden faydalanılır.

1.2.1.2.1.1. Öncül / Bağımsız Art Gönderim Öğeleri

“Bazı kelime ve ifadelerin ‘anlamın pekiştirilmesi, vurgu, ahenk’ amaçlarının dışında tekrarı anlatım estetiğini bozar” (Uzun, 2016: 27). Bu sebeple metinde daha önce geçen bir öncüle *şahıs zamiri*, *dönüşlülük zamiri*, *işaret zamiri*, *işaret sıfatı* gibi öncül birimlerle gönderim yapılır.

¹⁶ “Biçimbirim (Alm. *Morphem*, Fr. *morphéme*, İng. *morpheme*) 1.Anlambirimin sözlükbirime karşıt olarak, dilbilgisini ilgilendiren türü. 2.En küçük anlamlı birim, en küçük gösterge. Amerikalı dilbilimciler biçimbirim terimini ikinci anlamda kullanırlar. L.Bloomfield’de biçimbirim en küçük dilsel birimdir ve iki tür kapsar: Bağımsız biçimbirim tek başına sözcük oluşturabilir; bağımlı biçimbirimse hiçbir zaman tek başına gerçekleşemez ve sözcük oluşturamaz” (Vardar, 2002: 42).

1.2.1.2.1.1.1. Zamirler ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Zamirler isimlerin yerini tutan, kişileri ve nesnelere temsil veya işaret yoluyla karşılayan sözcük türüdür. Zamirlerin anlamlandırılması yerini aldığı isimle kurduğu bağlantıya bağlıdır.

Metnin sürekliliğini sağlayan bağdaşıklık unsurlarından biri de zamirlerdir. Bir bütünün parçaları olarak yüzey yapıda yer alır ve anlamlarını bütünden kazanırlar. Tek başlarına bir şey ifade etmezler. Metinde konu devamlılığı, konunun ön plana çıkarılması, konu değişimi ve herhangi bir belirsizliğin önlenmesi zamirlerin kullanıldığı yerlere ve çeşitlerine bağlıdır.

1.2.1.2.1.1.1.1. Şahıs Zamirleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi isimlerinin yerine geçen zamirlerdir. Şahıs zamirleri, metinlerde en sık kullanılan gönderim ögeleridir. Metinlerde aynı ismin tekrarının önüne geçerek akıcılık ve ahenk sağlar. Konu olarak öne çıkarılan bir şahsa metnin devamında zamirler ile gönderim yapılarak cümleler birbirine bağlanır.

Doktor Bey bugün odasından hiç çıkmadı. Bütün randevularını da iptal etti. O böyle yaptığında muhakkak bir açıklaması olurdu.

Verilen örnekte “Doktor Bey” sözcük öbeğine “o” III. teklik şahıs zamiri ile gönderimde bulunulmuştur. Böylelikle metinde aynı sözcük öbeğinin gereksiz tekrarının önüne geçilmiştir.

1.2.1.2.1.1.1.2. Dönüşlülük Zamiri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifade taşıyan dönüşlülük zamirleri tek başına kullanılabileceği gibi asıl şahıs zamirleri ile de kullanılabilirler (Ergin, 2016: 287). Dönüşlülük zamiri “kendi” sözcüğüne getirilen iyelik ekli şekillerle şahısları karşılar: *kendim, kendin, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri*. Bunlar içinden teklik III. şahıs dönüşlülük zamiri “kendisi” ile çokluk III. şahıs dönüşlülük zamiri “kendileri” metinlerde isimlerin yerini gönderim ilişkisi ile aldıklarında bir gönderim unsuru olarak değerlendirilir ve cümleler arasında anlamsal, dilbilgisel bağın kurulmasına hizmet eder.

*Şevvâl bu sene üniversite sınavına hazırlanıyor. Ailesi **kendisinden** çok umutlu.*

Ayrılma hâli eki almış “kendisi” III. teklik dönüşlülük zamiri ile “Şevvâl” isim unsuruna gönderimde bulunulmuş, ismin aynen tekrarı önlenerek cümleler arası bağlantı sağlanmıştır.

1.2.1.2.1.1.3. İşaret Zamirleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Varlıkları işaret yoluyla karşılayan zamirlerdir. İşaret etme zamanda, mekânda ve zihinde uzaklık ve yakınlık kavramına bağlı olduğu için konuşana göre *bu* ve *bunlar* en yakında, *şu* ve *şunlar* biraz daha uzakta, *o* ve *onlar* ise uzakta olan varlıkları işaret etmek için kullanılır (Korkmaz, 2009: 421). Metinde daha önce geçen bir isim unsuruna işaret ederler. Böylece sözcüklerin, sözcük öbeklerinin aynen tekrarı engellenir. Cümleler arasında bağ tesis edilir.

Dedem her sabah sigarasını ve çayını alarak kapının önünde duran kahverengi kareli sandalyesine otururdu. Ne zaman dedemi hatırlasam o da gözümde canlanır.

Verilen örnekte “kahverengi kareli sandalye” sözcük öbeğine “o” işaret zamiri ile gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.1.1.2. İşaret Sıfatları ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Sıfatlar isimleri niteleyen veya çeşitli yönlerden belirten sözcüklerdir. Sıfatlar varlık ve nesnelere tek başına karşılayamaz yalnızca onlardaki niteleme ve belirtme durumlarını gösterirler.

İşaret sıfatları belirtme sıfatı kategorisindedir. İşaret sıfatı, birlikte kullanıldığı isim unsuru ile metinde daha önce geçen isim unsuruna gönderim ilişkisi ile bağlanır. İşaret sıfatı ile birlikte işaret edilen unsurun sahip olduğu eski bilgiler ve cümleye ilave edilen yeni bilgiler, birlikte metni anlamca ileri taşır.

Ayşe Teyze yaşamın içinde kök salmış bir ağaç gibiydi. Küçük, tek katlı, çatısı akan bir evde yaşayan tek canlıydı. Çocukluğu, ilk gençlik yılları, evliliği, yaşlılığı hep bu evde geçmiş, hiç ayrılmamıştı. Onun bu tekdüze yaşam çizgisi beni çok etkilemişti.

Verilen örnekte “bu” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “ev” sözcüğü ile “küçük, tek katlı, çatısı akan bir ev” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur. İşaret sıfatı kullanılarak hem evin niteliklerine gönderim yapılmış hem de ifade kısaltılarak akıcılık sağlanmıştır.

1.2.1.2.1.2. Ardıl / Bağımlı Art Gönderim Ögeleri

Metinde daha önce geçen öncüle, sözcüklere getirilen bağımlı biçimbirimlerle gönderim yapılmasıdır. Ardıl dil birimleri sözcüklerin, sözcük öbeklerinin birbirine kavuşmasını sağlarken hem dilbilgisel hem de anlamsal olarak işlev görürler (Üstünova vd., 2019: 715). Türkçe metinlerde art gönderim görevi gören başlıca bağımlı biçimbirimler şunlardır: *iyelik ekleri, belirtme hâli eki, kişi ekleri.*

1.2.1.2.1.2.1. İyelik Ekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

İyelik ekleri, isimlere gelerek onların kime veya neye ait olduklarını bildirirler. “İyelik eki, bir art gönderim unsuru olup sonuna getirildiği ismi aitlik-sahiplik ilişkisi ile bir başka isim ögesine taşır. Metin bağlamı, iyelik ekinin gönderimde bulunduğu unsuru alıcıya verir” (Uzun, 2019b: 1584).

Ders bittikten on beş dakika sonra Ramazan, Gonca'yı yolcu etti. Salona geldiğinde masanın üzerinde kırmızı kaplı kitabı duruyordu. Hemen aradı. Ama açan olmadı.

“Kitap” isim unsuruna getirilen III. teklik kişi iyelik eki ile “Gonca” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.1.2.2. Belirtme Hâli Eki ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Belirtme, geçişli fiil taşıyan cümlelerde ismin nesne görevi ile cümlede bulunduğu durumdur. Yüklem bildirdiği ve öznenin yaptığı işten etkilendiği için cümlede nesne görevindedir (Korkmaz, 2009: 277). Metinlerde işaret sıfatı, kişi zamiri veya iyelik ekinin gönderim değeri cümleler arasında bağlantı kurulmasına hizmet etmekle beraber *belirtililiğe duyarsız olma (nondefinite)* durumlarında belirtme eki metin dışına gönderim yapar, okuyucu veya dinleyicinin dünya bilgisine başvurulur (Subaşı Uzun, 1995: 55-55).

Bu hafta gazete bayisine gidemedim. Haftanın Yüzleri dergisinde en sevdiğim şarkıcının posterini vardı. Dergiye alması için abime yalvardım ama almadı.

“Dergi” sözcüğü belirtme hâli eki almış, cümlede nesne görevinde olan isim unsurdur. Bu isim unsurunun almış olduğu belirtme hâli eki ile “Haftanın Yüzleri” adlı dergiye gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.1.2.3. Kişi Ekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Fiil çekim eklerinden olan kişi ekleri, fiildeki oluş ve kılışı şahsa bağlayan eklerdir. Kişi ekleri ile metinlerde süreklilik sağlanır. Türkçenin yüzey yapıdaki özneyi atma eğilimi gösteren bir dil olması da özne bilgisinin fiilde barınmaması ile ilgilidir. Kişi ekleri ile metinlerde gereksiz tekrarların önüne geçilerek akıcılık sağlanır.

İsmet Safa bugünlerde pek bir keyifsiz. Yemek yemiyor. Dışarı çıkmak istemiyor. Konuşmuyor. Bütün gün bilgisayarın başında oturuyor. Bu hâli beni endişelendirdi.

“Ye-”, “iste-”, “konuş-”, “otur-” çekimli fiillerinde sıfır biçimbirimle (Ø) temsil edilen III. teklik kişi ekleri ile “İsmet Safa” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.1.3. Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Metinde kullanılan bir unsurun daha sonra bir sözcük veya sözcük öbeği ile karşılanmasıdır. Balyemez (2011), *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı* adlı çalışmasında sözcük veya sözcük öbekleriyle yapılan gönderimleri *metnin kişilerine, metindeki cümlelere, metindeki eylem ve durumlara yapılan gönderimler* olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. Bu gönderimler incelenen metnin imkânlarına göre yeni tasniflere açıktır. Bir metinde metnin kişilerine sözcük veya sözcük öbeği ile yapılan gönderim fazla iken bir başka metinde şehirlere, eşyalara vb. olabilir.

Çocukluk aşkının yıllar önce verdiği hediye hâlâ odasında en kıymetli eşyaların yer aldığı kutudaydı. Kabuğunda inci tanesi kadar değerli bir işaret taşıyan kırık beyaz deniz kabuğu hayatında aldığı en özel şeydi.

Verilen örnekte “inci tanesi kadar değerli bir işaret taşıyan kırık beyaz deniz kabuğu” sözcük öbeği ile “hediye” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur. Böylece hem sözcüğün tekrarından kaçılmış hem de hediye isim unsuruna yapılan gönderim şekli ile hediyeye dair yeni nitelikler metne dâhil edilmiştir.

1.2.1.2.2. Ön Gönderim (Cataphora)

Gönderimde bulunulan unsurun gönderimde bulunan unsurdan sonra geldiği gönderim türüdür. Gönderimde bulunan unsurun anlamı metnin kendisinden sonra gelen parçalarından hareketle anlamlandırılır. Metnin ilerleyen bölümlerindeki bir sözcük, sözcük öbeği veya cümle ile tamamlanır. Metinlerde ön gönderimlerle art gönderimler kadar sık karşılaşılmaz. Art gönderimde gönderim ögeleri arasındaki söz dizimsel boşluk uzun mesafeli olabilirken ön gönderimde gönderimde bulunulan unsur okuyucunun/dinleyicinin zihninde bir mesaj veya anlam taşımadığından gönderim unsurları arasındaki ilişki zayıflar. Bu nedenle söz dizimsel olarak daha yakın mesafede kullanılırlar (Balyemez, 2011: 94-95). Ön gönderimlerle okuyucuda/dinleyicide merak uyandırılarak okuyucunun/dinleyicinin metne ilgisi artırılır.

1.2.1.2.2.1. Öncül / Bağımsız Ön Gönderim Ögeleri

1.2.1.2.2.1.1. Zamirler ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Zamirler metinlerde kendisinden sonra gelecek olan sözcük, sözcük öbeği veya cümlelerin yerini tutarak ön gönderim görevi görürler. Ön gönderim unsuru olarak en çok *şu* ve *şunlar* zamirlerinin gönderim işlevinden faydalanılır (Balyemez, 2011: 95).

1.2.1.2.2.1.1.1. Şahıs Zamirleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Şahıs zamirleri metinlerde kendilerinden sonra gelecek olan şahıslara gönderim yaparak bağdaşıklığa katkı sağlarlar.

Zile basıp üç adım geriledim. Kapıyı açan olmadı. Cama çıkan yan komşu “Onlar evde yok boşuna bekleme.” dedi. Oysa Abdullah Bey ve eşi bugün beni bekliyor olacaktı.

Verilen örnekte “onlar” III. çokluk şahıs zamiri ile “Abdullah Bey ve eşi” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.2.1.1.2. Dönüşlülük Zamiri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Dönüşlülük zamiri “kendi” sözcüğünün teklik III. şahıs dönüşlülük zamiri “kendisi” ve çokluk III. şahıs dönüşlülük zamiri “kendileri” metinlerde kendinden sonra gelecek ifadelerin yerini alarak ön gönderim yaparlar.

Kendilerinden yaklaşık beş saattir haber alınamadı. Herkes abla ve kardeşin hayatından endişeli. Abla kardeşi arama çalışmaları devam ediyor.

Ayrılma hâli eki almış “kendileri” dönüşlülük zamiri ile “abla ve kardeş” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.2.1.1.3. İşaret Zamirleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

İşaret zamirleri metinlerde kendilerinden sonra gelecek olan varlık, nesne, durum ve olayların yerini tutarak bağdaşıklığa katkı sağlarlar.

Ben derse gidiyorum. Döndüğümde bu gitmiş olsun. Evde köpek istemiyorum.

Verilen örnekte “bu” işaret zamiri ile “köpek” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.2.1.2. İşaret Sıfatları ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

İşaret sıfatları, aslında art gönderim unsuru olarak kullanılır. Metinlerde yaygın olmamakla beraber işaret sıfatları metne bir isimle *birleşerek metnin ilerleyen bölümlerinde o isimle ilgili bir açıklama yapılacağı* anlamını katar (Balyemez, 2011: 103).

Damla ne zaman bu hırkayı giyse ailesi tarafından alay konusu olurdu. Fakat rengi güneşten iki ton açılmış, bilekleri yırtık, tek düğmesi kopuk, turuncu hırkası ona göre çok güzeldi.

Verilen örnekte “bu” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “hırka” sözcüğü ile “rengi güneşten iki ton açılmış, bilekleri yırtık, tek düğmesi kopuk, turuncu hırka” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.2.2. Ardıl / Bağımlı Ön Gönderim Ögeleri

1.2.1.2.2.2.1. İyelik Ekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

İyelik ekleri ile metinlerde kendinden sonra gelecek olan bir unsura gönderim yapılabilir.

Dadısı onu daima büyük bir şefkatle kucaklamış, kendi çocuğu gibi muamele etmişti. Hâl böyle olunca Yiğit dadısını annesinden daha çok arar olmuştu.

Verilen örnekte “dadısı” sözcüğündeki III. teklik kişi iyelik eki ile “Yiğit” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.2.2.2. Belirtme Hâli Eki ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Belirtme hâli eki ile metinlerde kendisinden sonra gelecek olan bir unsura gönderim yapılabilir. Metinlerde şahıs zamirleri, işaret zamirleri, işaret sıfatları ve iyelik ekleri ile birlikte kullanılan belirtme hâli eki ile de gönderimde bulunulur.

Ders arası bitip de sınıfa girince kâğıdı uzattı. Devamsızlık yüzünden okuldan uzaklaştırma aldığı resmî belgesi ile artık ben de arka sıradakilerin arasına girmeye hak kazanmıştım.

Verilen örnekte “kâğıdı” sözcüğündeki belirtme hâli eki ile “uzaklaştırma kararı” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.2.3. Kişi Ekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Kişi ekleri ile metinlerde kendinden sonra gelecek olan bir şahsa gönderim yapılabilir.

Eve gelir gelmez çoraplarını çıkardı. Ayaklarını yıkadı, elini yüzünü sabunladı. Doğruca kahve makinesine yöneldi. Bir fincan kahve alıp koltuğun kenarına ilişti. Zeynep için bu, günün en güzel saatiydi.

Verilen örnekte “çıkard-”, “sabunla-”, “yönel-”, “iliş-” çekimli fillerinde sıfır biçim birimle (Ø) temsil edilen III. teklik kişi ekleri ile “Zeynep” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

1.2.1.2.2.3. Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Sözcük veya sözcük öbekleri ile metinlerde kişilere, nesnelere, olaylara, durumlara, şehirlere vb. ön gönderim yapılabilir.

Elindeki hardal rengi taşlar tek tek uçurumun kenarından yuvarlanan kayalar gibi baş parmağı ve işaret parmağının arasından kayıp gidiyordu. Bu tespih babasından hatıraydı.

“Hardal rengi taşlar” sözcük öbeği ile “tesbih” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

1.2.2. Eksilti (Ellipsis)¹⁷

“İletişimde zamandan-emekten tasarruf- en az çaba ilkesi-, dilin tekrardan hoşlanmayışı, estetiğe olan düşkünlüğü gibi nedenler, kimi birimlerin yüzey yapıya taşınmasına izin vermez” (Üstünova, 2014: 58). Söz diziminde bırakılan bu boşluklar aynı zamanda birer bağdaşıklık unsurudur. Eksilti, metnin anlamında herhangi bir bozulmaya yol açmayacak ögelerin yüzey yapıdan kaldırılmasıdır. Eksiltelen unsur bir sözcük olabileceği gibi sözcük öbeği veya cümle de olabilir. Metinde daha etkili anlatımlara ulaşmak, metnin akışını bozacak tekrarlardan kaçınmak ve vurgu için eksiltilere başvurulur. Dilde en az çaba yasası gereği yapılan eksilteler, okuyucu tarafından metnin anlamlandırılmasında herhangi bir belirsizliğe sebep olmaz ve tüm okuyucular tarafından zihinsel olarak aynı şekilde tamamlanır.

¹⁷ Halliday ve Hasan (1976), yüzey yapıda görünmeyen bir unsur olduğu için eksiltiye “sıfır değiştirim (substitution by zero)” der. Hunutlu (2019: 785), “işaretsiz görev ögeleri” adlandırmasıyla Halliday ve Hasan’ın eksiltinin yüzey yapıda görünmemesi açıklamasına yakın bir adlandırma yapar. Osmanlı Türkçesinde “hazf u takdîr”; farklı kaynaklarda “düşüm, düşüklü anlatımlar, eksiltili anlatım, kısaltma, kesik sözcük, kesik tümce” terimleri ile yer alır (Çakır, 2007: 1).

Yüzey yapıda bulunmayan ama örtük biçimde derin yapıda yer alan öğelerin yorumu, Türkçenin yapı kuralları doğrultusunda, cümle ya da CBB içinde daha önceden sözü edilen yapılar veya konuşma ortamını oluşturan birimlerce sağlanır (Üstünova, 2014: 61).

Eksilti, meydana geliş sebepleri (dikkat çekme, dikkat dağıtmama, müstehcen ifadelerden kaçınma, vurgulama vb.) ve meydana geliş şekilleri (cümle öğelerinde, sözcük öbeklerinde, eklerde, seslerde vb. unsur düşmesi) açısından çok kapsamlı bir dil olayıdır (Çakır, 2007: 4). Eksiltili anlatımların meydana gelmesinde önemli bir unsur da bağlaçlardır. Özellikle tekrarlı bağlaçlar sözcük öbeklerinde öge eksiltisine, cümle ve ek eksiltisine imkân sunar.¹⁸

1.2.2.1. Cümle Öğelerine Bağlı Eksilti

Cümle bir duyguyu, bir durumu veya bir olayı yargı bildirerek anlatan sözcük veya sözcük öbeklerinden oluşan anlatım birimidir (Karahan, 2019: 9). Cümlelerin öğeleri *yüklem*, *özne*, *nesne*, *yer tamlayıcısı* ve *zarf tümleci* olmak üzere beş başlıkta incelenir. Cümle öğelerine dayalı eksilti genellikle sıralı ve bağlı cümlelerde bazı öğelerin ortak kullanımına bağlı olarak yapılır (Hunutlu, 2019: 805).

Cümle öğelerinin eksiltisi ile cümleye *yadırgama*, *uyarı*, *abartı* gibi kiplik işlevleri kazandırılır (Gümüştam, 2013: 1547).

1.2.2.1.1. Yüklem Eksiltisi

Cümlelerin zorunlu ögesi olan yüklem ardışık cümlelerde ortak öge olarak kullanıldığında gereksiz tekrardan kaçınmak, sözün etkisini artırmak, bir unsuru öne çıkarmak için cümlede eksiltilebilir. Bu eksiltelerde yüklem, metin bağlamından anlaşılır.

Bugün bahçeye dokuz on kök ıspanak ekim. Biraz da maydanoz.

“Ekim” yüklemi birinci cümlede verilmiş buna bağlı olarak ikinci cümlede düşürülmüştür. Okuyucu/dinleyici tarafından zihnen tamamlanabilen eksilti, herhangi bir anlam sorununa yol açmamıştır.

¹⁸ Erdem Uçar (2017: 453), sözcük öbeklerinin birbirine denk unsurlardan meydana gelen özelliğine bağlı olarak gruba gelen eklerde eksiltiye gidilebildiğini söyler. Çalışmada Abdulla Kadiri'nin *Mihrabdan Çayan* romanından örnek verir: (...) sofa örtüsü [**nü**] ve leğeni örneğinde bağlama öbeği sofa örtüsündeki yükleme hâlinin eksiltisine imkân sunmuştur. Bundan başka tamlayan, tamlanan, edat grupları ve birleşik fiillerin eksiltisinde de bağlama gruplarının etkisi izlenebilir. Tekrarlı bağlaçları sözcük öbeklerinde ve cümlede inceleyen Torun (2007), tekrarlı bağlaçların isim tamlaması, fiilimsi grupları, edat grupları ve sıfat tamlamasında bazı unsurların derin yapıda bırakılmasına/eksiltilmesine imkân sağladığını gösterir. Cümlede ise tekrarlı bağlaçların birbirine bağladığı cümle öğelerine ve bu bağlaçların cümle dizilişine etkisini örneklendirir.

1.2.2.1.2. Özne Eksiltisi

Cümlede yapanı veya olanı karşılayan özne, özel bir nedeni yoksa sözlüksel olarak cümlede yer almaz. Özneye yüklemdeki kişi ekleri ile işaret edilir.

Mehmet liseden sonra babasının yanında çalışmaya başladı. Aslında dersleri çok iyiydi. Okulu derece ile bitirmişti. Ne olduysa okulun bittiği yaz olmuştu. O yazdan sonra bir daha okul lafi etmedi. Üniversiteyi aklından bile geçirmedi.

“Mehmet” ismi ilk cümlede gösterildikten sonra diğer cümlelerde yer almamış, yüklemdeki kişi ekleri ile özne işaret edilmiştir. Bu durum Türkçenin *özne atma eğilimi* ile ilgilidir. “Mehmet” isminin bütün cümlelerde yer alması anlatımı gereksiz tekrara boğar ve akıcılığı engeller. Cümleden eksiltilmemesi bir vurgu, ahenk söz konusu ise gerçekleştirilir.

1.2.2.1.3. Nesne Eksiltisi

Yüklemin bildirdiği öznenin yaptığı işten etkilenen ögeye nesne denir. Fiilin çatısına göre cümlede zorunlu öge olarak görev alabilir (Karahana, 2019: 25). Ardışık cümlelerdeki kullanımlarda nesne eksiltilebilir.

Yeni bir eve taşındığında ilk iş olarak kapının kilidini değiştirdi. Eğer ilk gün değiştiremezse o gece asla uyuyamazdı.

Verilen örnekte “kapının kilidini” nesnesi eksiltilmiş, ikinci cümlede bırakılan söz dizimsel boşluk daha önce verilen bilgilerle tamamlanabilmiştir.

1.2.2.1.4. Yer Tamlayıcısı Eksiltisi

Yüklemi yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirerek tamamlayan ögeye yer tamlayıcısı denir (Karahana, 2019: 29). Ardışık cümlelerdeki kullanımlarda eksiltilebilir.

Alya yaz sıcakları yüzünü gösterir göstermez o küçük masayı balkona atardı. Annesi ile bütün gece oturur sohbet ederlerdi.

Verilen örnekte birinci cümlede yer/mekân olarak “balkon” bilgisi yer almış, ikinci cümlede bu bilgiye bağlı olarak “balkonda” yer tamlayıcısı düşürülmüştür. Düşürülen unsur okuyucu/dinleyici tarafından zihnen tamamlanabilmiştir.

1.2.2.1.5. Zarf Tümlenci Eksiltisi

Yüklemi zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek tamamlayan ögeye zarf tümlenci denir (Karahan, 2019: 32). Ardışık cümlelerdeki kullanımlarda eksiltilebilir.

Bugün işin yoksa bize gel, beraber dışarı çıkarız, alışveriş yaparız.

Verilen örnekte yüklemi zaman bakımından tamamlayan “bugün” ile yüklemi bir şarta bağlayan zarf tümlenci “işin yoksa” ifadesi takip eden cümlelerde düşürülmüş böylece daha kısa ve akıcı bir anlatıma ulaşılmıştır.

1.2.2.2. Tamlamalara Bağlı Eksilteler

Karahan (2019: 42) isim tamlamalarını “iyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubu” olarak açıklar. Metinlerde art arda gelen tamlayan veya tamlanan unsur eksiltilebilir. Söz dizimsel olarak tamlamada meydana gelen bu boşluk okuyucu/dinleyici tarafından zihnen tamamlanabilir.¹⁹

1.2.2.2.1. Tamlayan Eksiltisi

Tamlamalardaki yardımcı unsurun yüzey yapıdan silinmesidir. Birçok tamlananın tek tamlayana bağlandığı durumlarda veya tamlayanın kendinden önceki/sonraki cümlelere bağlı olarak anlaşılabilirliği durumlarda tamlayan eksiltisi yapılır.

Sınavın soruları tembel öğrencinin eline geçmiş. Tabii cevapları da...

Verilen örnekte isim tamlamasının yardımcı unsuru tamlayan düşürülmüş böylece bir tekrarın önüne geçilmiş, metnin daha akıcı bir anlatıma ulaşması sağlanmıştır. Düşürülen unsur metinde hiçbir anlam kaybına yol açmamış, okuyan/dinleyenler tarafından zihnen tamamlanabilmiştir.

¹⁹ İsim tamlamalarında tamlayan bir zamir olduğunda bu öbek “iyelik öbeği” olarak adlandırılır. Özellikle metinlerde iyelik öbeklerine yönelik gösterilen eksilteleri Uzun (2016) eksilti olarak değerlendirmez. “*İyelik ekinin* bir gönderim ilişkisiyle bağlandığı *şahıs zamirinin* metinde yer alıp almaması, anlatıcının metne yükleyeceği anlamsal değerle şekillenir” (Uzun, 2018: 106). Eksiltide metinden eksiltelen unsur metne tekrar dâhil edildiğinde herhangi bir anlam değişimi olmaz. Ancak iyelik öbeklerinde zamirin metnin yüzey yapısında görülmesi metne farklı işlevler katabilir. İyelik öbeklerinde şahıs zamirinin yüzey yapıda yer almasıyla sağlanan işlevleri Uzun (2018) “şahıs zamirlerinin iyelik öbeklerinde karşılaştırma ve pekiştirme işlevi ile kullanımı”, “şahıs zamirlerinin iyelik öbeklerinde anlam kapalılığının önüne geçmek amacıyla kullanımı” başlıklarında; şahıs zamirinin yüzey yapıdan kaldırılması ile sağlanan işlevleri ise “şahıs zamirinin tamlayan olarak kullanılmayacağı hâller” başlığı altında örneklendirir. İyelik öbeklerinde yer alan şahıs zamiri bağlama göre değerlendirilir. Sonuç olarak yüzey yapıdaki her bir unsurun bir işlevinin olduğunu ve iyelik öbeklerinde tamlayan eksiltisinden bahsedilemeyeceğini vurgular.

1.2.2.2. Tamlanan Eksiltisi

Tamlamalardaki ana unsurun yüzey yapıdan silinmesidir. Birçok tamlananın tek tamlayana bağlandığı durumlarda veya tamlananın kendinden önceki/sonraki cümlelere bağlı olarak anlaşılabilirdiği durumlarda tamlanan eksiltisi yapılır.

Dün bütün gün temizlik yaptım. Bugün eve geldiğimde gördüğüm manzara karşısında sinirlendim. Kanepenin altı çekirdek çöpleriyle dolu. Yalnız kanepenin değil sehpanın, halının... Kısacası bütün odayı çöplük olarak kullanıp gitmişler.

Verilen örnekte eksiltilen isim tamlamasının tamlanan unsuru okuyucu/dinleyiciler tarafından yalnız “kanepenin altı değil, sehpanın [altı], halının [altı]...” şeklinde zihnen tamamlanabilmiştir.

1.2.2.3. Cümle Eksiltisi

Özellikle karşılıklı konuşmalarda kabulleniş, reddediş bildiren tek sözcüklük “evet, hayır, elbette” gibi cevaplar ile devam eden cümle yazılmayıp okuyan ya da dinleyen tarafından metin bağlamı kullanılarak bırakılan boşluğun tamamlanması beklenir.

Soru – cevap cümlelerinin çözümünü ele alan Üstünova (2011), *cevabı bilinen soru cümlelerine* “Yarın tiyatroya gitmeyeceksin değil mi?” (Üstünova, 2011: 101) örneğini vererek cevap için üç seçenek sunar, bunlar:

C.1. *Hayır. (Yarın tiyatroya gideceğim)*

C.2. *Evet. (Yarın tiyatroya gitmeyeceğim)*

C.3. *Bilmem, henüz karar vermedim.*

İlk iki cevap yüzey yapıdan eksiltilebilir ve okuyucu tarafından rahatlıkla tamamlanabilir özelliktedir. Üçüncü cevap ise hem olumlu hem olumsuz sonuçlanabilir.

Ben evi süpüreceğim sen yerleri siler misin?

Elbette.

Verilen örnekte “elbette” cevabı ile “yerleri silebilirim” cümlesi dinleyici/okuyucu tarafından zihnen tamamlanabileceği düşünülerek söylenmemiş/yazılmamış, eksiltilmiştir.

1.2.2.4. Ek Eksiltileri

Sıralı ve bağı cümlelerde ortak olan *kip, kişi, soru, çokluk, iyelik ve hâl eki* eksiltilebilir. Metinde tekrardan kaçınmak, anlatıma akıcılık katmak amacıyla eklerden sonuncusu korunarak eksilti gerçekleştirilir (Uzun, 2016: 111).

1.2.2.4.1. Kip Eki Eksiltisi

Fiiler haber/bildirme ve tasarlama/dilek kiplerini alarak kullanıma çıkarlar. Bu ekler ardışık fiillerde ortak olarak kullanıldığında eksiltilebilir.

Sonunun böyle olacağını bilseydim gözlerine bakmaz, o şarkıları dinlemez, adını bile anmazdım.

Verilen örnekte “bakmaz [dı-m], dinlemez [d-im]” bilinen geçmiş zaman kip ekleri ve I. teklik şahıs eklerinin tekrarından kaçılarak eksiltilmiştir. Cümlenin sonunda yer alan çekimlenmiş son fiilin zaman ve şahıs ekinden hareketle eksiltilen ekler zihnen tamamlanabilmiştir.

1.2.2.4.2. Kişi Eki Eksiltisi

Fiilerin kullanıma çıkabilmesi için gereken fiil çekim eklerinden biri de kişi ekleridir. Fiillerde hareketi yapan veya olan şahsı ifade eden eklerdir (Ergin, 2016: 293). Kişi ekleri ardışık fiillerde ortak olarak kullanıldığında eksiltilebilir.

Sinirlendiğim durumlarda önce derin bir nefes alır, on saniye bekler sonra cevap veririm.

Verilen örnekte “nefes al-” ve “bekle-” fiillerinde I. teklik kişi ekleri eksiltilmiştir. Son fiil üzerinde gösterilen I. teklik kişi eki diğer fiillerinde eki olduğundan “nefes al- [ır-ım] ve bekle- [r-im]” fiilleri son ek ile tamamlanabilmiştir.

1.2.2.4.3. Soru Eki Eksiltisi

Soru eki hem isimlere hem de fillere gelir. Soru eki bağlama bağı olarak özellikle sözlü iletişim ortamlarında da eksiltilir.

Kötülük düşünmüyor olsa her şeyi kayda alır, üzerine de ona gönderir miydi?

Verilen örnekte “her şeyi kayda alır [mıydı]” soru eki eksiltilmiştir.

Annesinden örgü öğrenen genç kız bir ilmek atar ve annesine dönüp:

-Oldu [mu?] der.

Verilen örnekte soru ifadesi iletişim ortamına katılanlar tarafından açıkça anlaşılmiş, soru eki düşürülerek karşıdan bir cevap beklenmiştir.

1.2.2.4.4. Çokluk Eki Eksiltisi

İsmin karşıladığı nesnenin birden fazla olduğunu ifade etmek için kullanılan ektir. Çokluk eki farklı işlevlerle de kullanılabilir (Vural ve Böler, 2017: 147).²⁰ Ardışık isim unsurlarına gelen çokluk ekleri eksiltilebilir.

Bugün kışlık hazırlıklarını tamamlar, yarın yola çıkarız. Daha domates, biber ve patlıcanlar közlenecek.

Verilen örnekte “domates” ve “biber” isim unsurlarına getirilen “+ler” çokluk ekleri tekrar edilmeyip eksiltilmiştir.

1.2.2.4.5. İyelik Eki Eksiltisi

İyelik ekleri sahiplik/aitlik bildirir. İyelik eki bir ismi bir başka isme geriye doğru bağlantı kurarak taşır. İyelik eki dinleyici/okuyucu tarafından zihnen tamamlanabilir durumda ise eksiltilebilir.

Bir çocuk ancak bu kadar babaya benzer. Yalnız gözler tıpkı annesi.

Verilen örnekte “gözler” isim unsuruna dinleyici/okuyucu tarafından zihnen getirilebilen “+i” III. teklik kişi iyelik eki eksiltilmiştir. “Gözler” isim unsurunun ait olduğu/bağlantı kurduğu “çocuk” isim unsuru bağlamdan anlaşılabilir durumdadır.

1.2.2.4.6. Hâl Ekleri Eksiltisi

Hâl ekleri, bir ismin başka bir sözcük ile ilgi kurmasını sağlayan eklerdir. Bu sözcük bir başka isim olabileceği gibi çoğunlukla fiildir. Hâl ekleri ismi başka bir isim veya edata bağladığında da asıl hedef o öbeği fiile bağlamaktır. İsmi ileri taşıyan ve fiille bağlantı kurmasını

²⁰ Özel isimlerde yer, aile, boy, millet, grup ve bir dinin mensupları gibi toplulukları göstermek için; bir şahsın bağlı olduğu aileyi, bir çevreyi, bir kimse veya yeri benzerleriyle göstermek için; isimlere abartma ve saygı anlamı kaymak için; bilimsel anlamda bir topluluk bildirmek için çokluk eklerinden yararlanılır (Vural ve Böler, 2017: 147).

sağlayan eklerdir. Hâl ekleri dinleyici/okuyucu tarafından zihnen tamamlanabilir olduğunda eksiltilebilir. Böylece metinde hem akıcılık sağlanır hem de dilde emek yasına uyulur.

Annemin gözleri ve ellerine aynı puslu ifade hâkimdi. Ellerinin pusu nasırlarından takip edilebilirdi fakat gözlerindeki yalmızca gözyaşı akıtanlar görebilirdi.

Verilen örnekte “gözleri” isim unsuruna getirilen “+n+e” yönelme hâli eki eksiltiştir. Düşürülen unsur okuyucunun zihninde “annemin gözleri [ne] ve ellerine” şeklinde zihnen tamamlanabilmiştir.

1.2.3. Değişirir (Substitution)

Metinde aynen tekrar edilecek olan isim, fiil veya cümleinin yerini alan değişirir unsuru ile ifadelerin aynen tekrarının önüne geçilerek metin bütünlüğüne katkı sağlanır. Halliday ve Hasan’a göre eksilti de bir çeşit değişirirdir. Eksilti ile arasındaki fark eksiltide metnin yüzey yapısında herhangi bir öge yokken değişirirde *değişirir unsuru* vardır.

M.A.K. Halliday ve R. Hasan (1976: 88-89), değişiriri bir bağdaşıklık ögesi olarak tanımlarken unsurların anlam yönü bağdaşıklık unsurunun türünün tespitinde belirleyicidir. Gönderim ve değişirir arasındaki fark bu anlam yönü üzerine inşa edilir. Değişirirde unsurlar arasındaki ilişki anlamdan ziyade dilbilgisel, gönderimde ise anlamsaldır. Değişirir yerini aldığı sözcük, sözcük öbeği veya cümleye bağlı olarak *isme bağlı (nominal)*, *fiile bağlı (verbal)*, *cümleye bağlı (clausal) değişirir* olmak üzere üçe ayrılır.

Türkçede değişirir ögeleri olan *öyle* ve *böyle* gibi işlevsel metin ögelerinin ve *yapmak* eyleminin tek başlarına anlamları yoktur, yerlerine geçtikleri ögelere göre anlam kazanırlar; diğer bir deyişle bağlama dayalı bir bağdaşıklık sağlarlar (Dilidüzgün, 2017: 55). Yani değişirir ögeleri ile ifade değiştirilerek anlam vurgulanır (Jang, 2020: 109).

1.2.3.1. İsmeye Bağlı Değişirir (Nominal Substitution)

Metinde bir ismin herhangi bir değişirir unsuru ile ifade edilmesidir.

Gözleri yağmurda ıslanmış bir yaprak kadar canlı ve kadifemsiydi. İkinin de öyle.

Verilen örnekte “öyle” sözcüğü ile “yağmurda ıslanmış bir yaprak kadar canlı ve kadifemsi” sözcük öbeği arasında değişirir yapılmıştır.

1.2.3.2. Fiile Bağlı Değişiririr (Verbal Substitution)

Metinde bir fiilin herhangi bir değiştirir unsurur ile ifade edilmesidir.

Meryem Hanım öp torbasını balkondan aşağı attı. Bunu gören üst kat komşusu da aynısını yaptı.

Verilen örnekte “aynısını yaptı” sözcük öbeği ile cümlede “at-” fiili ve onu tamamlayan “öp torbasını”, “balkondan”, “aşağı” isim unsurları arasında bir değiştirir ilişkisi gerçekleşmiş, bu yolla metnin bütünlüğüne katkıda bulunulmuştur.

1.2.3.3. Cümleye Bağlı Değiştirir (Clausal Substitution)

Metinde bir cümlelin herhangi bir değiştirir unsurur ile ifade edilmesidir.

Kırk beş yaşındaki Ağah Bey, on yıldır görmediği yeğeninir ellerini tutup gözlerinin içine uzun uzun baktı. Yeğeninir ancak üç dört yaş büyük olan en küçük amca da öyle yaptı. Öyle ya bu hasret ancak böyle aşılırdı. Fakat bizim küçük bey hasretten ne anlardı. Onunki ağabeyinden bir yansımaydı.

Verilen örnekte “öyle yap-” ile “on yıldır görmediği yeğeninir ellerini tutup gözlerinin içine uzun uzun baktı” cümlesi arasında cümleye bağlı değiştirir yapılmış böylece daha kısa bir anlatım yolu tercih edilmiş, ifadenin aynen tekrarından kaçılmıştır.

1.2.4. Bağlaçlar (Conjunction)

Metinlerin inşasında dilbilgisel bir bağ kuran ancak anlamsal açıdan da işlevi olan öge *bağlaçlar*dır. Bağlantı olgusu metinleri art arda dizili tümce yığını olmaktan kurtararak cümleler ve metnin bölümleri arasında hem anlamsal hem biçimsel bağ kurar böylece konu ve anlatım bütünlüğü sağlarlar (İşsever, 1995: 56; Torusdağ ve İşimtekin, 2016: 166). Aralarında anlamsal ilişki bulunan ancak biçim olarak bağıntı kurulmayan parçalar arasında bağdaşıklık zayıflar. Bu sebeple *bağlaçlar* da bir bağdaşıklık ögesi olarak metin dil biliminin inceleme alanına girer.

“İki ya da daha fazla sözlüksel yerdeşlik (fr. *isotopie lexicale*) arasında ilişki kuran dilsel göstergelere **baęıntıl原因** (fr. *connecteur*) denir” (Günay, 2017: 106). Bağlaçların manayı kuvvetlendiren yönü, metnin inşasında yalnızca şekil olarak yer almadıklarını gösterir. Bağlaçlar, sözcük, cümle, paragraf ve metin oluşumunda farklı önermeleri birleştirirken cümlelerde verilmek istenen anlamı da belirginleştirir (Aşkın Balcı, 2018: 129).

Bağlaçlar, metnin üretilmesinde ve anlamlandırılmasında tutarlılığa katkı sağlayan sözcük veya sözcük öbeklerinden oluşan yapılardır. Bağlaçların yanlış yerde kullanımı, yanlış işlevde kullanımı veya eksik bırakılması metnin bağdaşıklığını zedeler ve buna bağlı olarak tutarlılığı ortaya koyan konu gelişimini engeller (Dilidüzgün, 2017: 58).

Çalışmada incelenen bağlama ögelerinin işlevleri açıklama, ayırma, ekleme, karşıtlık, koşul, sebep-sonuç ve zaman olarak tasnif edilmiştir.²¹

1.2.4.1. Açıklama İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Genellikle bir cümleyi kendisinden önceki cümleye açıklama işlevi ile bağlayan bağlaçlardır. Türkçede açıklama işlevi ile kullanılan bağlama ögelerine örnek olarak şunlar verilebilir: *Ama, ancak, ancak şu var ki, aslında, belli ki, bereket, bereket versin, bereket versin ki, bilirsin ki, bu demektir ki, çünkü, daha doğrusu, demek, demek ki, denilebilir ki, elbet, fakat, güya, işte, ki, mamefih, ne de olsa, ne var ki, ne yazık ki, nitekim, da, oysaki, sadece, şu var ki, şüphesiz ki, zannedersenem, zaten, zira.*

*Bir ay önce gelen mektubu hâlâ ceketinin cebinde taşıyor **demek ki** okuyamıyor.*

1.2.4.2. Ayırma İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Birbirine eşit iki farklı unsurdan birine işaret eder. Biri diğerinin yerini alabilen unsurları birbirine bağlar. Denkleştirme bağlaçları olarak da adlandırılır. Türkçede ayırma işlevi ile kullanılan bağlama ögelerine örnek olarak şunlar verilebilir: *Bari, bazen, bazen de, hariç, hiç değilse, hiç olmazsa, ister... isterse, kâh... kâh, veya, ya da, ya... ya, ya... ya da, ya... yahut, yahut, yoksa.*

*Ben şimdi çürümeye yüz tutmuş duygularıyla **ya** çürüyen yerlerimi sıyrıp atacak **ya da** hayata bir çöp olarak devam edecektim.*

1.2.4.3. Ekleme İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Eş değer ve eş görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini ve cümleleri bağlayan bağlaçlardır. Sıralama bağlaçları olarak da adlandırılır. Türkçede ekleme işlevi ile kullanılan bağlama ögelerine örnek olarak şunlar verilebilir: *Ayrıca, bir de, bir de... bir de, bir yandan... bir yandan da, bununla birlikte, bundan başka, bunun yanında, da, dahi, ve dahi, ek olarak, gerek... gerek, hem... hem,*

²¹ Bağlaçların işlevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İşsever, Selçuk (1995), **Türkçe Metinlerdeki Bağlantı Ögelerinin Metindilbilim ve Kullanımbilim Açısından Görevleri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

hem... hem de, ile, ilaveten, ve, şunu da ekleyebiliriz, şunu da söyleyeyim ki, şurası var ki, üstelik, üstelik de.

Akşam eve gelirken ekmek ve çay al.

1.2.4.4. Karşıtlık İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Cümlede zıtlık bildiren sözcük, sözcük öbeği veya cümleleri birbirine bağlayan bağlaçlardır. Türkçede karşıtlık işlevi ile kullanılan bağlama ögelerine örnek olarak şunlar verilebilir: *Aksine, ama, ama yine de, ancak, bilakis, böyle olmakla beraber, buna rağmen, da, diğer taraftan, fakat, gene de, hâlbuki, karşın, lakin, ne var ki, oysa, öte yandan, rağmen, tam tersine.*

*Köye geldiklerinden beri onu görmek için can atıyor **fakat** cesaret edemiyor.*

1.2.4.5. Koşul İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Bir işin yapılmasını bir koşula/şarta bağlayan bağlaçlardır. Türkçede koşul işlevi ile kullanılan bağlama ögelerine örnek olarak şunlar verilebilir: *Aksi takdirde, ancak... -sa, değilse, diyelim ki, eğer, ...-se, şayet, takdirde, yeter ki, yok, yoksa.*

***Eğer** okuyacağına söz verersen sana seçtiğin kitapları alırım.*

1.2.4.6. Sebep Sonuç İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Genellikle cümleleri birbirine bağlayarak birini diğerinin sebebi olarak gösteren bağlaçlardır. Türkçede sebep işlevi ile kullanılan bağlama ögelerine örnek olarak şunlar verilebilir: *Çünkü, doğru, gerçekten, mademki, öyle, zira; sonuç işlevi ile kullanılan bağlama ögelerine örnek olarak şunlar verilebilir: böylece, bu nedenle, demek, demek ki, öyleyse, sonuçta, sonuç olarak, şu hâlde.*

*Annem günden güne o eski neşesini kaybetti. **Çünkü** etrafındaki kalabalığın içinde yalnız kalmıştı.*

1.2.4.7. Zaman İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Metinde yapılanların öncelik, sonralık, eş zamanlılık durumlarını belirten bağlaçlardır. Türkçede zaman işlevi ile kullanılan bağlama ögelerine örnek olarak şunlar verilebilir: *Artık, aynı zamanda, bundan böyle, bu sırada, evvel, evvelce, nihayet, nihayetinde, olana kadar, önce, daha sonra, sonra, sonunda, şimdiye kadar, şimdiden sonra.*

Önce senin işini yapalım sonra ben giderim.

1.2.5. Sözcüksel Bağdaşıklık (Lexical Cohesion)

Metinlerin inşasında, özellikle edebî metinlerde, yazarın seçtiği sözcük kadrosu metnin düşünsel arka planının algılanmasında önemli bir yerdedir. Metinde bazı sözcükler metnin konusunun, yazarın söyleminin sunulmasında belirleyici rol üstlenir. Bu sözcükler metinde bağdaşıklığın ve tutarlılığın sağlanmasına hizmet ederken okura metnin konusuna ve içeriğine ulaşması için ipuçları verir (Dilidüzgün, 2017: 63).²²

Sözcükler arasındaki ilişkide sözcüğün bağlamdaki kullanımını ön plandadır. Balyemez (Balyemez, 2011: 226), sözcük bağdaşıklığı olarak ele alınan sözcükler arasında zaman zaman gönderim ilişkisi oluşabildiğini örneklendirir. Bu durumda sözcüksel bağdaşıklıkta sözcüklerin bağlamda kazandığı göreve dikkat edilmeli, bir gönderim değeri varsa sözcük veya sözcük öbekleri ile yapılan gönderimler olarak değerlendirilmelidir.

Sözcüksel bağdaşıklık metindeki sözcüklerin *aynen tekrarına* bağlı olduğu gibi *eş anlamlı*, *yakın anlamlı*, *karşıt anlamlı*, *aynı kökten türetilmiş* sözcükler de bu yapının unsuru olur. Ayrıca bu anlam ilişkilerinin dışında farklı *çağrışım ilişkileri* ile bir araya getirilmiş sözcükler de bir bağdaşıklık unsuru olarak metnin bütünlüğüne katkıda bulunmaktadır. Ancak bu sözcüklerin birer bağdaşıklık unsuru olarak değerlendirilmeleri için metnin bilgi akışına doğrudan katkı sağlıyor olmaları gerekmektedir (Uzun, 2016: 52).

1.2.5.1. Tekrarlar

Metinde bağdaşıklığı sağlayan unsurlardan biri de sözcüklerin, sözcük öbeklerinin veya cümlelerin aynen tekrar edilmesidir. Sözün etkisini artırmak ve güçlendirmek amacıyla, anlamın yoğunlaştığı sözcük ve sözcük grupları aynen tekrar edilir (Aşkın Balcı, 2018: 84). Böylece tekrarlar, metnin küçük parçaları arasında ve bütününde bir bağdaşıklık ögesi olarak görev yaparlar.

Sözcüklerin aynen tekrarına bağlı olarak metinde yeni bilgiler verilirken eski bilgilerin hatırlatılması ve cümleler arası ilişkinin korunması sağlanır. Böylece tekrarlar metnin devamlılığına hizmet eder. Bununla birlikte aynen tekrarların metindeki sıklığına dikkat edilmelidir. Aynı bilginin tekrarına bağlı olduğu için çok sık meydana geldiğinde metnin bilgi özelliği bozulmaktadır (Jang, 202: 106).

²² Halliday ve Hasan (1976: 288), sözcüksel bağdaşıklığı *tekrar (reiteration)* ve *eşdizimlilik (collocation)* olmak üzere iki başlıkta inceler. Buna göre tekrarlar kendi içinde gönderimi de barındırır. Yani tekrar bir çeşit gönderimdir. Eşdizimlilik ise bağlam içinde bir araya getirilen ve gönderim ilişkisi taşımayan sözcük alanlarıdır.

Baba sözcüğü kafasında bir yer işgal etmiyordu. **Baba** denince zihninde hiçbir kavram canlanmıyor, **baba** ile herhangi bir şey arasında ilişki kuramıyordu. Yaşantısına bağlı olarak zihni **baba** kavramını reddetmiş, **baba** ne iyi ne kötü herhangi bir düşünce ile ilişkilendirilememiştir.

Verilen örnekte “baba” sözcüğü aynen tekrar edilerek cümleler arasında ilişki sağlanmış, metinde önemli bir yer tutan kavram tekrarlarla vurgulanmıştır.

1.2.5.2. Eş veya Yakın Anlamlı Sözcüklerin Kullanılması

Metinlerde eş anlamlı ve yakın anlamlı sözcüklerin kullanımı bağdaşıklık sağlayan öğelerdendir. Eş ve yakın anlamlı olan *ak, beyaz; kara, siyah; dil, lisan; misafir, konuk; yaşlı, ihtiyar; güç, zor* gibi sözcüklerin kullanımı ile metinde vurgulanmak istenen öğeler öne çıkarılabilir, birbirine yakın mesafede aynı sözcüğün tekrarının yaratabileceği bozukluk önlenir.

İcat yapabilmek için orijinal fikirler bulmak çok önemlidir. Mucitler ancak bu özgün fikirleriyle yol alabilirler.

Verilen örnekte “orijinal” ve “özgün” sözcükleri ile cümleler arasında bağ kurulmuş aynı zamanda sözcüğün aynen tekrarı önlenmiştir.

1.2.5.3. Karşıt Anlamlı Sözcüklerin Kullanılması

Her bilginin karşıtıyla doğuyor olması, karşıt anlamlı sözcüklerin birbirini çağrıştırmasına neden olur ve bu anlam ilgisi ile birbirine bağlı *az, çok; alçak, yüksek; ağır, hafif; büyük, küçük; iyi, kötü; güzel, çirkin; şişman, zayıf* gibi sözcükler, aynı mesajın verilmesi için metinde yer aldıklarında bir bağdaşıklık unsuru olarak değerlendirilirken birbirinden bağımsız olarak kullanıldıklarında bağdaşıklığa katkılarından bahsetmek mümkün olmaz (Uzun, 2016: 57).

Her gün aydınlık bir sabaha uyandırdığım umutlarımı her gece karanlık bir boşluğa gömerim.

Verilen örnekte “aydınlık” ve “karanlık” sözcükleri ile bağdaşıklık tesis edilmiştir. Karşıt anlamlı sözcüklerin birbirini çağrıştırması metinde anlamsal bağın kurulmasına hizmet etmiştir. Burada “aydınlık” okunduğunda/duyulduğunda “karanlık” ı çağrıştırır. Metinde aynı iletinin aktarılmasına hizmet ettiği için bir bağdaşıklık unsuru olarak değerlendirilmiştir. Metnin bağımsız yerlerinde geçen “aydınlık” ve “karanlık” veya diğer karşıt anlamlı sözcükler, bağdaşıklık unsuru olarak değerlendirilmez.

1.2.5.4. Aynı Kökten Türetilmiş Sözcüklerin Kullanılması

Aynı kökten ve Türkçe sözcük türetme kurallarına göre oluşturulmuş sözcüklerin metinde bağlama bağlı olarak bir arada kullanılmasıdır. Bu kullanım metnin amacına göre ortaya çıkar. Aynı kökten türetilen sözcükler ile metinde bir konu etrafında süreklilik sağlanır. Dilidüzgün (2017: 65), metin içinde aynı kökten türetilmiş farklı sözcük türlerinin kullanılmasını Beaugrande ve Dressler'in *parçalı yineleme (partial recurrence)* terimi ile karşılar.

Bundan beş on sene önce tarlasını satmaya karar verdi. Bunun için alım satım işleri yapan biriyle görüştü. Görüşmeden sonra satın almak isteyen üç kişi çıktı ama fiyatının çok altında teklif verdikleri için tarla satılmadı. Bugün aynı tarlaya o zamanki satış fiyatının üç katı fazlası teklif ediliyor.

Verilen örnekte “satmak, satım, satın al-, satış, satıl-” sözcükleri metnin bütünlüğüne hizmet eden, cümleler arasındaki bağı kuran ve olayın sürekliliğini sağlayan aynı kökten türetilmiş sözcüklerdir.

1.2.5.5. Aynı Kavram Alanına Ait Sözcüklerin Kullanılması

“Kavramlar, insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımların zihinde yer eden ve bir *soyutlama*'yla (abstraction) dile dönüşen yönüdür, göstergelerin *gösterilen* yanıdır” (Aksan, 2017: 53). Kavramlar bireyden bireye farklılık göstermekle birlikte insanların içinde büyüdükleri çevre faktörlerine, ruhsal faktörlere, kişisel deneyimlere göre bir ortak alan da oluşturur (Aksan, 2017: 54).

Anlam, yani gösterilenin incelenmesi dil biliminin en güç alanlarından biridir. Dilin gösterilen yanının incelenmesi, gerçekliğin incelenmesidir (Öztoğat, 2012: 155-160). Bu dış gerçeklik insan beyni tarafından birbirinden bağımsız olarak anlamlandırılmaz ve aralarında bağlantılar kurulur (Parlak, 2009: 202).

Rıza Filizok (2010)'un ifadesiyle kapalı metinler (roman, kaside, gazel), söz dizimi yönünden belirlenmiş, anlam bilimi yönünden bağlanmış önermelerden oluşur. Metnin anlamına ulaşabilmek için bu önermeler arasındaki bağıntıları takip etmek gerekir. Metinlerde yer alan ve çeşitli anlam ilişkileri ile birbirine bağlanan kavramlar metin bağdaşıklığına katkı sağlar ve bu kavramlarla metnin önermelerine bu önermelerden de bir son anlama ulaşılır.

Bu sene sınavı kazanmak için canla başla mücadele ediyor. Her sabah saat yedide uyanıp ders çalışmaya başlıyor. Her gün aynı rutinde bütün dersleri tekrar ediyor. Her dersten test çözüyor. Her ders için ayrı bir plan dâhilinde ilerliyor ve özel hocalardan destek alıyor.

Verilen örnekte “sınav, ders, özel hoca, plan, çalış-, tekrar et-, test çöz-” sözcükleri ortak bir anlam için metinde bir araya getirilmiş ve bağdaşıklığa katkı sunmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÂMIHA AYVERDİ VE “ATEŞ AĞACI” ADLI ROMANINDA BAĞDAŞIKLIK UNSURLARI

2.1. Sâmiha Ayverdi

Sâmiha Ayverdi,²³ 1906 yılında İstanbul/Şehzâdebaşı’nda doğar. Babası Piyade Kaymakamı İsmail Hakkı Bey, annesi Fatma Meliha Hanım’dır. Ayverdi iki kardeş olup Mimar Yazar Ekrem Hakkı Ayverdi ağabeyidir. Ailenin kökü bir taraftan Ramazanoğullarına diğer taraftan İsfendiyoğullarına kadar uzanır.

Ayverdi, 1921 yılında Süleymaniye İnas Numune Mektebi’nden mezun olur. Bundan sonraki eğitimi tamamen özel ve içinde bulunduğu konak, yalı, köşk çevrelerinde şekillenir. Aldığı özel dersler (Fransızca, keman) ve Kenan Rifâi’ye intisabı (1927) ile gönül ufkunu genişleterek fikir dünyasını zenginleştirir. Doğu ve Batı klasiklerini eş zamanlı, bir taraftan Mevlânâ okumaları yaparken diğer taraftan Batı klasiklerini Fransızca olarak, okur.

Ayverdi’nin yazı hayatına başlamasına hocası Ken’an Rifâi vesile olur. İlk romanı *Aşk Budur* 1938’de yayımlanır. Bu tarihten sonra sıkı bir yayın hayatı olan yazarın ana teması hep *ilahi aşk* ve *tasavvuf* olur. Tasavvufun önemli bir yer tuttuğu romanlarında kişileri ilahî aşka götürecek platonik bir aşk ve kişilerin ruh dünyalarını aydınlatan bir mürşit veya dost bulunur (Yalçın, 2001: 136).

Ayverdi, *insan-ı kâmile* erişmek için *insana, Allah’a ve kâinata* tasavvuf penceresinden bakmak gerektiğini anlatır. Öğretilerini romanlarına yedirir. Romanları onun tasavvufa bakış açısını ve insanlığı görmek istediği noktayı işaret eden tezli romanlardır. Banarlı (t.y.: 1232), Ayverdi’nin bu yönüyle Türk tefekkür hayatında da önemli izler bırakan bir yazar olduğunu vurgular.

Eserlerinde yer verdiği diğer bir husus da *millî kültür, millî zevkler, tarih bilincidir*. Yaşadığı devrin gözlemlerini eserlerine aktarır. Türkiye’nin gerek iç gerek dış düzenini sağlayamadığı çalkantılı bir dönemde yaşayan yazar, bunları yapıtlarına aksettirerek eserlerine “târihî vesikâ (Banarlı, t.y.: 1233)” değeri katar.

²³ Ayverdi, Sâmiha (Banarlı, t.y.: 1232) Ayverdi, Samiha (Altınkaynak, 2007: 96 Kabaklı, 1997: 42 Karaalioglu, 1982: 82 Tekin, 1999: 86), Ayverdi, Semiha (Aydın, 2001: 48). Kaynaklarda doğum yılı olarak 1905 tarihi de gösterilir.

Banarlı (t.y.: 1234), dil ve üslûbu için sehl-i mümteni benzetmesini yapar. Kolaylıkla söylendiği hissini uyandıran üslûbu sanatlı nesir örneğidir. Önceleri daha süslü olan dili 1908'den sonra daha sade devam eder. 1938-1948 yılları arasında yazdığı romanları 1970'li yılların başında *Aşk Budur*'dan başlayarak tekrar ele alır ve sadeleştirir. Bu sadeleştirme çalışmaları sırasında romanlarından bazı hikâyeleri *Mabette Bir Gece* hikâye kitabına aktarırken bazı parçaları tamamen çıkarır. Kendi el yazısı ile üzerinde değişiklik yaptığı nüshalar Ayverdi Enstitüsü Arşivi'nde muhafaza edilmektedir (Yüksel, 2018: 176).

1980'li yıllarda Büyük Doğu, Resimli İstanbul Haftası, Türk Yurdu dergilerinde yayımlanan şiirlerini tasnif ederek bir kısmını *Hancı*'ya bir kısmını *Dile Gelen Taş*'a aktarır. İçlerinden bazılarını “Artık pek az kimse bunları anlıyor” diyerek kitaplarda yer vermez. Dergilerde kalan bu şiirler ile yayımlanan diğer şiirlerin hepsi Ayverdi Enstitüsü Arşivi'ndedir (Yüksel, 2018: 191).

Ayverdi, 22 Mart 1993'te İstanbul'da ölür.²⁴

Ayverdi'nin eserleri külliyat olarak Kubbealtı Vakfı tarafından basılmış ancak Ayverdi, *Aşk Budur* romanının ikinci baskısının yapılmasını istemediğini Aysel Yüksel'e sözlü olarak bildirmiş olduğundan külliyat bir numaralı eser olarak *Batmayan Gün* romanıyla başlatılmıştır (Yüksel, 2018: 182-183).

Ayverdi ile ilgili yapılan akademik çalışmalar, basına yansıyan haberler Kubbealtı Vakfı'nın resmi internet sitesinde kronolojik olarak yer almaktadır.

Ayverdi'nin eserleri mensubu olduğu tarikatın öğretileri ile dolu olduğundan çalışmada kısaca Rifâilik ve Ken'an Rifâi (Büyükkaksoy) hakkında da bilgi verilmiştir.

2.1.1. Rifâilik ve Ken'an Rifâi

Rifâilik, kökleri 12. yüzyıla uzanan temel öğretisi tasavvuf anlayışıyla İslamiyeti anlamak olan bir oluşumdur. Irak tasavvufu menşeli ve Kadirîlik, Bedevîlik, Sa'dîlik gibi Arap kökenli bir tarikattir. Irak'taki temsilcisi soyu Hz. Ali'ye uzanan Ahmed-er Rifâi'dir (Atik, 2007: 15).

Ken'an Rifâi 1867 yılında Filibe'de doğar. Babası Abdülhalim Bey, annesi Hatice Cenân Hanım'dır. Ken'an Rifâi ilk ruhî eğitimini annesi Hatice Cenân Hanım'dan alır. Hatice Cenân Hanım'ın ruhî ufkunu açan müridi olduğu Filibeli Edhem Şah'tır (Dost, 1995).

²⁴ Vefatının ardından basında “Son Osmanlı, Mistik Bir Kadın Yazar, Sâmiha Anne, Vatan Ana, Yaman Bir Türk Akıncısı, Alp Eren, İstanbul Yazarı, Millî Hâfıza, Millî Vicdan, Vakıf Ana, İstanbul Hanımefendisi, Dişi Aslan” sıfatlarıyla anıldı (Yüksel, 2018: 201-202).

Rifâilîlik'in Osmanlı'daki ilk temsilcisi Ken'an Rifâî, bugün Ayverdi'nin intisap ettiğini bildiğimiz dergâhın kurucusudur. Ken'an Rifâî, 1908 yılında Ümmü Ken'an Dergâh-ı Şerîfi adıyla dergâhı kurmuş Sâmiha Ayverdi de bu dergâhta bulunduğu dönemde tasavvuf sohbetlerini not etmiştir (Atik, 2007: 27).²⁵

Ken'an Rifâî, 1925 yılında tekkelerin kapatılmasıyla bir vizyon değişimine giderek öğretilerine devam eder. Bunu Dr. Turgut Alsirt şöyle izah eder: Tekkeler kapatılınca bir kısım mutasavvıflar işten tamamen el çektiler, bir kısmı yer altına inerek gizli çalıştılar fakat Ken'an Rifâî bunların hiçbirini yapmayacağı için bir değişiklik meydana getirerek tekke şeyhliğinden bir kürsü profesörü hâline dönerek sohbetlerle yine terbiyesine devam ettiler.²⁶

Sâmiha Ayverdi, bu oluşumun İstanbul ekolündeki yüzü ve hocası Ken'an Rifâî'nin halefidir. Ayverdi, hocası Ken'an Rifâî'den sonra onun yerini almış ve özellikle gençlere öğretilerini anlatmaya devam etmiştir. Tasavvufun tetkikini önemsemiş fakat öğrencilerine bu ilmin teorisini de öğrenebilecekleri kaynakları temin etmiştir. Özellikle Ken'an Rifâî'nin sohbetleri sırasında tuttuğu notlardan derlenen *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*²⁷ başlıca kaynaklardandır. Bunun yanı sıra *Dost* kitabı da Rifâî'nin öğütlerinden derlenmiş küçük bir kaynaktır. Bu kaynakların izlerini Ayverdi'nin eserlerinde de sürmek mümkündür.

Rifâilîlik, Sâmiha Ayverdi ile birlikte geleneksel tarikat oluşumlarından ayrılır. Bu yapı içerisinde tarikatlardaki şekli unsurlar kalmamıştır. Ayverdi sıkı sıkı tutunduğu tasavvuf anlayışını eylemlerinin temeline koyar. Onun için en önemli gaye budur (Atik, 2007: 100).

2.2. Ateş Ağacı Romanı

Ateş Ağacı, Ayverdi'nin ilk basımı 1941 yılında yapılan üçüncü romanıdır.²⁸

²⁵ Bu sohbetler sonradan düzenlenerek ilk baskısı 1980 olan "Dost" kitabı meydana getirilir.

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=0CHsUv0a798>

²⁷ Bu kaynak yalnızca Sâmiha Ayverdi'nin derlediği notlardan oluşmaz. Kaynağın hazırlanmasında Nezihe Araz, Safiye Erol ve Sofi Huri de yer alır.

²⁸ Ateş Ağacı ile ilgili alan araştırmasında iki yüksek lisans tezine ulaşılmıştır:

Meva Apaydın (2014) "Sâmiha Ayverdi'nin Beş Eserinde (İnsan ve Şeytan, Ateş Ağacı, Batmayan Gün, Son Menzil, Mesihpaşa İmamı) Söz Varlığı" isimli çalışmasında diğer eserlerle birlikte *Ateş Ağacı* romanında sözcüklerin kullanım sıklığına yönelik bir çalışma yapar. İlk başlıkta sözcükler kullanım sıklıklarına göre ikinci başlıkta ise kavramlara göre tasnif edilir. Bu tasnifleme neticesinde eserlere ait dizine de son bölüm olarak tezde yer verilir. Apaydın, yaklaşık yetmiş iki bin sözcük taramıştır. Bu sözcüklerin altı binini soyut isimler, beş bin iki yüzünü insani vasıf isimleri oluşturur. Bu Ayverdi'nin "insan" ı merkeze alan anlayışının yansımaları olarak düşünülebilir. Apaydın'ın sıklığı tespit ettiği ve Ateş Ağacı'nda da öne çıkan sözcükler şöyledir: Ayverdi'nin temel meselelerinden "aşk" kavramı, insani vasıflardan "zavallı" ve "genç" sözcükleri, tabiat unsurlarından "güneş" sözcüğü, organ isimlerinden "yüz" ve "el" sözcükleri. Bunlardan başka özel isimlerin kullanımına değinen Apaydın Bursa'nın İstanbul'dan sonra en çok görülen şehir ismi olduğunu tespit etmiştir. Ateş Ağacı'nda geçen şehir isimleri de İstanbul ve Bursa'dır.

Özlem Kanca (2019), "Sâmiha Ayverdi'nin Hancı, Yeryüzünde Birkaç Adım, Ateş Ağacı Adlı Eserlerinde Zarflar ve Kullanışları" isimli çalışmasında zarfların eserlerdeki kullanışlarını yapılarına göre zarflar ve işlevlerine göre zarflar

Ateş Ağacı bir *seyr-i sülûk* yolculuğudur. Romanın başkahramanı Cemil'in ruhî tekâmülünü gerçekleştirmek üzere çıktığı yolculuğu ve yolun sonunda başladığı noktaya değişerek geri dönmesini konu edinir.

Birinci bölümde başkahraman Bursa'da *sade ve basit dekoru* olan odasında *pencerenin* önünde *defterine* bir şeyler yazmaktadır. Bu anda *zamanda* geri giden başkahraman İstanbul sayfalarını okuyucuya açar. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiş olan Cemil, Avrupa'daki tahsilini bitirip İstanbul'a amcasının yanına dönmüştür. Ancak içinde bulunduğu muhit Cemil'in hayattaki amacı için uygun değildir. Cemil'in bu *dünyada* aradığı bir şey vardır ve onu içinde bulunduğu ortamda ele geçirmesi mümkün değildir. Amcası onu yüksek makamlarda çalışmaya zorlamakta ve siyasi hayata sokmak istemektedir. Cemil, siyasi hayata bu muhitten birinin kızı ile kendisini evlendirerek sokmak isteyen amcasını bırakarak İzmir'e teyzesinin yanına kaçar. Amcasının bu yoldaki zorlamalarından kurtulmak ve esas *gayesine* ulaşmak için teyzesinin kızı Kadriye ile evlenmek ister. Bu teklif aileyi şaşırtsa da evlilik gerçekleşir.

İkinci bölümde Cemil'in hayattaki *gayesini/topunu* bulmak için çıktığı yolculuk sahası, durak yeri Bursa'da yaşananlar anlatılır. Cemil zaman zaman geri dönüşlerle İstanbul'daki yaşantısından bahsetse de romanın aktüel zamanı Bursa'da geçmekte ve Cemil bütün bunları bir *deftere* yazmaktadır. Daha sonra Cemil Bursa'daki evini ve uşağı Sâlih'i okuyucuya tanıtır. Cemil Bursa'da adeta bir çilehane olan basit dekorlu odasında üç *pencere* arasına yerleştirdiği sedirden hayatı gözlemlemekte ve kaybını aramaktadır. Cemil durağandır, gözlemcidir. Odadaki hareket uşağı Sâlih'e aittir. Cemil Bursa'da maddi hayattan bütünü ile el çekmese de kendi içine yönelecek vakte de sahiptir. Bursa'da Vâli Rasim Bey'in meclisleri, Kitapçı İzzet Efendi'nin dükkânı, mektep Cemil'in vakit geçirdiği yerlerdir. Cemil'in hayatı böyle sürerken şehre Fransız Jeolog Madame Maurain gelir. Cemil bu Fransız kadına arkadaşlık etmekle görevlendirilmiştir. Fransız jeoloji âlimi Madame Maurain'in Bursa'ya gelişi ve Cemil'in ona seyahati boyunca eşlik etmesiyle *ilahi aşka* dair düşünceler ortaya konur. Romanın başkahramanı Cemil'in ruhi dönüşümü Madame Maurain geldiğinde zaten tamamlanmak üzeredir. Maurain bu *yolculuğun* son safhasıdır. Madame Maurain şehirden giderken Cemil dünyada aradığı *topu* bulmuştur.

Üçüncü bölümde başkahraman başladığı noktaya geri dönmüştür. İstanbul'da karısı Kadriye ve kızı Cihan'ın yanındadır ve iyi bir işte çalışmaktadır. Kendi içinde bambaşka bir boyutta olan Cemil, dışarıya karşı uyumludur. "Zeyl" olarak kitaba eklenen ancak kitabın bir parçası olan kısım ise Madame Maurain'in yazıp sonradan yırttığı defterden toparlanan birkaç kâğıttır. Bu kâğıtlar, Cemil'in defterinin devamıdır. Madame Maurain de Fransaya geri döndüğünde kendini tamamlanmış hissetmektedir. Artık ikisi *tek* olmuş, ayrılık ortadan kalkmıştır.

olmak üzere iki başlıkta ele almıştır. Kanca, Ayverdi'nin üç farklı türden (Hancı "şiiir", Yeryüzünde Birkaç Adım "gezi yazısı", Ateş Ağacı "roman") eserlerini inceleyip zarf örneklerini tek tek göstermiştir. Kanca, zaman zarflarının çok fazla kullanılmasını Ayverdi'nin tasavvuf gibi soyut bir kavramla iç içe oluşuyla ilişkilendirmiştir.

2.3. Ateş Ağacı Romanında Bağdaşıklık Unsurları

2.3.1. Gönderim (Reference)

Metindeki bir dil biriminin başka bir dil biriminin yerini tutmasıyla gerçekleştirilen gönderimler Ateş Ağacı'nda metin dışına yapılan gönderimler ve metin içine yapılan gönderimler olarak incelenmiş, metin içi gönderimlerin metin dışı gönderimlere göre daha fazla gerçekleştiği tespit edilmiştir.

2.3.1.1. Dış Gönderim (Exophoric Reference)

Gönderimde bulunulan unsurun metin bağlamından tespit edilemediği gönderim türü olan dış gönderimlerin Ateş Ağacı'nda en çok kullanılan şekli şahıs zamirleri ile yapılan dış gönderimler olarak tespit edilmiştir.

Şu halde, renksiz olan güneşin renkli camlardan geçince, ziyâsının da muhtelif renklerle boyandığı gibi, **Ahmet**'in **Mehmet**'in de cisimleri camına çarpan renksiz mânâ, o cismin kâbiliyet ve istîdâdı ile boyanarak ortaya çıkıyor. (Ayverdi, 2018: 40)

Ahmet ve Mehmet metin dışı gönderim ögeleridir. Söylenen şahıs isimlerinin kimliği metinde yer almaz. Ahmet ve Mehmet genelleme yapılarak söylenmiştir.

İşte **biz insanlar** daha dünya hayâtını bulmadan, ezel gününde onu kaybettik, bu dünyâda aradığımız top o... (Ayverdi, 2018: 52)

Biz insanlar, evvelden çizilmiş bir yolun yolcusuyuz; hangi istikâmete sevk edilmişsek onun dışına çıkmamız muhal. (Ayverdi, 2018: 120)

Metinde geçen “biz” şahıs zamirlerinin hepsi metindeki insanlara yönelik değildir. Ayverdi'nin bütün insanlığa yönelik öğütleri “biz”, “biz insanlar” kullanımlarıyla metinde yer alır. Bu kullanımların metinde tespit edilebilen bir karşılığı yoktur. Okuyucu bu paragraflarda kendini metne dâhil eder.

Dinleyin beni, bakın bu defa sizinle **şurada** vedâ edelim demiyorum. (Ayverdi, 2018: 154)

Bulunma hâli eki alan “şura” işaret zamiri ile gösterilen yer metin dışı gönderim ögesidir. Diyalog şeklinde ilerleyen bu bölümde “şura” işaret zamirinin gönderimi dış bağlam ile anlamlandırılabilir.

Tablo 1: Dış Gönderimler

Gönderim Türü	Gönderim Sıklığı
Şahıs Zamirleri ile Yapılan Dış Gönderimler	79
İşaret Zamirleri ile Yapılan Dış Gönderimler	4
İşaret Sıfatları ile Yapılan Dış Gönderimler	8
Dış Gönderimler	91

2.3.1.2. İç Gönderim (Endophoric Reference)

Gönderimde bulunulan unsurun metinde yer aldığı, metin içinde tespit edilebildiği gönderim türü olan iç gönderimler, art gönderim ve ön gönderim olarak incelenmiş; art gönderimler ön gönderimlere göre daha fazla tespit edilmiştir.

2.3.1.2.1. Art Gönderim (Anaphora)

Metinlerde sıklıkla karşılaşılan gönderim türü olan art gönderimler çalışmada öncül/bağımsız art gönderimler, ardıl/bağımlı art gönderimler ve sözcük veya sözcük öbekleri ile yapılan art gönderimler olarak incelenmiştir.

2.3.1.2.1.1. Öncül / Bağımsız Art Gönderim Ögeleri

Bu çalışmada tespit edilen öncül/bağımsız art gönderim ögeleri *şahıs zamirleri*, *dönüştülük zamiri*, *işaret zamirleri* ve *işaret sıfatlarıdır*.

2.3.1.2.1.1.1. Zamirler ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Şahıs zamirleri ve *işaret zamirleri* metnin bütüncül yapısının şekillenmesinde bağdaşıklık unsuru olarak en çok öne çıkan zamirlerdir. Metinlerde cümleler arası bağıntı kurarak bağdaşıklığa hizmet ederler.

2.3.1.2.1.1.1.1. Şahıs Zamirleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Ateş Ağacı'nda art gönderim unsuru olarak şahıs zamirlerinin 903 adet kullanımı tespit edilmiştir. Şahıs zamirleri arasında bir art gönderim unsuru olarak en çok kullanılan "ben" I. teklik şahıs zamiridir.

Zengin bir adam olduğu için maddî fedâkârlığına fazla yer ayırmıyorum. Fakat bir çocuk rûhunun temâyüllerini, ihtiyaç ve hüsrânlarını sezecek his âhizesine mâlik olmayan bir adamdı. Bu duygu züğürtlüğüne rağmen, beni müstesnâ ve büyük bir alâka ile dâima tatmin etmeye

gayret etti. Nihâyet sonunda da babamdan ve anamdan mîras kalan servetimi, çoğalmış olarak elime teslim etti.

Ben, amcam için hem evlât, hem en yakın akrabâ, hem de üstünde durduğu tek ciddî mevzû idim. (Ayverdi, 2018: 19)

I. teklik şahıs zamiri “ben” ile “Cemil” isim unsuruna gönderimde bulunulurken konu değişimi de sağlanmıştır.

Eniştem, ısrarımla başa çıkamayarak teyzemle konuşmak için benden izin istedi.

Onlar karı koca konuşurlarken, **ben** de Kadriye'nin odasına gittim. (Ayverdi, 2018: 34)

III. çokluk şahıs zamiri “onlar” ile “eniştem” ve “teyzem” isim unsurlarına, I. teklik şahıs zamiri “ben” ile “Cemil” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Bej mantolu kadına doğru yürüyoruz. Yaklaşan ayak seslerimizi duyarak dönüp bize bakıyor. Kamarot mütebessim, eliyle beni gösteriyor ve işini kavramış becerikli adamların atikliği ile bavulları alarak bizzat aşağıya indiriyor.

Tanışmak pek merâsimsiz olduğu için **biz** de hemen arkadan yürüyoruz. (Ayverdi, 2018: 99)

I. çokluk şahıs zamiri “biz” ile “Cemil” isim unsuruna ve “bej mantolu kadın” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur. Cemil'in Madame Maurain'i vapurda karşılamaya geldiği durum anlatılır.

Güldüm ve akşam yemeği yaklaştığından, sözü latifeye intikal ettirerek kalkmak için:

-**Ben** de mi öyleyim madam? dedim.

O da güldü ve açık konuşmaya alışık kimselerin pervâsız siyâsetsizliğiyle:

-Evet **siz** de! dedi. (Ayverdi, 2018: 117-118)

Parçada I. teklik şahıs zamiri “ben” ile “Cemil” isim unsuruna, III. teklik şahıs zamiri “o” ile “Madame Maurain” isim unsuruna, II. çokluk şahıs zamiri “siz” ile yine “Cemil” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur. Bu diyalog parçasında Maurain'in zamir seçimi araya mesafe koyan çokluk ikinci şahıstan yana olmuştur.

Kadriye küçükken bâzen teyzemle berâber bizim Acıbâdem'deki köşke gelirdi. Ben de onu alıp Küçük Çamlıca dağlarına götürürdüm. Çok sevdiğini bildiğim için, ellerimi dalayan dikenlerine rağmen, **ona** böğürtlen toplardım; **o** ise bu meşgûliyetimden istifâde ederek küçücük vücûdu ile çalıkların, fundaların arasına saklanır (...) (Ayverdi, 2018: 119)

Yönelme hâli eki almış III. teklik şahıs zamiri “o” ve eksiz III. teklik şahıs zamiri “o” ile “Kadriye” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur. Konu olarak Kadriye öne çıkarıldıktan sonra parçanın devamında zamirlerin gönderim işlevinden faydalanılmıştır.

Küçük, nârin, seyyal elini, bırakmamak için canını yakarcasına sıkıyorum. Fakat gözlerindeki yalvarış tahammülümü hurdahaş ediyor. Elim gevşiyor ve o, güneşin gene kendine dönen ziyâsı gibi hiçbir şey söylemeden süzülüp gidiyor. (Ayverdi, 2018: 146)

III. teklik şahıs zamiri “o” ile “Madame Maurain” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Tablo 2: Şahıs Zamirleri ile Yapılan Art Gönderimler

Şahıs Zamirleri		Gönderim Sıklığı	Toplam
Ben	Ben	194	451
	Beni	111	
	Bende	17	
	Benden	20	
	Benim	99	
	Bence	10	
Sen	Sen	31	113
	Seni	40	
	Sende	5	
	Senden	14	
	Senin	23	
O	O	62	194
	Onu	46	
	Ona	34	
	Onda	5	
	Ondan	4	
	Onun	42	
	Onca	1	
Biz	Biz	9	47
	Bizi	10	
	Bize	10	
	Bizde	3	
	Bizim	15	
Siz	Siz	20	88
	Sizi	18	
	Size	25	
	Sizde	2	
	Sizden	2	
	Sizin	21	
Onlar	Onlar	5	10
	Onları	2	
	Onlara	1	
	Onların	2	
Şahıs Zamirleri ile Yapılan Art Gönderimler			903

2.3.1.2.1.1.1.2. DönüŖlülük Zamiri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

AteŖ Ağacı'nda art gönderim unsuru olarak dönüŖlülük zamirinin 24 adet kullanımı tespit edilmiŖtir.

Geçen sabah da Hüdavendigâr Câmii'nin avlusuna, dolaŖmaya gidiyordum; baktım Sâlih köylülerden yoğurt, kaymak almıŖ iki elinde iki tabak, **kendisinden** fazla para istedikleri için bar bar bağıyor aynı zamanda, öfke ile elindeki tabakları düşürmemek için gözünü üstlerinden ayırmıyordu. (Ayverdi, 2018: 27)

Ayrılma hâli eki almıŖ “kendisi” dönüŖlülük zamiri ile “Sâlih” isim unsuruna gönderimde bulunulmuŖtur.

Kadriye'nin bana verdiği mevcûdiyette, ilk safi teşkil eden de hep onun safveti, temiz hüviyetini temsil eden mâsûmiyeti değil midir? O bana her Ŗeyini vermiŖ ve her Ŗeyi bende bulmuŖ bir kadın... Fakat kendimi yokladığım zaman karımın bana vermiŖ olduğu bu her Ŗeyle tatmin olmuŖ olduğumu itiraf edemiyorum.

Bu her Ŗey bana kâfi mi? Belki artık verecek hiçbir Ŗeyi kalmamıŖtır; fakat esefle söylüyorum ki, bütün bu verdikleri içimin boşluğunu dolduramamıŖtır. Halbuki **kendisi** ne kadar azla tatmin olan bir kadın... (Ayverdi, 2018: 64)

“Kendisi” dönüŖlülük zamiri ile “Kadriye” isim unsuruna gönderimde bulunulmuŖtur.

İstanbul vilâyeti bize yazıyor. Yarınki posta ile buraya bir Fransız jeoloji âlimi gelecekmiŖ. Bir gazetenin de muharriri imiŖ gâliba.. beŖ on gün tetkiklerde bulunacakmiŖ. Gerçi bu, husûsî bir seyâhat. Fakat ne olsa yanına bir tercüman vermek lâzım.

-Peki ama, dedim, ben tabiiyatçı değilim ki..

-Ona yardımcı değil, bir arkadaŖ lâzım; daha doğrusu vilâyetin **kendisine** bir cemîle yapması lâzım. (Ayverdi, 2018: 96-97)

Yönelme hâli eki almıŖ “kendisi” dönüŖlülük zamiri ile “Fransız jeoloji âlimi” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuŖtur.

Tablo 3: DönüŖlülük Zamiri ile Yapılan Art Gönderimler

Gönderim Türü	Gönderim Sıklığı
DönüŖlülük Zamiri ile Yapılan Art Gönderimler	24

2.3.1.2.1.1.1.3. İŖaret Zamirleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

AteŖ Ağacı'nda art gönderim unsuru olarak iŖaret zamirlerinin 287 adet kullanımı tespit edilmiŖtir. Bunlar; *bu, Ŗu, o, bunlar, onlar, böyle ve öyle* iŖaret zamirleri ile yapılan gönderimlerdir. İŖaret zamirleri arasında bir art gönderim unsuru olarak en çok kullanılan “bu” iŖaret zamiridir.

Eğlenceye, zevke, gençlik ihtiraslarına doymuş, **bunları** kanıksamış bir kimse, **onlardan** üstün bir zevk âlemi bulamayınca, muhtelif his buhranlarının ve rûhî dalgalanışların cezr ve medinde âvâre bir çöp gibi çalkalanıp duruyor. (Ayverdi, 2018: 17)

Belirtme hâli eki almış “bunlar” ve ayrılma hâli eki almış “onlar” işaret zamirlerinin her ikisi de “eğlence, zevk ve gençlik ihtirasları” sözcük öbeğine gönderimde bulunmuştur.

Kırk asır evvelki insana nisbetle bugünkü insan yalnız dış görünüş ve hayat tarzı bakımlarından ilerlemiştir. **O**, pösteki ile örtünürdü; **bu**, palto ile ısınıyor. **O**, tırnaklarını taşla keserdi; **bu**, manikür yaptırıyor. **Onun** saç sakalı birbirine karışmıştı; **bu**, günde iki defa traş oluyor; **o**, gölde yıkanır; **bu**, duş altında friksiyon yapıyor. (Ayverdi, 2018: 61)

“O” işaret zamiri ile “kırk asır evvelki insan” sözcük öbeğine, “bu” işaret zamiri ile “bugünkü insan” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur. “O” işaret zamiri ile daha uzak, daha eski insana “bu” işaret zamiri ile içinde bulunulan zamana daha yakın insana işaret edilmiştir.

Kadriye mektubunun sonunda birkaç ay annesinin yanında kalmak istediğini yazıyor ve fikrimi soruyordu. Esâsen benim de düşündüğüm **bu** idi. (Ayverdi, 2018: 93)

“Bu” işaret zamiri ile “Kadriye’nin annesinin yanında birkaç ay daha kalması fikri” ne gönderimde bulunulmuştur. Konu üzerinde mutabık oluşları, Cemil’e aynı düşünceyi tekrarlatmamış, zamir yoluyla düşünce temsil edilmiştir.

Siz ki bir jeologsunuz, zelzelenin, heyelanların, hâsılı arzî hâdiselerin neden ileri geldiğini ilmî esaslara dayanarak herkesten iyi bilirsiniz ve gene geçmiş devirlerin jeolojik değişikliklerden de herkesten daha salâhiyetle konuşursunuz; fakat bütün bunlara rağmen, **onların** oluşuna mâni olamazsınız. (Ayverdi, 2018: 114- 115)

“Onlar” işaret zamiri ile “zelzele, heyelan gibi arzî hadiseler ve geçmiş devirlerin jeolojik değişiklikleri” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

Zira bu hârikulâde vücûdun kaybolmasını istemiyorum; onun içindir ki, göğsümden göğsüne kalp atışları, dudaklarımdan dudaklarına hayat nakletmek istedim.

Bu, olmayacak bir şey mi sanki? (Ayverdi, 2018: 143)

Bir göğüsten taşan aşk, bir dudaktan dökülen sevdâ, hekimin ilâcından, yedi dağın otundan daha mı kudretsizdir? (Ayverdi, 2018: 143-144).

“Bu” işaret zamiri ile “göğsümden göğsüne kalp atışları, dudaklarımdan dudaklarına hayat nakletmek” düşüncesine gönderimde bulunulmuştur. Zamirin kullanımı Madame Maurain’ın kaybolması durumuna da gönderim yapabiliirdi. Gönderimin ne üzerine olduğu zamirden sonra gelen cümle ile netleştirilmiştir.

Başımı çevirip beni görünce, sağdığı sütü göstererek:

-Beyim, sıcak sıcak bir maşrapa içiver **şundan**, dedi. (Ayverdi, 2018: 156)

Ayrılma hâli eki almış “şu” işaret zamiri ile Çoban Hasan’ın sağdığı “süt” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Tablo 4: İşaret Zamirleri ile Yapılan Art Gönderimler

İşaret Zamirleri	Gönderim Sıklığı
Bu İşaret Zamiri ile Yapılan Art Gönderimler	114
Şu İşaret Zamiri ile Yapılan Art Gönderimler	5
O İşaret Zamiri ile Yapılan Art Gönderimler	97
Bunlar İşaret Zamiri ile Yapılan Art Gönderimler	37
Onlar İşaret Zamiri ile Yapılan Art Gönderimler	27
Böyle İşaret Zamiri ile Yapılan Art Gönderimler	3
Öyle İşaret Zamiri ile Yapılan Art Gönderimler	4
İşaret Zamirleri ile Yapılan Art Gönderimler	287

2.3.1.2.1.1.2. İşaret Sıfatları ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Ateş Ağacı’nda art gönderim unsuru olarak işaret sıfatının 542 adet kullanımı tespit edilmiştir. İşaret sıfatları arasında bir art gönderim unsuru olarak en çok kullanılan “bu” işaret sıfatıdır.

Beyim, **şu uşağına** bir lâf söyle, bizim tartımıza inanmıyor da kendi eliyle kantara vurmada bir çöp almıyor... (Ayverdi, 2018: 28)

“Şu” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “uşak” sözcüğü ile birlikte metin bağlamından anlaşıldığı üzere “Sâlih” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

-Kadriye, yavrum... ben artık bankada çalışmayacağım. Baban gibi Anadolu’nun herhangi bir vilâyetinde küçük bir iş alacağım. Belki de bir ilmektep hocası olurum.. iki üç aya kadar İstanbul’dan ayrılmak istiyorum. Şimdi burada evlenelim, berâberce istanbul’a gideriz, merak etme seni amcamın yanına götürmem. İşlerimi yoluna koyuncaya kadar bir ev tutar birkaç ay berâber yaşarız; sonra sen gene İzmir’e babanın yanına dönersin, ben de Anadolu’ya geçirim ve yerleştikten sonra da seni aldırırım.

Kadriye benim **bu sözlerimle**, yalnız bir izdivaç teklifi karşısında olmadığını, en ufak teferruâtına kadar düşünülmüş ciddî bir vaziyetle yüzyüze bulunduğunu anlamıştı (Ayverdi, 2018: 35) .

“Bu” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “sözler” sözcüğü ile Cemil’in “artık bankada çalışmayacağı, Anadolu’nun herhangi bir vilâyetinde küçük bir iş alacağı, Kadriye ile İzmir’de hemen evlenip İstanbul’a gitmek, orada bir ev tutup Kadriye ile yaşamak, daha sonra Kadriye’yi İzmir’e gönderip kendisinin de Anadolu’ya geçmek arzusunda olduğu, en nihayetinde Kadriye’yi

de yanına aldracağı” bilgisine gönderimde bulunulmuştur. Art gönderim ile okuyucunun tüm bu düşünceleri anlamsal olarak ileri taşınması sağlanmış, gereksiz tekrarların ve anlam kopukluğunun önüne geçilmiştir.

Hele Bursa ovasına bakan şahnişli odam, geniş bir solukla kabarmış bir göğüs gibi evden ileri doğru şişkin ve dışarı ... bu şahnişin bir ortada, iki de yanlarda üç penceresi var. Ben bu üç camın ortasına bir sedir yerleştirdim; arkama gelen pencereyi de uşağım Sâlih’e yapıştırdım ve rüzgârı büsbütün kesmek için büyük kilim perdeler taktırdım. Zaten odanın içindeki eşyâ, sayılabilecek kadar az. İki tahta iskemle, bir yazı masası, gene küçük bir masa, bunun üstünde tıraş takımım, fırçam, tarağım ve bir de küçük ayna. Tam karşıma gelen duvarda ise, Sâlih’in sonbaharda bahçeden topladığı nar hevengi asılı. Nihâyet kapının yanında, odanın son eşyası olarak Sâlih’in üstüne otura otura bir hayli çökerttiği bavulum durur. (Ayverdi, 2018: 25)

(...)

Nedense bugün evimden çıkmayı içim istemiyor. Belki havanın çok soğuk ve karlı oluşundan, belki de içimde bu kar fırtınasından daha şiddetli bir bora esişinden. Veyâhut gün geçtikçe, yaşadığım **şu sâde ve basit dekora** bir parça daha intibak edişimden. (Ayverdi, 2018: 39)

“Şu” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “sâde ve basit dekor” sözcük öbeği ile Cemil’in Bursa’daki şahnişli odasına gönderimde bulunulmuştur. Odanın betimlemesi okuyucunun zihninde canlandırılmış, *sâde ve basit* sıfatlarıyla da odanın az olan eşyasına gönderim yapılmıştır.

Fakat nasıl ki ümmî kimseler için, değil yüksek eserler, alfabe bile hiçbir şey söylemezse, mânâ lisânının câhilleri için de kâinat kitabını okumak aynı derecede imkânsızdır. Bizi **bu fasih lisânı** öğrenmekten, **bu şâheser**in acemisi olmaktan kurtarmayan yaman bir derdimiz, müzmin, bulaşık bir hastalığımız var. (Ayverdi, 2018: 58)

“Bu” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “fasih lisân” sözcük öbeği ile “mânâ lisânı” sözcük öbeğine; “bu” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “şâheser” sözcüğü ile de “kâinat kitabı” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

Binâenaleyh Şermin de ne kadar değişse, hoşluk ve sevimlilik kazanmış olsa, hep **o Şermin**, hep **o tek su damlası**dır. (Ayverdi, 2018: 81)

“O” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “Şermin” sözcüğü ile Şermin’in o zamana kadar sayılan bütün sıfatlarına gönderimde bulunulmuştur. “O” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “tek su damlası” sözcük öbeği ile Cemil’in bazı kadınlar hakkında düşündüğü yetersizliğin ifadesine [“Evet bir süs, bir biblo olan her kadın benim için bir tek su damlası.” (Ayverdi, 2018: 52)] gönderim yapılmıştır. Metnin bütününde sürdürülen “kadın” imgesinin biri “damla” iken diğeri “deniz” genişliğindedir.

Tablo 5: İşaret Sıfatları ile Yapılan Art Gönderimler

İşaret Sıfatları	Gönderim Sıklığı
Bu İşaret Sıfatı ile Yapılan Art Gönderimler	419
Şu İşaret Sıfatı ile Yapılan Art Gönderimler	40
O İşaret Sıfatı ile Yapılan Art Gönderimler	68
Böyle İşaret Sıfatı ile Yapılan Art Gönderimler	14
Öyle İşaret Sıfatı ile Yapılan Art Gönderimler	1
İşaret Sıfatları ile Yapılan Art Gönderimler	542

2.3.1.2.1.2. Ardıl / Bağımlı Art Gönderim Ögeleri

Bu çalışmada tespit edilen ardıl/bağımlı art gönderim ögeleri *iyelik ekleri*, *belirtme hâli eki* ve *kişi ekleridir*.

2.3.1.2.1.2.1. İyelik Ekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Metinde daha kısa, akıcı ifadeler elde etmek ve isimlerin sürekliliğini sağlamak için iyelik eklerinin gönderim işlevinden faydalanılır.

Ateş Ağacı'nda bir art gönderim unsuru olarak iyelik eklerinin 98 adet kullanımı tespit edilmiştir.

Nihâyet sonunda da babamdan ve anamdan mîras kalan servetimi, çoğalmış olarak elim'e teslim etti. (Ayverdi, 2018: 19)

“Babam”, “anam”, “servetim”, “elim” sözcüklerindeki I. teklik kişi iyelik ekleri ile “Cemil” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Ama, sâhip olduğu geniş imkânlar, bir zaman için onu yüksek mevkilere ulaşma arzusundan müstağni kılmışsa da para ile tatmin olmayan haris yaradılışı, gençlik senelerinin zevkleri tükendikçe, bu istiğnâyı bir mahrûmiyet şeklinde duymaya başlamıştı. (Ayverdi, 2018: 19)

“Sahip olduğu” ve “yaradılışı” sözcüklerindeki III. teklik kişi iyelik ekleri ile “amcam” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Ha bir köy hocası olmuşum, ha bir başvekil. Fakat asabî ve telâşlı görünerek, neticede salonuna yeni ve canlı bir mevzû bulmuş olmak sevinciyle zevkli. Halbuki ben bu salonların, bu pespâyeye, bu sâde suya mevzûlarla ömürlerini harcayan zavallıların arasından kaçmak için biçâre amcamı bu kadar üzdüm. (Ayverdi, 2018: 20)

“Salonu” sözcüğündeki III. teklik kişi iyelik eki ile “yengem” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur. Salon burada önemli bir bağdaşıklık unsurudur. Çünkü metin boyunca Cemil, yengesinin salonundan ve bu salonda *ömürlerini harcayan zavallılardan* kaçır.

Bursa'nın profilini gören sedirimdeyim... (Ayverdi, 2018: 56)

“Sedirim” sözcüğündeki I. teklik kişi iyelik eki ile “Cemil” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur. Hava durumuna ilişkin yorumlardan sonra gelen paragrafın ilk cümlesi, okuyucuda bir bulanıklığa sebep olmaz. Çünkü sedir daha önce konu edilmiş, aitlik eki ile bir şahsa bağlanmıştır.

Tablo 6: İyelik Ekleri ile Yapılan Art Gönderimler

İyelik Ekleri	Gönderim Sıklığı
+m, +n, +I/ +U/ +sI/ +sU, +mIz/ +mUz, +nIz/ +nUz, +IArI	98

2.3.1.2.1.2.2. Belirtme Hâli Eki ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Belirtme hâli, ekli olarak gerçekleştiğinde metinlerde birimler arası bir bağlantı ögesi olarak görev alır. Ateş Ağacı'nda bir art gönderim unsuru olarak belirtme hâli ekinin 227 adet kullanımı tespit edilmiştir.

Nihâyet kapının yanında, odanın son eşyası olarak Sâlih'in üstüne otura otura bir hayli çökerttiği bavulum durur. Sâlih iskemlelere oturmayı saygısızlık addettiği için, bavulu kendi mevkiine daha uygun bularak dâima onun üstünde oturur. (Ayverdi, 2018: 25)

“Bavulu” sözcüğündeki belirtme hâli eki ile bir önceki cümlede geçen tanımı yapılan Cemil'in bavuluna gönderimde bulunulmuştur.

-Şey beyefendi, müjde.. bir kızınız olmuş, bir kızınız. İzmir'den telgraf geldi. Ömürlü olsun, güle güle besleyin. (Ayverdi, 2018: 81)

Sâlih'in kapı önündeki iskemlesine oturduğum zaman ellerim titriyor ve telgrafı açıp okuyamıyordum. (Ayverdi, 2018: 82)

“Telgrafi” sözcüğündeki belirtme hâli eki ile “İzmir'den gelen telgraf” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

-Sizde, Bir Fâhişenin Hayâtı isimli roman var mı? diye sordu. (Ayverdi, 2018: 85)

(...)

Kitabı isteyen kız bu defa cırlak ve kavgaya hazır sesiyle haykırdı. (Ayverdi, 2018: 86)

“Kitabı” sözcüğündeki belirtme hâli eki ile “Bir Fâhişenin Hayâtı” isimli kitaba gönderimde bulunulmuştur.

Dün amcandan bir tebrik telgrafi ve bir posta paketi aldım. Benim vâsıtamla Kadriye'ye bir pırlanta bilezik, çocuğa da bir kolye göndermişti. Emânetleri tekrar ambalaj yaparak postaya verirken, beni tanıyan bir başka memur:

-İzmir'den nâminıza mektup var.. dedi. (Ayverdi, 2018: 93)

“Emânetleri” sözcüğündeki belirtme hâli eki ile “Kadriye’ye gönderilen bilezik ve Cemil’in kızına gönderilen kolye” ye gönderimde bulunulmuştur.

Hep üç pencere arasındaki sedirdeyiz. Yağmur artık bir sis hâline döndü. Bursa bizi kucaklamış gibi.. Saatlerin nasıl geçtiğini bilmiyorum hep karanlıkta konuşuyoruz; yalnız derecesine bakarken ve pansumanını yaparken Sâlih’in şamdanını yakıyorum. İkimizde de yarını, hayır birkaç saat sonra doğacak günü düşünmeye mecal yok... Bu gecenin de her gece gibi elbette bir sabahı olacak. (Ayverdi, 2018: 150)
(...)

Bu seslerden, bu uyanıştan inciniyorum, bu ağaran günü itip gene geceyi geri getirmek istiyorum. (Ayverdi, 2018: 155)

“Geceyi” sözcüğündeki belirtme hâli eki ile Cemil’in Madame Maurain ile baş başa geçirdiği geceye gönderimde bulunulmuştur.

Tablo 7: Belirtme Hâli Eki ile Yapılan Art Gönderimler

Belirtme Hâli Eki	Gönderim Sıklığı
+I, +U, +(y)I, +(y)U	227

2.3.1.2.1.2.3. Kişi Ekleri ile Yapılan Art Gönderim Öğeleri

Kişi eklerinin kullanımıyla, cümlede yazılmamış öznelerin varlığı imlenir. Çekimli fiildeki kişi unsurunun özne ögesini vermesi, öznenin cümlede tekrar edilmesinin önüne geçer.

Ateş Ağacı’nda art gönderim unsuru olarak kişi eklerinin 1180 adet kullanımı tespit edilmiştir. Bir art gönderim unsuru olarak en çok kullanılan kişi eki III. teklik kişi ekidir.

Ben, babamı üç, annemi de on iki yaşında kaybettikten sonra, hiç evlâdı olmayan **amcama** mal oldum.

Bana, havâî, hatta uçarı karakterinden umulmayan bir alâka göster**di**. Sevebildiği kadar sev**di**; elinden geldiğinden daha fazla meşgul ol**du**. Hâsılı gücü yettiği kadar benimle uğraştı dur**du**.

(...) Bu duygu züğürtlüğüne rağmen, beni müstesnâ ve büyük bir alâka ile dâima tatmin etmeye gayret et**ti**. Nihâyet sonunda da babamdan ve anamdan mîras kalan servetimi, çoğalmış olarak elime teslim et**ti**. (Ayverdi, 2018: 18-19)

“Gösterdi”, “sevdi”, “meşgul oldu”, “uğraştı durdu”, “gayret etti” ve “teslim etti” çekimli filllerinde yer alan ve sıfır biçimbirimle (-Ø) temsil edilen III. teklik kişi ekleri ile “amca” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur. Cemil’in “ben amcama mal oldum” dedikten sonra onun hakkında söyledikleri sıralanmış, konu devamlılığı kişi ekleri ile sağlanarak tekrardan kaçınılmıştır.

Ona lakırdı anlatmak müşkül olacağı için gece karanlığı çökünce, dolaptan battaniyeyi çıkardım ve odasına götürerek yatağının üstüne bıraktım. Fakat sabahleyin kalktığı zaman battaniyeyi odamda, Sâlih'i de paltosuna sarılı olarak yatağında buldum. (Ayverdi, 2018: 26-27)

“Çıkardım”, “bıraktım”, “buldum” çekimli fiillerinde yer alan I. teklik kişi ekleri ile “Cemil” isim unsuruna/anlatıcıya gönderimde bulunulmuştur.

Maamâfih üşümemek için ihtiyâten Sâlih'ten bir yün gömlek istedim; gitti bavulu açtı ve lavanta çiçeği, yonca kokulu bir gömlek alıp getirdi. (Ayverdi, 2018: 63)

“Gitti”, “açtı” ve “getirdi” çekimli fiillerinde yer alan yer alan ve sıfır biçimibirimle (-Ø) temsil edilen III. teklik kişi ekleri ile “Sâlih” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Tablo 8: Kişi Ekleri ile Yapılan Art Gönderimler

Kişi Ekleri	Gönderim Sıklığı
Teklik 1. Şahıs Eki	409
Teklik 2. Şahıs Eki	24
Teklik 3. Şahıs Eki	642
Çokluk 1. Şahıs Eki	48
Çokluk 2. Şahıs Eki	38
Çokluk 3. Şahıs Eki	19
Kişi Ekleri ile Yapılan Art Gönderimler	1180

2.3.1.2.1.3. Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Bu çalışmada sözcük veya sözcük öbekleri ile yapılan art gönderim unsurları “kişiler, nesnelere ve olaylar” başlıklarında değerlendirilmiş, en çok gönderim metnin kişilerine sözcük veya sözcük öbeği ile yapılan art gönderimler olarak tespit edilmiştir.

2.3.1.2.1.3.1. Metnin Kişilerine Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Metnin kişilerine farklı sözcük veya sözcük öbekleri ile yapılan gönderimlerle metinde süreklilik sağlanırken kişilere dair yeni bilgiler de metne eklenir.

Kadriye gibi görgüsüz ve orta halli bir adamın kızıyla evlendiğim için de düşüncesiz ve budala idim. (Ayverdi, 2018: 41)

“Görgüsüz ve orta halli bir adam” sözcük öbeği ile Cemil'in eniştesi Şevket Bey'e gönderimde bulunulmuştur.

Benim tanıdığım Cemil, o kadar vicdanlı bir insandır ki, bu teklifin sâhibi ben bile olsam, o gene **iki aziz başa** bu darbeyi vuramaz. (Ayverdi, 2018: 153)

Mâkul olun Cemil Bey.. karınızı ve çocuğunuzu bırakıp beni tâkip edemezsiniz. Tekrar ediyorum: Hatta bunu ben dahi istemiş olsam. (Ayverdi, 2018: 154)

“İki aziz baş” sözcük öbeği ile Cemil’in karısı Kadriye’ye ve kızı Cihan’a gönderimde bulunulmuştur. Bu art gönderim metin içi bağlamda okuyucu için anlaşılabilir olmakla beraber şahıslarla arasındaki mesafe çok olduğundan yazar tarafından tekrar ilerleyen cümlelerde yazılmıştır.

Tablo 9: Metnin Kişilerine Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderimler

Gönderimde Bulunulan Unsur	Gönderimde Bulunan Unsur
Cemil Canoğlu	Senin gibi liyâkatli bir genç İki doktorası olan adam Münevver bir genç Cemil Ağabey Banka şefliğinden ilkmektep hocalığına düşüveren bir adam Bu üryan kalan, kendi aslî hüviyeti ile meydana çıkan adam Genç Oğlum Vâlinin ehemmiyet verdiği bir şahıs Canoğlu Cemil Cemil Canoğlu denen genç adam Eski bir dostumun oğlu Dostum Arif Canoğlu’nun oğlu Yüksek bir insan Oğlum Cemil Cemil Bey İki gün üst üste doğru dürüst sebep göstermeden kaçan bir adam Beyefendi Baba Yeğenimin, muhayyilemde çizdiği eşsiz insan

Tablo 9: (Devamı)

Gönderimde Bulunulan Unsur	Gönderimde Bulunan Unsur
Madame Juliette Maurain	Genç kadın Genç kadının silueti Frenk karısı Dudaklarımın fethettiği ülke Kollarımın kuşattığı cihan Madame Juliette Maurain Petit Parisien gazetesinin genç muharriri Âlim misâfir Madam Bir lahza eli elimde kalan bir mahlûk Yanınızda iken bile günlerce mevcûdiyeti unuttuğunuz bir insan Uçan gölge Hârikulâde vücut Hasta Juliette Bir başka kadın Şu kolumun içinde zebun bir itâatla yatan kadın Atı ile hendeğe yuvarlanan genç kadın Aziz vücut Yeğenim
Kadriye	Görgüsüz bir taşra çocuğu Kız Nefis bir sanat şâheseri Karım Bana her şeyini vermiş ve her şeyi bende bulmuş bir kadın Kendisi ne kadar azla tatmin olan bir kadın Kadriye Benim müşfik dostum, arkadaşım Bu kadar çabuk elde edilen ve sevgisini ele veren kadın Boş kadeh Hilkat şâheserlerinin en sanatkârane düzülmüş bir örneği Benim güzel karım Sen benim en çok sevdiğim kadınsın Çocuğumun da anası Solgun, zambak yüzlü genç bir lohusa Genç lohusa İtâat ve boyun eğme için yaratılmış Kadriyecik Teyzemin kızı Kadriye, çocukluk arkadaşım Kadriye, nişanlım, karım ve nihâyet çocuğumun anası Kadriye Karımız Seven bir kadın İstanbul'un bütün kadınlarına meydan okuyan bir güzel Çocuğuna iyi bakan, evini iyi idâre eden nezâketi ve sokulganlığı ile muhîtime uyan ve kendini kabul ettiren bir gelin
Cihan	Varlığımın başka bir kalıpta devam eden ikinci bir parçası Kızınız Küçük baş Çocuğum Küçük Büyük ve esrarlı âlemlerin bu küçük yolcusu

Tablo 9: (Devamı)

Gönderimde Bulunulan Unsur	Gönderimde Bulunan Unsur
Cihan	Benim kızım Küçük çocuk Ele avuca gelmemiş bir bebek Kızım İki yaşında bir çocuk
Kadriye ve Cihan	İki aziz baş Karımız ve çocuğunuz Bir kadın ve çocuk başı
Vali Râsim Bey	Vilâyetin en büyük memuru Akıllı bir adam İş başında faal ve becerikli bir hassâsiyetle çalışan bu adam Babamın eski bir dostu Râsim Bey Vâli Dayım İşine bu kadar bağlı olan bir adam
Sâlih	Bu temiz adam Görmüş geçirmiş bir ailenin çocuğu Benim zavallı uşağım Bu câhil kafa Bîçâre adam Salih'cik Bu zavallı
Kitapçı İzzet Efendi	Eski dost Adamcağız Bîçâre adam Dostum
Şermin	(Valinin) Genç ve güzel yeğeni Vâlinin yeşil gözlü yeğeni Genç kız Şermin Hanım Bu kadın Göğsüme düşen yeşil gözlü güzel Meçhul mahlûk Genç kız Kız Hoppa cüretkârlığı, hatta erkekçe küstahlığı ile hiç hoşuma gitmeyen Şermin Zavallı kız
Nerîme	Ferhat Bey'in baldızı İstanbul sosyetesinin en tehlikeli kadını Ferhat Bey'in güzel baldızı Çok gezmiş, okumuş fakat hazmetmemiş mahlûk Misâfir Zekî, mâlûmatlı, güzel ve şuh Nerîme Hanım (Şermin'in) Benim için bir tehlike addettiği mahlûk Kızcağız (Muhasebecinin) Nişanlısı

Tablo 9: (Devamı)

Gönderimde Bulunulan Unsur	Gönderimde Bulunan Unsur
Muhasebeci	Adamcağız Muhâsebeci Bey Ferhat Bey'in müstakbel bacanağı Zavallı muhâsebeci
Valinin karısı	Zavallı kadın Şu etleri heybe gibi sarkan şişman karı Bizim hanımefendi
Valinin uşağı	Zavallı adam Adamcağız (Vâlinin) artık benim için bir umacı mâhiyetine bürünmüş olan uşağı
Cemil'in Amcası	Zengin bir adam Bu çok zengin adam Bir çocuk ruhunun temâyüllerini, ihtiyaç ve hüsrânlarını sezecek his âhizesine mâlik olmayan bir adam Bu şöhret ve mevki harîsi tip Oldukça hodbin ve tamâmen mekanik bir adam Zavallı adam
Memur	Bu çevrilen baş Dostum arkadaşım, hemşerim Bir akıllı adam İki sene maiyetimde çalışan bir memur Terbiyesiz O ikbal düşkününü herif Zavallı
Cemil'in Annesi	Zekâ, kemal, bilgi ve irfan numûnesi olan annem Baş döndürücü bir sonsuzluk Hiçbir ifâde kudretiyle vasfedilemeyecek olan bu büyük kadın
Cemil'in teyzesi	Mahdut, silik, dümdüz
Şevket Bey (Kadriye'nin babası)	Göngüsüz ve orta halli bir adam
Max Frapié	Juliette'in amcası Max Amca Max Bu genç adam Amcam Zavallıcık Zavallı Max Yakınındaki beni bilmeyen bu adam Yirmi yedi senedir beraber yaşadığım bu adam Bu tembel genç Bu gamsız adam

2.3.1.2.1.3.2. Metinde Geçen Nesnelere Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Bir haftadan beri fâsılasız yağan **kar**lar iki gündür gevşemeye başladı. Her buyruğunu çâresiz bir itâatla karşıladığımız tabiat, şimdi de **beyaz, temiz kaftan**ını atarak çamurlanacak. Hatta **bu beyaz, lekesiz örtü**, şimdiden yer yer yırtılmaya bile başladı. (Ayverdi, 2018: 55)

“Beyaz, temiz kaftan” ve “bu beyaz, lekesiz örtü” sözcük öbekleri ile “kar” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Hatta **düşen nar**ın tâneleri tâ oturduğum sedirin önündeki halıya kadar yuvarlanarak dağılmıştı.

Dışı birlik, içi çokluk gösteren bu meyvenin mânîdar görünüşünde, her zaman dünyânın mâhiyetiyle sıkı bir benzeyiş bulurum. (Ayverdi, 2018: 56)

“Dışı birlik, içi çokluk gösteren bu meyve” sözcük öbeği ile “(yere) düşen nar” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

Getirdiğim pakette, Juliette’in size hitâben yazdıktan sonra yırtıp sepete atmış olduğu kağıtları gizlice toplayıp birleştirmek sûretiyle vücûda getirdiğim bir deftercik vardır. (Ayverdi, 2018: 161)

(...)

Maamâfih eğer bu fiilimde zerrece bir mes’ûliyetim, bir vicdan ezgim varsa bile, **yeğenimden çalmış olduğum bu serveti**, hakîkî sâhibi olan size iâde etmiş olmakla o hareketimin ihtivâ ettiği mânevî mes’ûliyetin bacını ödemiş oluyorum. (Ayverdi, 2018: 161-162)

“Yeğenimden çalmış olduğum bu servet” sözcük öbeği ile “Juliette’in size hitâben yazdıktan sonra yırtıp sepete atmış olduğu kâğıtları gizlice toplayıp birleştirmek sûretiyle vücûda getirdiğim bir deftercik” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

Tablo 10: Metinde Geçen Nesnelere Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderimler

Gönderimde Bulunulan Unsur	Gönderimde Bulunan Unsur
Nar	Düşen nar Dışı birlik, içi çokluk gösteren bu meyve
Kar	Beyaz, temiz kaftan Bu beyaz, lekesiz örtü
Bir Fahişenin Hayatı (roman)	Pespâye bir kitap Öyle münâsebetsiz kitaplar Herkesin kapışarak okuduğu bir kitap
Cemil’in Defteri	Bu arkadaş Bu eski dost
Juliette’in Defteri	Şu birkaç kâğıt Yeğenimden çalmış olduğum bu servet Juliette’in kâğıtları Benim için elde edilmiş kâğıtlar Cebimde gezdirdiğim esrâr Şu tomar

2.3.1.2.1.3.3. Metinde Geçen Olay ve Durumlara Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderim Ögeleri

Şermin iki gündür **otuz dokuz derece** ile yatıyormuş; bunu eczâhânedede Recep'ten duymuş. (Ayverdi, 2018: 129)

Râsim Bey'e **Şermin'in hastalığını** soruyorum; iğnelenmiş gibi silkinerek yüzüme bakıyor. (Ayverdi, 2018: 136)

“Şermin'in hastalığı” sözcük öbeği ile “Şermin'in otuz dokuz derecelik ateşli hastalığı” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

Sizden bir şey daha isteyeceğim Cemil Bey. Benimle Mudanya'ya kadar gelmenizi söylemişim. Vâkıâ bundan vazgeçmedim; fakat **ne yolda ne de ayrılırken hiç konuşmayalım birbirimize bir şey söylemeyelim**, diyor. (Ayverdi, 2018: 156-157).
(...)

Juliette'in istediği ve benim kabul etmediğim teklif, kendiliğinden yerini buldu. (Ayverdi, 2018: 158)

Juliette'in istediği ve benim kabul etmediğim teklif” sözcük öbeği ile “Madame Maurain'in Mudanya yolunda Cemil Bey ile hiç konuşmak istememesi” durumuna gönderimde bulunulmuştur. Bu gönderim teklife uygun sonucun hâsıl olması ile desteklenmiştir: “*Yolda hemen hemen hiç konuşmadık* (Ayverdi, 2018: 158).

Tablo 11: Metinde Geçen Olay ve Durumlara Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Art Gönderimler

Gönderimde Bulunan Unsur	Gönderimde Bulunan Unsur
Cemil'in eski çalıştığı yerden bir memura rastlaması ve memurun Cemil'i görmemezlikten gelişi	Sabahki vak'a Bu hâdise Bu sabah başımdan geçen küçücük bir vak'a Bir vak'a
Şermin'in yaptığı basit hareketler	Âdî bir kadın rûhunun taşkınlıkları
Cemil'in bir mazeret bularak Madame Maurain ile görüşmekten kaçması	Oyun Aynı saklanış oyunu Manasız hareket İki günlük yokluğum Müşkül bir ruh fırtınasının netîcesi
Madame Maurain'in attan düşmesi	Vak'a
Cemil' in Madame Murain'i öpmesi	Mahşeri bir an Dağ başındaki rüyâ
Cemil'in Madame Maurain ile baş başa geçirdiği gece	Bu hayal, bu rüyâ âlemi Bu tek gece Gece Ömrümün tek ve hakikî gecesi Bursa'da geçirdiğimiz uykusuz gece
Madame Maurain'in Mudanya yolunda Cemil Bey ile hiç konuşmak istememesi	Juliette'in istediği ve benim kabul etmediğim teklif

2.3.1.2.2. Ön Gönderim (Cataphora)

Metinlerde art gönderimler kadar yer almayan ön gönderimler, çalışmada öncül/bağımsız ön gönderimler, ardıl/bağımlı ön gönderimler ve sözcük veya sözcük öbekleri ile yapılan ön gönderimler olarak incelenmiştir.

2.3.1.2.2.1. Öncül / Bağımsız Ön Gönderim Ögeleri

Bu çalışmada tespit edilen öncül/bağımsız ön gönderim ögeleri *şahıs zamirleri*, *işaret zamirleri* ve *işaret sıfatlarıdır*.

2.3.1.2.2.1.1. Zamirler ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Metinde özellikle söylenmek/açıklanmak istenen durumlara “şu” işaret zamiri ile yapılan ön gönderimler çoğunluktadır.

2.3.1.2.2.1.1.1. Şahıs Zamirleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Ateş Ağacı’nda ön gönderim unsuru olarak şahıs zamirlerinin 2 adet kullanımı tespit edilmiştir.

Benim evvelâ Avrupa’nın, sonra da İstanbul’un salonlarından kaçıp, Bursa’nın bir köşesine sığınışım gibi.

(...)

Ben Canoğulları’nın tek evlâdı Cemil’i de işte, muhîtimin mânâdan habersiz oluşu ve beni de aynı kalıplı ve kısır fikir dünyasında yaşamaya mecbur edişi aralarından kaçırttı. (Ayverdi, 2018: 18)

İlgi hâlindeki “ben” I. teklik şahıs zamiri ve yalın hâldeki “ben” I. teklik şahıs zamiri ile “Canoğulları’nın tek evlâdı Cemil” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur. Metnin bu kısmına kadar süregelen I. teklik şahıs zamirleri bu noktada okuyucunun zihninde bir kimlik olarak inşa edilmiştir.

2.3.1.2.2.1.1.2. İşaret Zamirleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Ateş Ağacı’nda ön gönderim unsuru olarak işaret zamirlerinin 29 adet kullanımı tespit edilmiştir. İşaret zamirleri arasında ön gönderim unsuru olarak en çok kullanılan “şu” işaret zamiri olmuştur.

Proklüs de **şunu** söylüyor: “Vâhidin, kendisinden başkasıyla birleşmesinden daha ilâhî hiçbir şey yoktur.” (Ayverdi, 2018: 30)

Belirtme hâli eki alan “şu” işaret zamiri ile Proklüs’ün cümlesine gönderimde bulunulmuştur.

İşte **bu**, **Cemil Canoğlu denen genç adam** yok mu, eski bir dostumun oğlu olmasına rağmen, buraya ilk geldiği zamanlar, hakîkî hüviyetinden şüphe edecek kadar yadırgadım. (Ayverdi, 2018: 53)

“Bu” işaret zamiri ile “Cemil Canoğlu denen genç adam” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur. Vali’nin Cemil’i salondakilere takdiminin anlatıldığı parçada sanki Cemil okuyucunun gözü önünde gösteriliyor gibidir.

Cemil Bey, senden bir şey ricâ edeceğim. Gerçi **bu**, ne benim hakkım, ne de senin vazîfen... Fakat düşündüm taşındım bu işe senden elverişli kimseyi bulamadım.

İstanbul vilâyeti bize yazıyor. Yarınki posta ile buraya bir Fransız jeoloji âlimi gelecekmiş. Bir gazetenin de muharriri imiş gâliba.. beş on gün tetkiklerde bulunacakmış. Gerçi bu, husûsî bir seyâhat. Fakat ne olsa yanına bir tercüman vermek lâzım.

-Peki ama, dedim, ben tabiiyatçı değilim ki..

-Ona yardımcı değil, bir arkadaş lâzım (...) (Ayverdi, 2018: 96)

Verilen örnekte Vali’nin Cemil’den isteyeceği şeye “bu” işaret zamiri ile gönderimde bulunulmuştur. İşaret zamirine ilerleyen cümlelerde anlamını kazandıran “Cemil’den, şehre gelecek olan Fransız jeoloji âlimine arkadaşlık etmesinin istenmesi” dir.

2.3.1.2.2.1.1.3. İşaret Sıfatları ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Ateş Ağacı’nda ön gönderim unsuru olarak işaret sıfatlarının 10 adet kullanımı tespit edilmiştir. İşaret sıfatları arasında ön gönderim unsuru olarak en çok kullanılan “şu” işaret sıfatı olmuştur.

Ben ise: Hayır, asıl icâzet, sen **bu kâğıtla** istediğin mevkie çıkabilirsin...diye verilen **diploma** değil, sen bu arınmış gönülle ulu kişilerden oldun... diye rûha verilen mânevî fetvâdır diyordum. (Ayverdi, 2018: 23)

“Bu” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “kâğıt” sözcüğü ile “diploma” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Şundan bundan, bilhassa kendi kafasında olmayan kimselerden şikâyet etti, neticede, pek alâkadar olmadığım mevzûunu **şu sözlerle** bağladı:

-Herkesten utanmasam yapacağımı bilirim! (Ayverdi, 2018: 88)

“Şu” işaret sıfatının işaret edip gösterdiği “sözler” sözcüğü ile “Herkesten utanmasam yapacağımı bilirim!” cümlesine gönderimde bulunulmuştur.

Tablo 12: Öncül Bağımsız Gönderim Ögeleri ile Yapılan Ön Gönderimler

Öncül Bağımsız Gönderim Ögeleri	Gönderim Sıklığı
Şahıs Zamirleri ile Yapılan Ön Gönderimler	2
İşaret Zamirleri ile Yapılan Ön Gönderimler	29
İşaret Sıfatları ile Yapılan Ön Gönderimler	10

2.3.1.2.2.2. Ardıl / Bağımlı Ön Gönderim Ögeleri

Bu çalışmada tespit edilen ardıl/bağımlı ön gönderim ögeleri *iyelik ekleri, belirtme hâli eki ve kişi ekleridir.*

2.3.1.2.2.2.1. İyelik Ekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Ateş Ağacı’nda ön gönderim unsuru olarak iyelik eklerinin 5 adet kullanımı tespit edilmiştir.

Biz insanlar da tabiat zindanından kurtulmadıkça, şuradan buradan kulağımıza çalınan, güzelliği, şâşaa ve azameti hakkında rivâyetler duyduğumuz **mâneviyat güneşinin** ne demek olduğunu anlayamayız. (Ayverdi, 2018: 115)

İlk cümlede yer alan “güzellik” ve “azamet” isim unsurlarına getirilen III. teklik kişi iyelik eki ile “mâneviyat güneşi” sözcük öbeğine gönderimde bulunulmuştur.

Çok sevdiğini bildiğim için, ellerimi dalayan dikenlerine rağmen, ona **böğürtlen** toplardım (...) (Ayverdi, 2018: 119)

“Dikenler” isim unsuruna getirilen III. teklik kişi iyelik eki ile “böğürtlen” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

2.3.1.2.2.2.2. Belirtme Hâli Eki ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Ateş Ağacı’nda ön gönderim unsuru olarak belirtme hâli ekinin 21 adet kullanımı tespit edilmiştir.

Fakat tam onun istediği hayâtın ilk basamağına yükselmişim ki, ümitlerini, hülyâlarını, en beklemediği bir anda kırıp Bursa’ya kaçtım. Hem de parlak işimi terk edip, basit bir ilk mektep hocası olarak. (Ayverdi, 2018: 19-20)

İşte Cemil, şimdi hem iktisat, hem hukuk doktorusun; hayâtın en çetin sahfasını yendin, büyük mevkiler, şan, şeref seni bekliyor. (...) bankası müdürü Cezmi Bey, mühim bir servisin değerli bir şefe ihtiyacından bahsederek kaç defa ağzımı aradı” (Ayverdi, 2018: 20).

Belirtme hâli eki getirilen “işim” sözcüğü ile ne olduğu henüz bilinmeyen ancak “parlak” olarak nitelendirilen bir işe gönderimde bulunulmuştur. Gönderim sonraki cümlelerde ortaya konan “banka memurluğu” ile anlamlandırılır.

Her yer benim mezraam, her nefesim bin tohum. Benim dilim ve sözüm tektir; hep aynı şeyi tekrar eder dururum: Benden başka her şey hayal; sizinle kalacak tek dost yalnız benim! (Ayverdi, 2018: 24)

Belirsizlik zamiri “şey” e getirilen belirtme hâli eki ile “benden başka her şey hayal; sizinle kalacak tek dost yalnız benim” cümlesine gönderimde bulunulmuştur.

Sonra bir anda, kadınlığının bütün mahâretini toplayarak salona girmemi geciktirecek bahâneleri bir bir yoluma döküyor. Üşümüş olduğumu ileri sürerek, oturmam için holdeki büyük sobanın yanında yer göstermek, uşaktan alelacele çay istemek ve yanıbaşında bir kuş neşesiyle durmadan konuşmak, salona geçmemem için önüme yığılan sebeplerden birkaçı.. (Ayverdi, 2018: 50-51)

Belirtme hâli eki getirilen “bahâneler” sözcüğü ile “Vali Rasim Bey’in yeğeni Şermin Hanım’ın, Cemil Bey ile yalnız kalabilmek için bulduğu bahaneler” e gönderimde bulunulmuştur: *Cemil’in üşümüş olabileceğine karşılık sobanın yanında yer göstermek, çay istemek, durmadan konuşmak gibi.*

Elimin, kendi bıraktığı kitaba uzandığımı görünce, durgunluğunu izah eden cümleyi saklayamadı:

-Zahmet etme, zahmet etme Cemil Bey.. Bu da onlardan, diyerek sözüne devam etti:

-Şimdiye kadar binlerce kitap okudum, fakat hemen hepsi de insanların ruhları gibi hasta ve sakat.. Bütün teselliyi, bütün şifâyı, niçin onlarda arıyoruz? Arı iğnesini çiçeğin bağına saplar ve bir anda balını alıp çekilir. Biz bütün varlığımızla bu tozlu rafların içine gömülüyoruz da sanki ne buluyoruz? Hiç. Hep birbirine ters düşen sözler, hep birbirinin zıddı olan fikirler. (Ayverdi, 2018: 70)

Belirtme hâli eki getirilen “cümle” sözcüğü ile Kitapçı İzzet Efendi’nin düşüncelerine gönderimde bulunulmuştur.

2.3.1.2.2.2.3. Kişi Ekleri ile Yapılan Ön Gönderim Öğeleri

Ateş Ağacı’nda ön gönderim unsuru olarak kişi eklerinin 6 adet kullanımı tespit edilmiştir.

Geçen gün odacı, bir ecnebî ziyâretçinin beni görmek istediğini söyledi ve gele gele içeriye yaşlı genç, fakat tavırları yaşlı bir adam girdi. Yer gösterdim oturmada, hüviyetini sordum lâkırdı karıştırdı. Yüzünün kendi hâlinde, dalgın bir ifâdesi vardı. Cebinden küçük bir paket çıkardı ve Fransızca olarak:

-Bu sizindir, size getirdim, sonra görüşürüz, dedi ve yüzüme dikkatli dikkatli baktıktan sonra çekilip gitti. (Ayverdi, 2018: 161)

Metinde “bir ecnebi ziyâretçi” ve “yaşı genç, fakat tavırları yaşlı bir adam” sözcük öbekleri ile birlikte “girdi”, “oturmadı”, “karıştırdı”, “çıkardı”, “gitti” çekimli fillerinde yer alan ve sıfır biçimbirimle (-Ø) temsil edilen III. teklik kişi eklerinin gönderimi metne dâhil olan ancak kimliği açıkça söylenmeyen yeni bir şahsa yöneliktir. Metnin ilerleyen cümlelerinde bu kişinin Juliette Maurain’in amcası Max Frapié olduğu açıklanır: “*Cemil Bey! Ben Juliette Maurain'in amcası Max Frapie'yim*” (Ayverdi, 2018: 161).

Tablo 13: Ardıl Bağlı Gönderim Ögeleri ile Yapılan Ön Gönderimler

Ardıl Bağlı Gönderim Ögeleri	Gönderim Sıklığı
İyelik Ekleri ile Yapılan Ön Gönderimler	5
Belirtme Hâli Eki ile Yapılan Ön Gönderimler	21
Kişi Ekleri ile Yapılan Ön Gönderimler	6

2.3.1.2.2.3. Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Bu çalışmada sözcük veya sözcük öbekleri ile yapılan ön gönderim unsurları “kişiler, nesnelere ve olaylar” başlıklarında değerlendirilmiş; en çok gönderim metnin kişilerine sözcük veya sözcük öbeği ile yapılan ön gönderimler olarak tespit edilmiştir.

2.3.1.2.2.3.1. Metnin Kişilerine Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

-İşte bu, Cemil Canoğlu denen genç adam yok mu, **eski bir dostumun** oğlu olmasına rağmen, buraya ilk geldiği zamanlar, hakîki hüviyetinden şüphe edecek kadar yadırgadım.

(...)

Eğer sen **dostum Ârif Canoğlu**'nun oğlu da olmasaydın, ben gene, şu temiz, mert ve riyâsız yüze, hiç kimseye duymadığım alâkayı gösterirdim. (Ayverdi, 2018: 53)

“Eski bir dostum” sözcük öbeği ile “Ârif Canoğlu” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Yarınki posta ile buraya **bir Fransız jeoloji âlimi** gelecekmiş. **Bir gazetenin de muharriri** imiş galiba.. (Ayverdi, 2018: 96)

(...) Bu gelecek misâfirin ismini sordum. Biraz durdu, düşündü..

-Galiba **Maurain**, evet **Maurain**, **Maurain!** (Ayverdi, 2018: 97)

“Bir Fransız jeoloji âlimi”, “bir gazetenin muharriri” ve “bu gelecek misâfir” sözcük öbekleri “Madame Maurain” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Atların etrafında toplanan çocuklardan en hoşuma giden, altın kafalının ismini kahveciden öğrenerek çağırıyorum. Fakat sanki, gelme, orada kal, demişim gibi, donuk donuk yüzüme bakıyor ve yerinden kımldamıyor.

Belki anlamamıştır, diye tekrar sesleniyorum:

-**Durmuş**, buraya, yanıma gelsene biraz! (Ayverdi, 2018: 132)

“Atların etrafında toplanan çocuklardan en hoşuma giden altın kafalı” sözcük öbeği, gönderim ilişkisi ile “Durmuş” isim unsuruna bağlıdır.

Tablo 14: Metnin Kişilerine Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderimler

Gönderimde Bulunulan Unsur	Gönderimde Bulunan Unsur
Cemil	Canoğulları'nın tek evladı
Juliette Maurain	Bir Fransız jeoloji âlimi Bir gazetenin muharriri
Ârif Canoğlu	Eski bir dostum Dostum Ârif Canoğlu
Cemil'in Amcası	Büyük beyfendi
Recep	Bir ayak sesi
Durmuş	Altın kafalı
Fahri Efendi	Arabadan biri Madame Maurain'i görüten şoför
Max Frapié	Bir ecnebî ziyâretçi Yaşı genç, fakat tavırları yaşlı bir adam

2.3.1.2.2.3.2. Metinde Geçen Nesnelere Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderim Ögeleri

Her ruh, bir görüp bir kaybettiği o güzel şeyin telâşıyla yola düşünce, kendini dünyâda bulmuş. Fakat **dünyâda topu unutturacak neler neler** var.. **amcamın oynadığı kumardan, yengemin takıp takıştırdığı mücevherler, giyip salındığı ipek elbiselere** kadar her şey, her şey dünyâda. (Ayverdi, 2018: 43)

“Dünyâda topu unutturacak neler neler” sözcük öbeği ile dünyada insanın kendilik arayışını engelleyen “dünyalık şeyler” e gönderimde bulunulmuştur. Tasavvufta masiva olarak isimlendirilen ve insanın arayışını, görüşünü engelleyen maddi şeylere örnek olarak “amcamın oynadığı kumar, yengemin takıp takıştırdığı mücevherler, giyip salındığı ipek elbiseler” sözcük öbekleri verilmiştir.

Eve geç döndüm. Sâlih beni sokak kapısında bekliyordu. Daha arabadan inmeden evvel koşup yanıma geldi. Hareketleri kararsız, gözlerinden sevinç fişkırıyordu. Yüzünün gergin hatları, bir türlü söylemeyen dilinden daha belîğdi. Elinde **bir kâğıt** vardı; vermek istiyor, uzatıyor, gene geri çekiyor, mütemadiyen:

-Beyfendi, şey beyfendi... diyordu.

-Ne oluyorsun Sâlih, ver **şu kâğıdı**, dedim.

Sıkı sıkı tuttuğu kâğıdı gene uzatamadı; fakat birden dili çözülen bir dilsiz gibi:

-Şey beyefendi, müjde.. bir kızınız olmuş, bir kızınız. İzmir’den **telgraf** geldi. Ömürlü olsun, güle güle besleyin. (Ayverdi, 2018: 81)

“Bir kâğıt”, “şu kâğıt” ve “sıkı sıkı tuttuğu kâğıt” sözcük öbekleri ile İzmir’den gelen ve Cemil’in bir kızı olduğunu haber veren “telgraf” isim unsuruna gönderimde bulunulmuştur.

Hatta hayâtımın bu aksamayışından yüz bularak bir akşam **yazmakta olduğum kitabın** bir an evvel ortaya çıkmasını kurcalamak için:

-Juliette “**Toprağın Dili**” ne zaman bitecek? (Ayverdi, 2018: 169)

“Yazmakta olduğum kitap” sözcük öbeği ile Madame Maurain’in yazdığı “Toprağın Dili” isimli kitaba gönderimde bulunulmuştur.

Tablo 15: Metinde Geçen Nesnelere Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderimler

Gönderimde Bulunulan Unsur	Gönderimde Bulunan Unsur
Telgraf (Cemil’in kızı olduğunu haber veren telgraf)	Bir kâğıt Sıkı sıkı tuttuğu kâğıt
Nar	Bir şey Birçok yerleri çatlamış sıva Nar hevenginden bir tâne
Toprağın Dili	Yazmakta olduğum kitap
Kumar Mücevher İpek elbiseler	Dünyada topu unutturacak şeyler
Juliette’in Defteri	Küçük bir paket Bir başka paket Juliette’in size hitâben yazdıktan sonra yırtıp sepete atmış olduğu kâğıtları gizlice toplayıp birleştirmek sûretiyle vücûda getirdiğim bir deftercik

2.3.1.2.2.3.3. Metinde Geçen Olay ve Durumlara Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderim Öğeleri

Fakat gene günün birinde amcam, **bambaşka, hiç beklemediğim yeni bir hücum planıyla** tekrar karşıma çıktı: **Beni evlendirmek istiyordu.** (Ayverdi, 2018: 22)

“Bambaşka, hiç beklemediğim yeni bir hücum planı” sözcük öbeği ile “amcasının Cemil’i evlendirmek istemesi” durumuna gönderimde bulunulmuştur.

Dün bir vak’a oldu. Çarşıdan Setbaşı’na doğru gidiyordum. Tam köprünün üstüne gelmişim ki, bankada iken maiyetimde çalışan bir memura tesâdüf ettim; gülümsedim ve selâm verdim. Fakat ne tebessümüm ne de selâmım, yüzündeki kayıtsız maskeyi kıyıldattı. Fazla olarak başımı çevirdi ve hızla geçip gitti. (Ayverdi, 2018: 45)

“Bir vak’a” sözcük öbeği ile okuyucu anlatılacak olaya hazırlanmış, “Cemil’in bankadaki işinde birlikte çalıştığı bir memur ile karşılaşması ancak memurun Cemil’i görmezden gelmesi” olayına gönderimde bulunulmuştur.

Türkler için söz söylemiş kimselerin arasında, **Decamps’ın fikirleri**, yakın zamâna kadar bende silik bir manzara hâlinde idi; fakat şimdi, vakti gelip de açan bir çiçek gibi meydana çıktı. Bu meşhur ressam sizin için der ki: “**Türk’ün yüzünü, zarif tavrını, kibar gülüşünü fırça ile göstermek mümkündür; müşkül, pek müşkül olan, onun özünü göstermektir. Bu öz, ay ışığı gibi görülür, lâkin gösterilemez. Hangi fırça mehtâbın o ince haşmetini gökten yere indirebilmiştir?**” (Ayverdi, 2018: 111-112)

“Decamps’ın fikirleri” sözcük öbeği ile “Decamps’ın Türklük ile ilgili söylediği durumlara” gönderimde bulunulmuştur.

Tablo 16: Metinde Geçen Olay ve Durumlara Sözcük veya Sözcük Öbekleri ile Yapılan Ön Gönderimler

Gönderimde Bulunulan Unsur	Gönderimde Bulunan Unsur
Cemil’in evlendirilmek istenmesi	Bambaşka, hiç beklemediğim yeni bir hücum planı
Decamps’ın Türkler hakkında söyledikleri	Decamp’ın fikirleri
Madame Maurain’in attan düşmesi	Bir an Korkunç fecî bir an
Cemil’in karısı Kadriye’nin Bursa’ya geleceği haberi	Fenâ bir haber Ehemmiyetsiz bir şey
Madame Maurain’in güney illerine yaptığı seyahatte rahatsızlandığı	Asıl söylemek istediğim şey Söylemeye mecbur olduğum şey

2.3.2. Eksilti (Ellipsis)

Metinlerde akıcılık sağlamak, gereksiz tekrarlardan kaçınmak, metnin ahengini yakalamak için başvurulan bağdaşıklık ögesi eksiltidir. Eksiltinin işleyişinde önemli olan bütüncül yapının zihinsel olarak tamamlanabiliyor olması ve herhangi bir anlam kaybına uğramamasıdır.

2.3.2.1. Cümle Öğelerine Bağlı Eksilti

Ateş Ağacı’nda 932 adet cümle ögesi eksiltisi tespit edilmiş, en çok eksiltilen cümle ögesi *özne* olmuştur.

2.3.2.1.1. Yükleme Eksiltisi²⁹

Cümlede yargı bildiren ve cümlenin ana ögesi olan yüklem, zaman zaman yüzey yapıda eksiltilir. Böylece yüklemi tamamlayan ögeler öne çıkarılır.

Kaçtım. Belki pek erken, belki pek vakitsiz **[kaçtım]**... (Ayverdi, 2018: 18).

İlk cümle sadece yüklemden ve yüklemdeki kişi bilgisinden oluşmuş, vurgu tek sözcükte toplanmıştır. İkinci cümlenin yüklemi birinci cümleden hareketle tamamlanabilmiştir.

Hem de parlak işimi terk edip, basit bir ilk mektep hocası olarak **[kaçtım]**. (Ayverdi, 2018: 20)

Öne çıkarılan örnekte yine “kaçtım” yüklemi eksiltilmiş böylece eylemin detayları ön plana çıkarılmıştır. Yüklem eksiltisi burada kaçışın kahramana getirdiği yeni durumun, vasfin öne çıkarılmasına hizmet etmiştir.

Annem, hiçbir ifâde kudretiyle vasfedilemeyecek olan bu büyük kadın... ona, bir çocuk gibi, bir kardeş, bir arkadaş, bir dost, bir haldaş, bir sırdaş gibi her köşemden bağlıyım. (Ayverdi, 2018: 34)

[Ben] ona, bir çocuk gibi **[her köşemden bağlıyım]**.

[Ben ona], bir kardeş **[gibi her köşemden bağlıyım]**.

[Ben ona], bir arkadaş **[gibi her köşemden bağlıyım]**.

[Ben ona], bir dost **[gibi her köşemden bağlıyım]**.

[Ben ona], bir haldaş **[gibi her köşemden bağlıyım]**.

[Ben ona], bir sırdaş gibi her köşemden bağlıyım.

Metnin akışını engelleyebilecek, estetik olarak okuyucuya hoş gelmeyecek paralel yapılar yüzeye çıkarılmaz (Üstünova, 1998). Verilen örnekte “özne, yer tamlayıcısı, yüklem” gibi birçok ögenin eksiltisi ile metne akıcılık katılmış, metinde ahenk sağlanmıştır.

Fakat nedense hepimiz çok mu ağırbaşlı insanlarız, yoksa ekseriyetle ağırbaşlı mevzûları mı tercih ediyoruz da onun için kadınlar bize pek rağbet etmiyorlar. Hatta pek değil, hiç **[rağbet etmiyorlar]**. (Ayverdi, 2018: 38)

²⁹ “Hiç olmazsa, diyordu, hocalık yerine bir müdürlük al... bu ne izzetinefis kırıcı, bu ne aşağılık...” (Ayverdi, 2018: 41) örneğinde bir yüklem eksikliği vardır. “Bir durum, bir iş, bir hareket, bir davranış, bir merteye vb.” örneklerle tamamlanabilir bir eksiklik söz konusudur. Bu durum eksilti ile karıştırılmamalıdır. Bu eksiklik ile Cemil’in amcasının Cemil’in ilk mektep hocalığı yapacağını söylemesi karşısındaki şaşkınlığı ve siniri, ne diyeceğini bilememe hâli aktarılmaya çalışılır. Okuyucular tarafından farklı biçimlerde doldurulan boşluklara Kerime Üstünova, *eksiklik* der. Bu eksik yapılar iletişimde bir bozukluğa sebep olabileceği gibi anlatımı daha etkili de kılabilir. “Çünkü bu tür boşlukları her alıcı, kendi bilgisini ve hayal gücünü kullanarak farklı biçimlerde doldurmaktadır” (Aydn, 2012: 170).

İkinci cümlede “rağbet etmiyorlar” yüklemi birinci cümleye bağlı olarak düşürülmüştür. Burada rağbet etmemenin derecesi vurgulanmış, eksilti okuyucu tarafından zihinsel olarak tamamlanabilmiştir.

İlerledim; o, arkası kapıya dönük, Bursa ovasına bakıyordu. Tıpkı ilk geldiği günkü kadar dikkat ve hırsla **[bakıyordu]**. (Ayverdi, 2018: 139)

İkinci cümlede “bakıyordu” yüklemi birinci cümleye bağlı olarak düşürülmüştür. Bakışın tasviri öne çıkarılmış, eksilti okuyucu tarafından zihinsel olarak tamamlanabilmiştir.

2.3.2.1.2. Özne Eksiltisi

Özne her zaman sözlüksel bir unsur olarak metinlerde yer almayabilir (Uzun, 2016: 98). Böyle bir durumda eklemeli bir dil olan Türkçede fiildeki şahıs eki özneyi gösterir.

Kiminin duyduğu, kiminin hiç ama hiç duymadığı bir ses, herkese aynı dersi tâlim ediyor, **[kiminin duyduğu, kiminin hiç ama hiç duymadığı bir ses]** söylüyor, **[kiminin duyduğu, kiminin hiç ama hiç duymadığı bir ses]** bütün mevcûdâtın dili ile bar bar bağıarak söylüyor. (Ayverdi, 2018: 24)

İlk cümlede özne yüzey yapıda öne çıkarılmış, sonraki cümlelerde ortak kullanılan özne düşürülmüştür. Fiildeki şahıs okuyucuya özneyi işaret etmekte ve özne eksiltisi zihnen tamamlanabilmektedir.

Kadriye benim bu sözlerimle, yalnız bir izdivaç teklifi karşısında olmadığını, en ufak teferruâtına kadar düşünülmüş ciddî bir vaziyetle yüzyüze bulunduğunu anlamıştı. **[Kadriye/ O]** Hiç beklemediği bir anda hükümdârın hazînesinden mücevher hediye edilmiş bir zavallı şaşkınlığı içinde idi. (Ayverdi, 2018: 35)

İlk cümlede öne çıkarılan “Kadriye” öznesi sonraki cümlelerin de öznesi olduğu için düşürülmüş; özne okuyucu tarafından zihnen tamamlanabilmiştir. Öznenin metinde açıkça yer almış olması herhangi bir karışıklığın önüne geçmiştir.

Mevsimlerin en güzeli olan bahar, yazık ki on iki ayın en iptidâî devresidir. **[Mevsimlerin en güzeli olan bahar]** Çiçeklidir, kokuludur, süslü ve şâşaalıdır; fakat olgun ve oldurucu değildir. (Ayverdi, 2018: 65-66)

Baharın özelliklerinin anlatıldığı isim cümlelerinin öznesi birinci cümlede verilmiş; diğer cümlelerde düşürülerek gereksiz tekrarlar önlenmiş daha akıcı bir anlatıma ulaşılmıştır.

Bana, samîmî olmadığını bildiğim sözleri dinlemek, âdeta tiksinti verir. Fakat **[samîmî olmadığını bildiğim sözleri dinlemek]** bugün işime yaradı işte. (Ayverdi, 2018: 136)

İkinci cümlenin öznesi “samîmî olmadığını bildiğim sözleri dinlemek” birinci cümlenin öznesi ile ortak kullanılmış, ikinci cümlede özne düşürülmüştür. Bu söz dizimsel boşluk okuyucu tarafından zihnen tamamlanabilmiştir.

2.3.2.1.3. Nesne Eksiltisi

Yüklemi geçiş fiil olan cümlelerin zorunlu ögesi olan nesne, metin bağlamından anlaşılabilir durumlarda olduğunda eksiltilebilir.

-Beyefendi, elbiselerinizi getirdim, boyun atkınızı bulamadım. Yoksa gene mektepteki çocukların birine mi verdiniz?

Çekingenklik sırası şimdi bende. Çünkü Sâlih, paramın ve malımın aman vermez kontrolörüdür.

-Bu sefer **[boyun atkımı]** bir köylüye verdim Sâlih... diyorum. (Ayverdi, 2018: 38)

Diyalog şeklinde ilerleyen bölümde “boyun atkısı” nesne olarak ilk cümlede yer almış daha sonraki cümlede düşürülmüştür. Böylece gereksiz tekrarın önüne geçilmiştir. Cümledeki söz dizimsel boşluk okuyucu tarafından zihnen tamamlanabilmiştir.

Ona niçin: Benim de öyle! demedim? Râsim Bey’in hatırını saydığım için mi? Yoksa böyle bir dikkat ihtiyâta, kendimce de lüzum gördüğüm için mi?

Suâlimin cevâbını kim verecek? Soruyorum; kendi kendime soruyorum işte. (Ayverdi, 2018: 118)

Metinde nesne eksiltisi okuyucunun zihnen tamamlayabileceği öğelerin tekrarını önler, akıcılığı sağlar. Verilen örnekte iki uzun cümlenin nesne olarak tekrarı söz konusudur. “Soruyorum; kendi kendime **[Rasim Bey’ in hatırını saydığım için mi, yoksa böyle bir ihtiyata kendimce de lüzum gördüğüm için mi benim de öyle demediğimi]** soruyorum işte.” Böyle bir kullanım metinde akıcılığı bozacağından eksiltiye başvurulmuştur.

Bir telgraf, hem de açılmamış. Sâlih’in kendi telâşından bana vermeyi unuttuğu bir telgraf. **[Telgrafı]** Açıyorum; fakat ya okuyorum da anlayamıyorum, yâhut da okuyamıyorum. (Ayverdi, 2018: 152)

İlk cümlede açıkça söylenen “telgraf” ikinci cümlede yer alan “aç-”, “oku-”, “anla-”, “okuyama-” fiillerinin de nesnesidir. Metinden hareketle tamamlanabilen söz dizimsel boşluk cümlenin anlamında herhangi bir eksiklik yaratmamıştır.

2.3.2.1.4. Yer Tamlayıcısı Eksiltisi

Cümlede her zaman zorunlu öge olarak yer almayan yer tamlayıcısı, metnin imkânları dâhilinde eksiltilebilir.

Amcam, aklî muvâzenemden şüphe eden bir bakışla beni dinledi. Sözlerim ona hiçbir şey ifade etmemişti. **[Ona]** Acıdım ve fikrî seviyesine inerek (...). (Ayverdi, 2018: 42)

Cümlede “amcama/ona” yer tamyacıysı önceki cümleye bağlı olarak eksiltiştir.

2.3.2.1.5. Zarf Tümleci Eksiltisi

Cümlede her zaman zorunlu öge olarak yer almayan zarf tümleci, metnin imkânları dâhilinde eksiltilebilir.

Râsim Bey **[önce]** gözlerini kırpa kırpa kâğıdı evirdi, çevirdi okudu, sonra samîmî bir feveranla, kendisine bakanlara (...) (Ayverdi, 2018: 92)

Cümlede “önce” zarf tümleci metin bağlamından hareketle eksiltiştir. Cümlede “sonra”nın varlığı “önce” yi gerekli kılar (Aydın, 2012: 174).

Tablo 17: Cümle Ögelerine Bağlı Eksilteler

Eksilti Türü	Eksilti Sıklığı
Yüklem Eksiltisi	118
Özne Eksiltisi	760
Nesne Eksiltisi	24
Yer Tamlayıcısı Eksiltisi	17
Zarf Tümleci Eksiltisi	13
Cümle Ögelerine Bağlı Eksilteler	932

2.3.2.2. Tamlamalara Bağlı Eksilteler

Metinlerde art arda gelen tamlayan veya tamamlanan unsuru söz dizimsel olarak eksiltilebilir. Bu eksilteler okuyucu/dinleyici tarafından zihnen tamamlanabilir.

2.3.2.2.1. Tamlayan Eksiltisi³⁰

Yalnız vâlinin evine her gidişimde, genç ve güzel yeğeni dâima karşıma çıkar, yanımıza gelir. Hoşuna mı gidiyorum, nedir, dikkatimi çekecek hiçbir fırsatı kaçırmaz. (Ayverdi, 2018: 38)

Metin bağlamından hareketle “valinin” tamlayan ögesi düşürülmüş tamlama okuyucu tarafından “valinin genç ve güzel yeğeni” olarak zihnen tamamlanabilmiştir.

Penceremin karşısında bir dişbudak ağacı var. Geçen günkü fırtınadan iki dalı kırıldı ve bu kırılan dallar, iki gün içinde kurudu. (Ayverdi, 2018: 88)

Birinci cümlede yer alan “dişbudak ağacı” ikinci cümlenin düşürülen tamlayan ögesidir. Tamlama okuyucu tarafından “dişbudak ağacının iki dalı” olarak zihnen tamamlanabilmiştir. Bağlamdan hareketle tamamlanabilen tamlayan eksiltisi ile metinde tekrarın önüne geçilerek akıcılık sağlanmıştır.

Şermin’i üzmeyeceğimi bilsem belki daha sık giderdim. Fakat o, nedense Ferhat Bey’in baldızına karşı yenilmez bir itimatsızlıkla tedirgin. Beni bu kızın oltasına yem olmaktan korumak için her an tetikte. Öyle tahmin ediyorum ki onu bu uyanıklığa zorlayan sebebin yanında, kıskançlık ve rekâbet hisleri, ikinci safta kalıyor. Beni kendi için değil, benim için korumak istediğini, tavırları kadar içim de teyit ediyor. (Ayverdi, 2018: 90)

Metinde Şermin konu olarak öne çıkarıldıktan sonra “tavırları” sözcüğünde tamlayan düşürülmüştür. Tamlama okuyucu tarafından “Şermin’in tavırları” olarak zihnen tamamlanabilmiştir.

İki gündür Juliette’in kâğıtları cebimde geziyorum; daha bir sahifesini bile okumadım. (Ayverdi, 2018: 162)

Birinci cümlede yer alan “Juliette’in kâğıtları” ikinci cümlenin düşürülen tamlayan ögesidir. Tamlama okuyucu tarafından “Juliette’in kâğıtlarının bir sahifesi” olarak zihnen tamamlanabilmiştir. Bağlamdan hareketle tamamlanabilen tamlayan eksiltisi ile metinde tekrarın önüne geçilerek akıcılık sağlanmıştır.

2.3.2.2.2. Tamlanan Eksiltisi

Benim evvelâ Avrupa’nın, sonra da İstanbul’un salonlarından kaçıp, Bursa’nın bir köşesine sığınışım gibi. (Ayverdi, 2018: 18)

³⁰ “Onu (*) oteline götürüyorum.” (Ayverdi, 2018: 101) Verilen örnekte tamlayan eksiltisi metinde açıkça söylenmek istenmeyen bir isim için yapılmıştır. Bu tarz kullanımlar, metinde gerçeklik etkisini artıran, okuyucuda “acaba hangi otel” duygusu uyandıran kullanımlardır. Böylelikle metin, dış dünya ile ilişkili kılınır.

Tamlananın ortak unsur olarak kullanıldığı tamlamalarda tekrardan kaçınmak için tamlanan eksiltisine başvurulur. Metinde “İstanbul’un salonları” isim tamlamasının tamlananı ortak kullanılmış; birinci tamlama “Avrupa’nın salonları” olarak okuyucu tarafından zihnen tamamlanabilmiştir.

Ne tuhaf... insanlar bir kırık testiye, bir taş parçasını, târih sanat ve estetik kıymetleri için asırdan asıra intikal ettiriyorlar ve bu sanat eserlerinin karşısında zevkten dilleri tutuluyor da, rûhun, mânânın dokunduğu şâheserlere dudak büküyorlar. (Ayverdi, 2018: 42-43)

Metinde “mananın dokunduğu” isim tamlamasının tamlananı ortak kullanılmış; birinci tamlama “ruhun dokunduğu” olarak okuyucu tarafından zihnen tamamlanmış, daha akıcı bir anlatıma ulaşılmıştır.

Tablo 18: Tamlamalara Bağlı Eksilteler

Eksilti Türü	Eksilti Sıklığı
Tamlayan Eksiltisi	318
Tamlanan Eksiltisi	24
Tamlamalara Bağlı Eksilteler	342

2.3.2.3. Cümle Eksiltisi

-Beni vâli bey mi istiyor Recep? (Ayverdi, 2018: 68)
(...)

-Evet efendim, muhakkak gelsin, ne yap yap, mektepte değilse de bul getir, dedi. (Ayverdi, 2018: 69)

Metinde düşürülen cümle okuyucu tarafından “Evet [**Vali Bey sizi istiyor**], muhakkak gelsin, ne yap yap, mektepte değilse de bul getir, dedi” olarak zihnen tamamlanabilmiştir. Burada “ben” I. teklik şahıs zamirine karşılık II. teklik şahıs zamiri “sen” yerine II. çokluk şahıs zamiri “siz” kullanılması da “efendim” sözcüğünün yüklendiği saygı anlamındandır. Soru-cevap cümlelerinde bağlamdan yola çıkılarak bu tür tamamlamalar, kişi ekleri değişimi vb. yapılabilir.

Cevap olarak kullanılan kesin karar bildiren “evet, hayır” ve ihtimal bildiren “belki, olabilir” gibi sözcükler cümlelerin yerini tutarak metinde cümlelerin tekrarını önler (Üstünova, 2011: 108).

-Sizde, Bir Fâhişenin Hayâtı isimli roman var mı? diye sordu.

(...)

-Hayır, burada öyle münâsebetsiz kitaplar bulunmaz. (Ayverdi, 2018: 85-86)

Metinde düşürülen cümle okuyucu tarafından “Hayır [**Bir Fahişenin Hayatı isimli roman yok**], burada öyle münasebetsiz kitaplar bulunmaz” olarak zihnen tamamlanabilmiştir.

Fakat biz bu oyuna başladık mı? Hayır, hayır... (Ayverdi, 2018: 118)

Metinde düşürülen cümle okuyucu tarafından “Hayır, hayır [**biz bu oyuna başlamadık**]...” olarak zihnen tamamlanabilmiştir.

Tablo 19: Cümle Eksiltisi

Eksilti Türü	Eksilti Sıklığı
Cümle Eksiltisi	6

2.3.2.4. Ek Eksiltileri

Sıralı bağlı cümlelerde gereksiz tekrarlardan kaçınmak ve metne akıcılık katmak için ortak kullanılan dinleyicinin/okuyucunun zihnen tamamlayabileceği ekler eksiltilebilir.

2.3.2.4.1. Kip Eki Eksiltisi

Görüyordum ki yaşamak ne bankadan evine gidip gelmek ne şeflikten müdürlüğe sıçramak ne bir vekalet koltuğuna oturmak ne salonların kadınların göz bebeği olmak ne de bir zengin kızıyla evlenmekti. (Ayverdi, 2018: 23)

Tekrarlı bağlaçlarla birbirine bağlanan ögelerin ortak kip eki “-tı/-ti” son ögede yüzey yapıya çıkarılmış diğer ögelerde eksiltilmiştir.

Kadriye mektubunun sonunda birkaç ay annesinin yanında kalmak istediğini yazıyor ve fikrimi soruyordu. (Ayverdi, 2018: 93)

Sıralı ve bağlı cümlelerde ortak kip eki kullanılarak daha akıcı ve kısa bir anlatıma ulaşılır. “Yazıyor [du]” fiili ile cümlenin sonunda yer alan “soruyordu” çekimli fiilindeki bilinen geçmiş zaman eki müşterek olduğundan yazılmamış, eksiltilmiştir.

2.3.2.4.2. Kişi Eki Eksiltisi

Gece niçin uyuyor, tıpkı bir ölü gibi bütün zihnî faaliyetimizi tâtil ediyoruz? (Ayverdi, 2018: 41)

Sıralı ve bağlı cümlelerde ortak kişi eki kullanılarak daha akıcı ve kısa bir anlatıma ulaşılır. “Uyuyor [uz]” çekimli fiilinde yer alan I. çokluk kişi eki varlığını koruyan okuyucu tarafından zihnen tamamlanabilen bir eksiltidir.

Böyle hareket edebildiğime hem memnun oluyor, hem de içimde, ezgiden, nedâmetten daha ağır bir bezginlikle kolumun kanadımın düştüğünü hissediyor ve geri dönüş çâreleri düşünüyorum. (Ayverdi, 2018: 135)

“Memnun ol-” ve “hisset-” çekimli fiillerinin kişi eki; cümlelerin sonunda yer alan “düşünüyorum” çekimli fiilindeki I. teklik kişi eki ile müşterek olduğundan yazılmamış, eksiltiştir.

2.3.2.4.3. Soru Eki Eksiltisi

Size, benim de sizin kadar samîmî olduğumu söylesem ve refâkatinizden duyduğum zevke, meşakkat çeşnisi vermemenizi rica etsem, beni anlar ve kabul eder misiniz? (Ayverdi, 2018: 106)

“Kabul eder misiniz” çekimli fiili ile ortak eklere sahip “anlar [mısınız]” çekimli fiilinin soru ve kişi eki düşürülmüş böylece tekrarın vereceği ifade bozukluğunun önüne geçilmiştir. Bırakılan boşluk okuyucu tarafından zihnen tamamlanabilmiştir.

Yalan söylediğimi sesim mi, yoksa tavırlarım, yüzümün karmakarışık ifâdesi mi gammazladı? (Ayverdi, 2018: 152)

“Sesim mi”, “tavırlarım [mı]”, “yüzümün karmakarışık ifâdesi mi” sözcüklerine getirilen soru eki “tavırlarım” sözcüğünde düşürülmüş bu eksilti okuyucu tarafından zihnen tamamlanabilmiştir.

2.3.2.4.4. Çokluk Eki Eksiltisi

Fakat bir çocuk rûhunun temâyüllerini, ihtiyaç ve hüsrânlarını sezecek his âhizesine mâlik olmayan bir adamdı (Ayverdi, 2018: 19)

Daha akıcı bir anlatım sağlamak için “ihtiyaç [+lar+ı+nı]” sözcüğüne getirilen ve metin bağlamının sunduğu imkânlarla ortak olduğu anlaşılabilir sırasıyla çokluk eki, III. teklik kişi iyelik eki ve belirtme hâli eki yazılmamış, okuyucu tarafından zihnen tamamlanması beklenmiştir.

2.3.2.4.5. İyelik Eki Eksiltisi

Sâlih’in telâş ve memnûniyetine gülmek için kendimi zorluyorum. (Ayverdi,2018: 36)

Daha akıcı bir anlatım sağlamak için “telâş [+ı+n+a]” sözcüğüne getirilen ve metin bağlamının sunduğu imkânlarla ortak olduğu anlaşılabilir sırasıyla III. teklik kişi iyelik eki ve yönelme hâli eki yazılmamış, okuyucu tarafından zihnen tamamlanması beklenmiştir.

2.3.2.4.6. Hâl Ekleri Eksiltisi

Gerçi hayvanla müşterek olan duygularımızı da bize hilkat vermiştir; fakat onlara hükmedecek endişe, akıl ve irâdeyi hayvana değil yalnız insana gene hilkat bahşetmiştir. (Ayverdi, 2018: 60)

Daha akıcı bir anlatım sağlamak için “endişe [+y+i]” ve “akıl [+1]” sözcüklerine getirilen ve metin bağlamının sunduğu imkânlarla ortak olduğu anlaşılabilir belirtme hâli eki yazılmamış, okuyucu tarafından zihnen tamamlanması beklenmiştir.

Tablo 20: Ek Eksiltileri

Eksilti Türü	Eksilti Sıklığı
Kip Eki Eksiltisi	70
Kişi Eki Eksiltisi	103
Soru Eki Eksiltisi	5
Çokluk Eki Eksiltisi	10
İyelik Eki Eksiltisi	14
Hâl Ekleri Eksiltisi	36
Ek Eksiltileri	238

2.3.3. Değişirir (Substitution)

Değişirir metinde geçen bir ifadenin yerini mekanik olarak başka bir sözcüğün almasıdır. Bu ifade bir sözcük olabileceği gibi sözcük öbeği veya cümle de olabilir. Bu çalışmada değişiririmi 6 adet kullanımı tespit edilmiştir.

2.3.3.1. İsmeye Bağlı Değişirir (Nominal Substitution)

İzzet Efendi belki bir fincan, bir bardak ve bir maşrapadan daha fazla istiyab kabiliyetine mâlik olan bir adam.. Fakat kabı, dâima yarım... bir türlü tamamlanıp dolamıyor. Beni üzen ve yoran da bu işte. Acaba çatlak mı? Eğer öyle ise kıyâmete kadar dolmaya uğraşsa faydasız. (Ayverdi, 2018: 84-85)

“Öyle” sözcüğü ile “çatlak” ismi arasında değişiririr yapılmıştır.

Karar verdim bu defter benimkinin devâmı olsun. Hem zâten öyle de. (Ayverdi, 2018: 163)

“Öyle” sözcüğü ile “benimkinin devamı” sözcük öbeği arasında değişiririr yapılmıştır.

2.3.3.2. Fiile Bağlı Değişirir (Verbal Substitution)

Biber acıdır, yılan zehirlidir, sarımsak pis kokuludur, diye fırlatıp attık mı, işte mahya karıştı ve bozuldu demektir. Şüphe yok ki biz bu kelimelerin delâlet ettiği mânâdan gâfil olduğumuz için, böyle yapıyoruz. (Ayverdi, 2018: 58-59)

“Fırlatıp atmak” sözcük öbeğinin yerine “böyle yapmak” sözcük öbeği kullanılarak değiştirim yapılmıştır.

2.3.3.3. Cümleye Bağlı Değişiririr (Clausal Substitution)

Cemil Bey bu dolambaçlı işlerden dayımın hiç haberi yok. Gerçi o da sizin bekâr olduğunıza kâni. **Böyle** olmakla beraber, evlilik iddianıza karşı hiç hürmetsizlik etti mi? (Ayverdi, 2018: 78-79)

“Böyle” sözcüğü ile “Gerçi o da sizin bekâr olduğunıza kâni.” cümlesi arasında cümleye bağlı değiştirim yapılmıştır. Metinde cümlenin aynen tekrarı aksaklığa sebep olacağından değiştirim ile bunun önüne geçilmiştir.

Maamâfih şunu da söyleyeyim ki dostlarım, arkadaşlarım, hürmet ve sevgi ile bağlı olduğum kimseler arasında konuştuğum, münâkaşa ettiğim birçokları vardır; fakat anlaştığım ilk insan sizsiniz, dedi. (Ayverdi, 2018: 118)

Ona niçin: Benim de **öyle!** demedim? (Ayverdi, 2018: 118)

“Öyle” sözcüğü ile “Dostlarım, arkadaşlarım, hürmet ve sevgi ile bağlı olduğum kimseler arasında konuştuğum, münâkaşa ettiğim birçokları vardır; fakat anlaştığım ilk insan sizsiniz!” cümlesi arasında cümleye bağlı değiştirim yapılmıştır.

Tablo 21: Değişiririr

Değişiririr Türü	Değişiririr Sıklığı
İsme Bağlı Değişiririr	2
Fiile Bağlı Değişiririr	1
Cümleye Bağlı Değişiririr	3
Değişiririr	6

2.3.4. Bağlaçlar (Conjunction)

Bağlaçlar, metinlerin bağdaşıklık yapısının sağlanmasında hem dil bilgisel hem de anlamsal rol üstlenirler.

2.3.4.1. Açıklama İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Açıklama işlevi ile metinde yer alan bağlaçlar şunlardır: *ki, fakat, fakat nasıl ki, şu hâlde, güyâ ki, ki aslında, zîra, şüphe yok ki, şu muhakkak ki, gene itiraf ederim ki, öyle tahmin ediyorum ki, fakat şurası tuhaf ki, şurası da tuhaftı ki, demek, fakat şüphe yok ki, ve itiraf edeyim ki, demek ki,*

fakat şuna kani oldum ki, tuhafı şu ki, gene îtiraf ederim ki, sonunda şunu da îtiraf edeyim ki, düzcesi, hâsılı, vesselâm, hulâsa.

Halbuki amcam bu teklifte bulunduğu sırada ben, sandalı devrilmiş, yâhut gemisi batmış bir kazâzede gibi, hayat dalgası ile sonsuz bir mücâdelede idim. **Fakat** bu mücâdele, amcamla aramızdaki, maddî hayâtımın akışına âit dâvâdan bambaşka bir şeydi. (Ayverdi, 2018: 22)

Bakıyorum da dünyâda her mevcut, bir kelime... Ağaç dediğimiz zaman anladığımız mânâ başka, çiçek dediğimiz zaman anladığımız mânâ başka, masa, iskemle, soba, **hâsılı** her kelimenin delâlet ettiği ayrı bir mânâ var. (Ayverdi, 2018: 57-58)

Dünyâda ayniyet yok, benzeyiş vardır. Hiçbir kum tânesi yok ki, diğer bir kum tânesinin eşi olsun? Ne yaprak bir başka yaprağın aynı, ne yıldız yıldızın, ne damla damlanın eşi.. **şu halde** sen şeklen bile birbirinin aynı olmayan iki insanın hissen yekdiğerinin eşi olmasını nasıl istiyorsun? (Ayverdi, 2018: 89)

Salı, bu gecenin sabahı, **demek ki** karınız altı yedi saat sonra burada olacak. (Ayverdi, 2018: 153)

Gerçi evvel

ce de ilim sâhibi idim, **fakat şuna kâni oldum ki**, ilim, sâde cehli törpüleyip eritiyor; fakat iç hayâtımı allak bullak eden şüpheyi silemiyor. (Ayverdi, 2018: 171),

2.3.4.2. Ayırma İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Ayırma işlevi ile metinde yer alan bağlaçlar şunlardır: *ya... yâhut da, kâh... kâh, yâhut, yoksa, ve yahut.*

Hayat boyunca maaş mı bağladım, **yoksa** bağ, bostan mı bağışladım? (Ayverdi, 2018: 40)

Öyle ya, sen evvelce bendeki bu âriyet mevkie âşıktın; vaktâki onu, şu veya bu sebeple terkettim; **yâhut** o beni terketti, sen de, tıpkı sevgilisi birdenbire çirkinleşmiş **veyâhut** ihtiyarlamış bir âşik gibi benden yüz çevirdin. (Ayverdi, 2018: 45)

Vakit geldi mi **kâh** rüzgâr bahâne olur, **kâh** yağmur, **kâh** da böyle bir sarsıntı. (Ayverdi, 2018: 56)

Felsefî bir eserde okumuştum: “İnsanları hakîkata yaklaştıran, **ya** müz’ic ve kemirici azaplar, **yâhut da** aşktır,” deniyordu. (Ayverdi, 2018: 123)

2.3.4.3. Ekleme İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Ekleme işlevi ile metinde yer alan bağlaçlar şunlardır: *hem... hem de, hem... hem, de, hatta, da, ne... ne, ne... ne de, ve, ve sonra da, sonra, fakat bir de, fazla olarak, sonra da, bir yandan.*

Pek genç olmamasına rağmen **hem** benim işlerime bakıyor, **hem de** hamamdaki işini idâre ediyordu. (Ayverdi, 2018: 25)

Rüzgâr, baharın cisminden **ne** hayatlar **ne** tarâvetler, **ne** çimenler **ve** çiçekler çıkarıyor; fakat gene o rüzgâr, sonbaharın cisminden **ne** kıyâmetler **ne** harâbiler **ne** ölümler meydana getiriyor. (Ayverdi, 2018: 40)

Görmüyoruz, zîra bahânelerin kalın **ve** kesif örtüsü, mânânın ince **ve** renksiz varlığına perde oluyor. **Hatta** bir denizin üstünde dalgaları **ve** köpüğü hâsıl eden rüzgârı bile görmüyoruz. (Ayverdi, 2018: 57)

İçeri girdiğimi bildiği halde müzâkere ettiği meseleye o kadar dalmıştı ki, beni unuttuğunu anladım **ve** beklemeye vaktim olmadığı için kalabalığı yarıp bir an kendimi gösterdim. (Ayverdi, 2018: 96)

Maamâfih derin bir görüşle bakılacak olursa, kabâhat **ne** benim, **ne de** amcamın. (Ayverdi, 2018: 120)

2.3.4.4. Karşıtlık İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Karşıtlık işlevi ile metinde yer alan bağlaçlar şunlardır: *halbuki, ama, fakat, da, lâkin*.

Neden o, altmış para için gırtlığını parçalarcasına bağırıp çağırıyor **da**, benimle aynı görgü ve yetişme şartlarını taşıyan bir başkası, hukûkuma tecâvüz etmek için en sefil vâsitalara baş vurabiliyor? (Ayverdi, 2018: 29)

Birçok kimseler, halkı kendilerine bağlamak, itâat üzere görmek isterler. **Halbuki** ben, kendi kendimle kalabilmek için, âdetâ bütün dünyânın bana karşı olmasını temennî ettiğim çok defa vâkidir. (Ayverdi, 2018: 48)

İlâhi beyim, haydi bunu düşürmeye ben sebep oldum; **ama** yere düşen her meyveyi de ben koparmıyorum ya? (Ayverdi, 2018: 56)

Bir kimse ilim sâhibi olur, âlim deriz; beldeler keşfeder kâşif deriz; fen hârikaları îcat eder, mûcîc deriz; sanat hassâsiyetini dile getirir sanatkâr deriz, deriz, deriz... **Fakat** kolay kolay insan diyemeyiz. (Ayverdi, 2018: 60)

Siz ki bir jeologsunuz, zelzelenin, heyelanların, hâsılı arzî hâdiselerin neden ileri geldiğini ilmî esaslara dayanarak herkesten iyi bilirsiniz ve gene geçmiş devirlerin jeolojik değişikliklerden de herkesten daha salâhiyetle konuşursunuz; **fakat bütün bunlara rağmen**, onların oluşuna mâni olamazsınız. (Ayverdi, 2018: 114-115)

2.3.4.5. Koşul İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Koşul işlevi ile metinde yer alan bağlaçlar şunlardır: *hiç olmazsa, eğer, bâri, şâyet*.

Sonbahara ne şekilde gireceğimizi düşünmeye daha vakit var. **Eğer** kışa gene Bursa'da kalırsam tabîi o zaman Kadriye de gelir. (Ayverdi, 2018: 94)

Kadriye'nin de boynu bükük. Bu kadın da ne kadar hüzne mütemâyildir. **Bâri** bana müşkül zamanlarımda yardım edecek bir parçacık kuvvet ve irâdeye sâhip olsa... Meselâ şimdi...(Ayverdi, 2018: 120)

Benim derecem kırkı buldu **şâyet** kendimi kaybedersem bir hastahâneye götür bırak, al şu paramı da, diye pazarlıktan fazla on lira verdi. (Ayverdi, 2018: 148)

2.3.4.6. Sebep Sonuç İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Sebep – sonuç işlevi ile metinde yer alan bağlaçlar şunlardır: *mâdemki, ki, zîra, çünkü, ve bu suretle, ve dolayısıyla, işte bu yüzden, binâenaleyh.*

Bakan göz hep aynı göz, çevrilen sayfeler hep aynı kitabın sayfeleridir. Fakat manzaralar **ve dolayısıyla** intibâlar başkadır. (Ayverdi, 2018: 17)

Demin kapıyı o kadar hızlı çektin **ki** duvardaki narlardan biri koptu yere düştü. (Ayverdi, 2018: 56)

Evet biz, kelime hâlinde karşımızda serpili duran kâinat kitabını hecelelemeye muktedir olamıyoruz, **zîra** bu kelimelerden hoşumuza gitmeyenleri kitabın metni içinden çıkarıp atmak acemiliğini gösteriyoruz. (Ayverdi, 2018: 58)

İzzet Efendi, sen, beyaz sakalına rağmen yeni doğmuş bir çocuksun; dudaklarını iki tarafa gezdirip bir şeyler arıyorsun; **çünkü** açsın. (Ayverdi, 2018: 73-74)

Eğer, fenâ, dediklerimizi hilkat kadrosundan atacak olursak, dünyâda mühim bir boşluk açılır **ve bu sûretle** dünya terâzisinin muvâzenesi bozulmuş olur. (Ayverdi, 2018: 125)

2.3.4.7. Zaman İşlevi ile Kullanılan Bağlaçlar

Zaman işlevi ile metinde yer alan bağlaçlar şunlardır: *evvel, sonra, sonra da, evvelce, evvelâ, aynı zamanda, tam... ki, ve o günden beri.*

Sâlih köylülerden yoğurt, kaymak almış iki elinde iki tabak, kendisinden fazla para istedikleri için bar bar bağıyor **aynı zamanda**, öfke ile elindeki tabakları düşürmemek için gözünü üstlerinden ayırmıyordu. (Ayverdi, 2018: 27)

İşlerimi yoluna koyuncaya kadar bir ev tutar birkaç ay berâber yaşarız; **sonra** sen gene İzmir'e babanın yanına dönersin, ben de Anadolu'ya geçerim ve yerleştikten sonra da seni aldırırım. (Ayverdi, 2018: 35)

Dün bir vak'a oldu. Çarşıdan Setbaşı'na doğru gidiyordum. **Tam** köprünün üstüne gelmişim **ki**, bankada iken maiyetimde çalışan bir memura tesâdüf ettim; gülümsedim ve selâm verdim. (Ayverdi, 2018: 45)

2.3.5. Sözcüksel Bağdaşıklık (Lexical Cohesion)

Gönderim, eksilti, değiştirim ve bağlaçların yanında metindeki sürekliliği sağlayan ve konu bütünlüğüne hizmet eden bağdaşıklık unsurlarından biri de sözcüksel bağdaşıklıktır. Sözcüksel bağdaşıklık, metinde sürekliliğin ve bütünlüğün sağlanması için sözcüklerin aynen tekrar edilmesi veya çeşitli çağrışım ilişkileri ile bir araya getirilmesidir.

2.3.5.1. Tekrarlar

Ateş Ağacı'nda metin bağdaşıklığına hizmet eden ve metnin konusu etrafında tekrar edilen sözcükler şöyle belirlenmiştir: *Yol, aşk, güneş, ışık, dünya, oyun, top, madde-mana, kitap-defter,*

insan, genç, zavallı, istidat-kabiliyet, Vali Râsim Bey, Sâlih, Cemil, Madame Juliette Maurain, Kadriye, Kitapçı İzzet Efendi.

Tablo 22: Metinde Tekrar Edilen Unsurlar

Tekrar Eden Unsur	Tekrarın Sıklığı
Yol	59
Aşk	58
Güneş	25
Işık	11
Dünya	21
Oyun	12
Top	14
Madde/Mana	65
Kitap/Defter	31
İnsan	95
Genç	44
Zavallı	26
İstidat/Kabiliyet	23
Vali Râsim Bey	77
Sâlih	71
Cemil	61
Madame Juliette Maurain	47
Kadriye	44
Kitapçı İzzet Efendi	40

2.3.5.2. Aynı Çağrışım Alanına Ait Sözcüklerin Kullanılması

Çağrışım,³¹ Pavlov'un açıklamasıyla "sinirler arasında kısa devreli ve geçici bağlantılar" ın kurulmasıyla gerçekleşir. Bu, çağrışımın ruhsal olduğu kadar fizyolojik bir oluşum olduğunun göstergesidir. Ruhsal yaşamın çeşitli öğeleri arasında var olan bağlantının ortaya çıkarılması bir ruhsal olayın bir başka ruhsal olayı bilince çağırması fizyolojik mekanizma olmaksızın imkânsızdır. Çağrışım olgusunda her zaman mantıksal bir bağ aranmamalıdır. Örneğin, sokağın güneşli olması havanın sıcaklığına işaret eden mantıksal bir ilişki olabilir ama güneşli hava farklı kişilerde farklı anılar canlandırabilir bu çağrışımsaldır (Hançerlioğlu, 2003: 79-80).

³¹ Çağrışım terimi ortaya koyan kişi İngiliz düşünürü John Locke'dur. Çağrışım işlevinin pek çok biçimi ve ayrıntısı vardır: Bitişiklik yoluyla çağrışım, benzerlikle çağrışım, karşıtlıkla çağrışım vb. Bu *ansal özdevim*'e ilk olarak Aristoteles dikkat çeker. Davranışlar, düşünceler, kavramlar belirli koşullar altında birbirlerini bilinçaltına çeker. Bu çekim iradeden bağımsız gerçekleşebileceği gibi bazen iradenin direncine rağmen de gerçekleşebilir. İngiliz düşünürü John Stuart Mill de çağrışimleri *ayrılmaz çağrışım*lar ve *ayrılır çağrışım*lar olarak ikiye ayırır. Zorunlu olan ve olmayan çağrışım vardır. Özel deyince genel, boşluk deyince doluluk zorunlu olarak hatırlanır. Mill'e göre birlikte tekrarlanan çeşitli tasarımlar gittikçe tekleşir. Bunların biri düşünülünce diğerinin de düşünülmesi kaçınılmazdır. Bu çağrışımın dışında kalan çağrışım ise *ayrılır çağrışım*lardır. Örneğin bir kişi yeşil elbise ile gördüğü arkadaşını yeşil renk görünce hatırlayabilir fakat onu başka bir renk elbise ile de hatırlayabilir. Renk o biçimde sabitlenmemiştir. Eğer yeşil renk daima bir biçimi bize hatırlatsaydı o zaman *ayrılmaz çağrışım* olurdu (Hançerlioğlu, 2003: 79-80).

Günay Karaağaç (2013: 239), *çağrışımları* “bir göstergenin bir başka gösterge ve anlamı çağrıştırmaları”; *çağrışım alanını* ise “sözlerin yansıttıkları kavramları çevreleyen ve onlarla sürekli bir ilişki içinde bulunan komşu kavramlarla birlikte oluşturdukları anlam alanı, çağrışım alanı” olarak açıklar. Karaağaç (2013: 119), kavramsal³² alan içindeki sözcüklerin çağrışımsal alandakinden farklı olarak belirli bir yer ve zamanın bütün üyelerince ortak olduğuna değinir.

Kavramsal tasarımların ve zihindeki anlamın üretimine katılan ruhsal etmenlerin temel alınmasıyla ortaya çıkan çağrışımsal anlam, göstergenin zihinde çağrıştırdığı tüm *temel, yan anlamların* yanı sıra *bireye özgü anlamlardır* (Toklu, 2018: 127). Çağrışım alanı ile kavram alanı arasındaki temel farklardan biri çağrışım alanında sözcüklerin yakın anlamlı veya alt anlamlı olma zorunluluğunun olmamasıdır. Örneğin Türk dili için *kadına şiddet* sözcük öbeğindeki şiddet sözcüğü kadın sözcüğünün çağrışımsal alanına dâhil olabilirken kavram alanına dâhil olmaz (Karçığa, 2015: 123).

Her insanın dünyayı algılama şekli farklıdır. Her metin de kendi içinde bir bütünlük, bir dünya yaratır. Metnin bu kendine has dünyası içinde yazar *eş veya yakın anlam ile karşıt anlam* çağrışımlarından faydalandığı gibi kendi *bireysel anlam* alanını da oluşturur. Bu bireysel anlam alanı çalışmada *kişisel çağrışımların etkisiyle ortaya çıkan sözcüklerin kullanılması* başlığında değerlendirilmiştir. Bu alan aynı yazarın farklı eserlerinde yeniden şekillenebileceği gibi aynı yazarın eserleri arasında yahut başka yazarların eserleri ile bağlantı kurulabilecek bir alan olarak değerlendirilebilir.

2.3.5.2.1. Eş veya Yakın Anlamlı Sözcüklerin Kullanılması

Ateş Ağacı’nda metnin bütünlüğüne katkı sağlayan eş/yakın anlamlı sözcükler şunlardır: *Yolculuk, seyahat, sefer; karanlık, gece, gece karanlığı, ışsız, zulmet; sade, basit; cevher, öz; şekil, madde; kement, bağ; ses, seda; yorgun, bitap; dinlenmek, istirahat; akıllı, zeki; cihan, dünya, kâinat; deniz, umman; dost, arkadaş; kabiliyet, istidat; fert, şahıs; şüphe, zan; esrar, sır; tazim et-, hürmet et-; ışık, şavk, aydınlık, gün.*

Dünya, kâh **gece** ile **karanlık**, kâh gündüz ile aydınlık olduğu gibi, kalp de gece ve gün gibi iki arada gidip gelmede... Ancak elinde feneri olan kimse için **gece karanlığı**, yolunu görmesine mâni olmadığı gibi kendini aydınlatanlar için de **zulmet** yok. (Ayverdi, 2018: 44)

İzzet Efendi hayâtı **karanlık** bir yola benzetmekte ve hiç kimsenin zandan kurtulamayacağını söylemekte haklı idi. Evet hayâtın yalnız **ışsız** cephesini görenler ve **zulmette** olanlar için bu ifade çok doğru. (Ayverdi, 2018: 72)

³² Aksan (2015: 152), kavram terimini açıklarken kavramların insanlarda farklı duygu ve tasarımlar uyandırdığına değinir. Bu tasarımları genel (topluma özgü) ve özel (kişiye özgü) olarak ayırır. Kavramların kişiye özgü tasarımları insanların çağrışım alanı gibi düşünülebilir. Hengirmen (2009: 94), çağrışımsal alanı “çağrışımsal öğelerin oluşturduğu bütünlük, kavram alanı” olarak tanımlar. Kavram alanını da “birbirine yakın, birbirini çeşitli açılardan bütünleyen, aralarında ortak bir bağ bulunan kavramların oluşturduğu bütünlük” olarak tanımlar (Hengirmen, 2009: 246).

Cemil, *madde* hayatından *yorgundur*. *Dinlenmek* için çıktığı *yolculukta* manevi arayış içindedir. *Manayı* bulmak için bir *dosta*, tamamlanmaya ihtiyacı vardır. Dünyada çeşit çeşit insan *kabiliyetlerine* göre rol oynamaktadır. İnsanların yarısı *karanlıkta* yarısı *aydınlıktadır* tıpkı *dünya* gibi. Dünyanın bu çeşitli hâlini sevmek şart değilse bile *hürmet etmek* gerekmektedir. İnsan ancak bu çeşitlilikten gelen *sese* kulak verdiğinde *kâinatın* sırlarına erebilir.

2.3.5.2.2. Karşıt Anlamlı Sözcüklerin Kullanılması

Ateş Ağacı'nda metnin bütünlüğüne katkı sağlayan karşıt anlamlı sözcükler şunlardır: *Eski, yeni; doğru, yanlış; hoş, nahos; güzel, çirkin; mert, mürai; genç, yaşlı; aydınlık, karanlık; gece, gündüz; basit, dağdağalı/mürekkep (birleşmiş, birleşik); çokluk, birlik; şekil/madde, mana; cisim/ceset, ruh; derin/baş döndürücü, mahdut (sınırlı), silik; damla, deniz; akıl, aşk; kış, bahar.*

(...) Hayattan, ziyâde kâm almış kimselerin sonunda seçtikleri yol, gürültülü ve dağdağalı bir yaşayıştan basite dönmek değil midir? Benim evvelâ Avrupa'nın, sonra da İstanbul'un salonlarından kaçıp, Bursa'nın bir köşesine sığınışım gibi. Evet, her şeyde her yerde, **çokluk birliğe** geri dönmekte. İşte umûmî âhengi meydana getiren de bu olmuş. (Ayverdi, 2018: 17-18)

Seyrettiğimiz hayat, hareket ve değişiklik **çokluğu**, aynı zamanda **birliğin** intizâmıdır. Hayat ve birlik, eğer hareket ve âhengin esâsı olan ruhtan gelmezse, başka nereden gelebilir? (Ayverdi, 2018: 30)

Dışı **birlik**, içi **çokluk** gösteren bu meyvenin mânidar görünüşünde, her zaman dünyânın mâhiyetiyle sıkı bir benzeyiş bulurum. (Ayverdi, 2016: 56)

Her şeyin zıddıyla var oluşu karşıt anlamlı sözcüklerin metin bağdaşıklığına katkısını sağlar. Metnin bütününe hakîm olan karşıt anlamların çoğunlukla insan vasıflarına yönelik “*eski, yeni; hoş, nahos; güzel, çirkin; mert, mürai; genç, yaşlı; derin/baş döndürücü, mahdut, silik*” olduğu tespit edilmiştir. Dünya ve dünyada olan her şey “*bir*” in yansımaları, birliğin “*çok*” olan suretleridir. *Madde, mananın* aracıdır.

2.3.5.2.3. Aynı Kökten Türetilmiş Sözcüklerin Kullanılması

Ateş Ağacı'nda metnin bütünlüğüne katkı sağlayan aynı kökten türetilmiş sözcükler şunlardır: *Renk, renksiz, renkli; dinlen-, dinlenme, dinlendirmek, dinlendiren, dinlendirici, dinlenmek, dinlenmesi, dinleniş; yorgun, yorgunluk, yorgunluksuz; şüphe et-, şüphe, şüphesiz, şüpheci, şüpheli; kaç-, kaçirt-, kaçır-, kaçış, kaçılacak, kaçan; akıl, akılsız, akıllı; sev-, sevda, sevgi, sevgili; mücadele, mücadeleli.*

Şu halde, **renksiz** olan güneşin **renkli** camlardan geçince, ziyâsının da muhtelif **renklerle** boyandığı gibi, Ahmet'in Mehmet'in de cisimleri camına çarpan **renksiz** mânâ, o cismin kabiliyet ve istidâdı ile boyanarak ortaya çıkıyor. Bunda, kayıt memuruna kızmaya sebep yok. Güneş, ondan siyah **renkte** görünmek istemiş, vesselâm. (Ayverdi, 2018: 40)

Her şey aslında **renksizdir**; suyun, havanın **renği** var mı? Harâretin de **renği** yok.. O harâret ki ancak odun kömür gibi bir cisimle berâber olunca **renkleniyor**; işte aşk da aslında **renksizdir**, ancak vücutla birleştikten sonra **renk** kazanıyor. (Ayverdi, 2018: 124)

Cemil için Bursa'ya *kaçmak*, İstanbul'da yaşadığı çok *renkli* hayattan daha basite dönmek etrafiyla *mücadeleden yorgun* olan zihnini *dinlendirmek*dir. O, sadece *aklı* kullanan *akılsız şüphecilerden* ve dünyanın *renklerine* aldanmış insanlardan kaçır.

2.3.5.2.4. Aynı Bilgi Alanından Sözcüklerin Kullanılması

İnsan etrafındaki nesnelere zihinsel olarak ayırır, onları bir gruba dâhil ederek kavramlara ulaşıır. Kavramlar, insanın nesne, olay ve durumlara ait kişisel gözlem ve deneyimlerinin zihinsel bir soyutlamayla dile dönüşen yönüdür (Aksan, 2017: 53). Bu kavramlaştırma sırasında belli özellikler ile bir araya getirilen sözcükler metin bağlamında bir bağdaşıklık unsuru olarak görev alırlar.

Aynı bilgi alanından sözcükler arasındaki anlamsal bağ *parça-bütün ilişkisi*, *parça-parça ilişkisi*, *aynı dizinin içinde yer alma*, *birbirini kapsayıcı sözcükler olma* veya *genel bir sınıfa dâhil olma* gibi özelliklerle sağlanabilir (Uzun, 2016: 121).

Ateş Ağacı'nda metnin bütünlüğüne katkı sağlayan aynı bilgi alanından sözcükler şunlardır:

Tarihi şehir: *Konya, Bursa, Yeşil, Çekirge, Bursa ovası, Setbaşı, Gemlik, Gülhâne, Uludağ, Mudanya, Koca Hanı, Hüdâvendigâr avlusu, Hüdâvendigâr Câmii, Çongara, Hüseyinalan, Çarşı.*

Bana bu vilâyette iş verdikleri ne iyi oldu; **târihî şehirler**le aramda bir akrabâlık hissedirim ve tıpkı görmüş geçirmiş kimselere karşı beslenen saygıdan duyarım. (Ayverdi, 2018: 42)

Ancak vakit vakit vâlden ve buradaki hesapsız dostlarımdan kaçır **Konya**'ya, yâhut gene **târihî şehirler**den birine nakletmek istemiyor değilim. (Ayverdi, 2018: 62-63)

Düşünür: *Eflâtun, Proklüs, Mevlânâ, Decamps, Bonneval, Pierre Loti, Protogene, Denis, Ömer Hayyam.*

Memleketiniz o kadar hârikulâde bir belde ki, **Bonneval**'in dediği gibi, burada memleketimi unutmaktan korkuyorum. (...) Türkler için söz söylemiş kimselerin arasında, **Decamps**'ın fikirleri, yakın zamâna kadar bende silik bir manzara hâlinde idi; fakat şimdi, vakti gelip de açan bir çiçek gibi meydana çıktı. (Ayverdi, 2018: 111)

Denis de bir eserinde, rûhun bu duygu âleminin elinden kendini kurtarması ile mânâyâ erişebileceğini söylemiyor mu? (Ayverdi, 2018: 171)

Yol: *Yolcu, yolculuk, yolculuk sahası, durak yeri, yola sevk etmek, hayat yolu, yola gir-, yola düş-, seyahat, sefer, otel, tren, yorgunluk, arkadaş, misafir, kaç-, dinlen-, ara-, bul-, elde et-.*

Ben seni **aramak** için, senden başlayan, sende nihâyetlenen bir **yola girdim**; girdiğim yol, insan ayağı ile fetholacak bir ülke değil... Onun için ben de başı ayağı bıraktım, senden ibâret bir vücutla **yollara düştüm, seferdeyim**. (Ayverdi, 2018: 164)

Aşk: *Âşık, bağlılık, sevgi, sevgili, dost.*

Yoksa bu, kadınlığında, beni dört başı mâmur bir **sevgi** ile kavrayan, anlayan ve cevap veren şümüllü ve şuurlu alâkayı bulamadığım için mi? (Ayverdi, 2018: 64)

Acaba **sevgi** kadar mizâca tesir eden hangi kuvvet vardır? (Ayverdi, 2018: 90-91)

Herkes **âşık**tır, fakat dediğiniz gibi herkesin **aşk**ı, yâni **aşkın** her bir görünüşü, **aşkın** kendi değildir, fark bu. (127)

Şu halde teni tenimize değmiş kadınlara mı yakınımız, âşinâmız, **sevgilimiz** diyeceğiz? (Ayverdi, 2018: 133-134)

Arkadaşlığınızı, **dostluğunuzu**, varlığınızı unutmayacağım; Allahâısmarladık Cemil Bey. (Ayverdi, 2018: 146)

Tek başına Çongara'ya gidiyorum. Dün berâber gezdiğimiz yerlerde oturuyorum. Kurumaya yüz tutan çamurlarda hâlâ atlarımızın ayak izleri duruyor. Niçin kollarım boş? Nerede, hani **sevgilim**? (Ayverdi, 2018: 147)

Seni yoluma çıkararak kuvvet bizi birbirimizden ayırdıysa da hakîkatte beni sana o kadar bağladı ki, bu birlik ve **bağlılık** her râbitanın üstünde. (Ayverdi, 2018: 174)

Anâsır-ı Erbaa: *Ateş, hava, su, toprak.*

Ateş, *güneş, alev, ışık, ziya, mum, şamdan, zeytinyağı kandili, meşale, lamba, yan-*

Hava, *koku, ses, bora, rüzgâr, fırtına, bulut, mevsim, kış, kar, soğuk, iri iri kar taneleri, bahar.*

Su, *deniz, dalga, damla, kar, buz, yağmur, göl, nehir.*

Toprak, *toz, dağ.*

Aşk, âlemden ayrı ve gayrı değil. (...) **Ateş, hava, su, toprak** da o. O, tabiatın bilcümle varlıkları altında gizli, yalnız insanda mâruf ve mâlûm. (Ayverdi, 2018: 171-172).

Mevki: *Şan, şeref, şöhret, banka şefliği, ilkmektep hocalığı, cemiyet, itibar, sitayiş, alkış, doktor, müdürlük.*

İşte Cemil, şimdi hem **iktisat, hem hukuk doktorusun**; hayâtın en çetin sahfasını yendin, büyük **mevkiler, şan, şeref** seni bekliyor. (Ayverdi, 2018: 20)

Mesele meydanda idi. **Banka şefliğinden ilkmektep hocalığına** düşüveren bir adamın, **cemiyetteki itibârı** da aynı süratle sukut ediyordu. (Ayverdi, 2018: 45)

Şöhret nedir? Dünyâda o kadar meşhur insan var ki, hesâbı tutulmayacak kadar fazla. Fakat çok defa bu **şöhretlerin** sebepleri de o kadar yavan, basit ve çocukça şeyler ki, insana gülmek değil, acı ve elem veriyor. (Ayverdi, 2018: 170)

Eşya: Şahnişli oda, üç pencere, sedir, kilim perdeler, eşya, iki tahta iskemle, bir yazı masası, küçük bir masa, tıraş takımı, fırça, tarak, küçük ayna, nar hevengi, bavul, dekor; yatak odası, bir dolap, bir yatak, battaniye.

Zâten odanın içindeki eşyâ, sayılabilecek kadar az. **İki tahta iskemle, bir yazı masası, gene küçük bir masa, bunun üstünde tıraş takımım, fırçam, tarağım ve bir de küçük ayna.** Tam karşıma gelen duvarda ise, Sâlih'in sonbaharda bahçeden topladığı **nar hevengi** asılı. Nihâyet kapının yanında, odanın son eşyâsı olarak, Sâlih'in üstüne otura otura çöktüğü **bavulum** durur. (Ayverdi, 2018: 25)

Hep **üç pencere** arasındaki **sedirdeyiz**. Yağmur artık bir sis hâline döndü. Bursa bizi kucaklamış gibi.. (Ayverdi, 2018: 150)

2.3.5.2.5. Kişisel Çağrışımların Etkisi ile Ortaya Çıkan Sözcüklerin Kullanılması

Aralarında herhangi bir alan ortaklığı bulunmayan ancak bireyin kendi deneyimlerinden hareketle ait olduğu zihniyetin tasarımlarını kendi çağrışımlarıyla bir araya getirdiği sözcükler metin bağdaşıklığına katkı sağlar. Bu sözcükler bireyin/yazarın ait olduğu düşünce dünyasının izleridir. Ateş Ağacı'nda kişisel çağrışıma bağlı olarak bir araya getirildiği düşünülen sözcükler şunlardır: *Yol; aşk; dünya "oyun 'top', salon, madde-mana, birlik-çokluk/çokluk-birlik, kitap-defter, pencere, rüya"; insan "Sâlih, Cemil, kadın 'olgun ve oldurucu kadın Madame Maurain, yalnız dış kıymetlere özenen kadınlar Nerîme ve Şermin, iç derinliği olmayan kadın Kadriye', istidat-kabiliyet"; anâsır-ı erbaa "ateş 'ışık-güneş', toprak, su, hava-koku"; zaman.*

2.3.5.2.5.1. Yol

Hudutsuz bir yolculuk sahası, seçtikleri yol, yola sevk etmek, hayat yolu, yol almış, yola düş-, yolunu gör-, yokuş, iniş, çıkış, yol üstü, üç günlük yol, yolunu kes-, gönül yolu, çetin bir yol, upuzun karanlık bir yol, uzun ve dolaşık yol, kestirme yol, gönlüme yol bul-, nihâyet, madde, madde yolu, evvelden çizilmiş bir yol, yol ara-, dolaşık çarpışık yollar, yolunu şaşırmış, yola çık-, senden başlayan sende nihayetlenen bir yol, girdiğim yol, yollara düş-, tasarladığım yol, aşk yolu, akli yollar, yorgunluk, sefer, seyahat, yolcu, dinlen-, otel, tren, durak yeri, arkadaş, dost, misafir, kaç-, ara-, bul-, elde et-.

Ateş Ağacı kendinde başlayıp kendinde nihayetlenen bir *yol* romanı. Ayverdi'nin kahramanları bu dünyada aradıkları *aşka* ulaşmak için *yoldadır*. Kahramanlar bu yolda yokuşlar ve hendeklerle de karşılaşır, çiçeklerle de karşılaşır. Dünyaya gelerek çıkılan bu yolculuk ancak

insanın dünyadaki gayesine erişince tamamlanır. İnsanın bu dünyadaki amacı ezel günü *bir görüp bir kaybettiği cilâlı topunu* bulmaktır.

Ben dünyâya, kaybolan topunu aramaya gelmiş bir insanım; bu yolculukta, yokuşlara, hendeklere, uçurumlara, deniz ve dağlara tesâdüf etmem tabîî değil midir? (Ayverdi, 2018: 49)

Cemil'in çıktığı yol *yorucu ve çetin* bir yoldur. Bu yolda karşısına çıkan bazı engeller onun yola devam etmesini sağlayan güç, *yorgunluklarını* dinlendirdiği duraktır.

Ancak vakit vakit vâliden ve buradaki hesapsız dostlarımdan kaçıp Konya'ya, yâhut gene târihî şehirlerden birine nakletmek istemiyordum değilim; kâh etrâfımın alâkasından bizar oluyorum, kâh bu alâkada bir nevi durak, yorucu ve çetin bir yolda yürüyen kimsenin durup, geniş bir soluk alışması gibi yorgunluklarımı dinlendiriyordum. (Ayverdi, 2018: 62-63)

İzzet Efendi'de Cemil'in yürüdüğü yolun yolcusudur ancak o bu yolun karanlık yönünü görür; ışığa ulaşmak, güneş var demek için hiç değilse güneş ışığına bakmak gerektiğinin farkında değildir. Bu sebeple o hayatın uzun ve karanlık yolundan geçer.

Hayat demek, upuzun, karanlık bir yol demek.. (Ayverdi, 2018: 71)

Cemil'in kendini aramak için çıktığı yolculukta kendi köşesi diyebileceğimiz Bursa'ya sığınışı ve Madame Maurain'in de Türkiye'ye hususi bir seyahat gerçekleştirmesi zahirî; burada kendi içlerine doğru çıktıkları yolculuk ise bâtinî olandır.

Benim evvelâ Avrupa'nın, sonra da İstanbul'un salonlarından kaçıp, Bursa'nın bir köşesine sığınışım gibi. (Ayverdi, 2018: 18)

Yarıncı posta ile buraya bir Fransız jeoloji âlimi gelecekti. Bir gazetenin de muharriri imiş galiba.. beş on gün tetkiklerde bulunacaktı. Gerçi bu, husûsî bir seyahat. (Ayverdi, 2018: 96)

Sefer/yolculuk metaforu hem felsefe hem de tasavvufta insanın *kendi varoluşu üzerine tefekkür ederek kendini tanıması, nefsinin arındırarak kemale erdirmesi hakikat arayışı yolunda içsel arınma alıştırmaları ve entelektüel çabası* anlamlarını karşılar (Meçin, 2020: 334). Cemil ve Madame Maurain'in seferi birbiri ile kesişen iki yol, yolcu, yolculuktur.³³

Ben seni aramak için, senden başlayan, sende nihâyetlenen bir yola girdim; girdiğim yol, insan ayağı ile fetholacak bir ülke değil... Onun için ben de başı ayağı bıraktım, senden ibâret bir vücutla yollara düştüm, seferdeyim. (Ayverdi, 2018: 164)

Cemil, Şermin ile yalnız kaldığı bir anda nefsanî arzularıyla sınanır. Bu da onun için bir nefis seferidir.

³³ Dünyada insanın yaşadığı hadiseler de birer yolculuk/sefer olarak görülür. İbn'ül Arabî'ye göre varlık âleminde aslına dönmek isteyen her mevcudat ki en önde geleni insan, bu yolda birer yolcudur; bu yolcunun başına gelen kevnî hâdiseler de birer sefer/yolculuktur (Meçin, 344: 2020).

Çayı ayakta içiyorum ve tam fincanı masanın üstüne koyarken cereyan kesiliyor, karanlıkta kalıyoruz. Kısa bir şaşkınlık devresi. Gideceği istikâmeti şaşırان genç kızın ayağı halıya takılıyor ve sendeleyerek yumuşak göğsü göğsüme çarpıyor. Bu çarpışmada saçlarının ılık temâsı ve dudaklarının rutûbetini bir an yüzümde hissediyorum. Belki bir tesâdüf, belki bir kasıt neticesi olan şu harekete hissiz kalabilişim, onu asabî bir aksülamelle hırçınlaştırıyor.

(...)

İtiraf ederim ki ondan zevk alacağım anlar olabilir. Fakat âna mahsus zevklerden istifade değil, hatta onlara zevk denilmesine bile tahammülüm yok. (Ayverdi, 2018: 51-52)

İşsel yolculuklar beden ile yapılan yolculuklardan daha yorucu ve zordur. Madame Maurain'ın işsel yolculuğunu tamamladığı noktada Fransa'ya bedenen yapacağı seyahat için güce ihtiyacı yoktur. Onun dış yorgunluğunu gören Cemil' dir.

Kendini bu kadar hasta hisseden yorgun, bîtap bir vücut nasıl yola çıkabilir? (Ayverdi, 2018: 156)

Romanda işsel huzura erişmek için zor bir yolcuğu/seferi göze alan kişilerden biri de Madame Maurain'ın amcası Max Frapé'dir. O, yeğeninde gördüğü değişiklikler karşısında kendisini rahatsız hissetmiş, harekete geçmiştir. Max Frapé tam olarak arayışını tamamlamış biri değildir, bunu kendisi de itiraf eder. O bizzat güneş olmuş yeğeninden ancak bir zerre; onun atıldığı denizden bir katre elde edebilmiştir. Frapé, yeğenini bu denize ulaştıran köprü olarak gördüğü Cemil için görünürde Fransa'dan, bâtında ise kendi içinden bir sefere çıkmıştır.

Yalnız peşin olarak şunu söyleyeyim ki, sizi görmek ve sizinle konuşmak, iki senedir zebûnu olduğum bir arzudur; bunun için de bir Türkiye seyâhati değil, bir Himalâya seferi lâzım gelseydi, belki gene yapardım; zîra siz, yeğenimin, muhayyilemde çizdiği eşsiz insansınız. (Ayverdi, 2018: 162)

Ben bile onun hayret verici değişikliği karşısında, farkında olmayarak değişmek lüzûmunu hissetmişim ki günün birinde kendimi bambaşka bir insan olarak buldum. Tıpkı bir arkeolog gibi bu esrarlı vücûdun hayret ve haşyet verici manzarası karşısında tam iki sene emek sarfettim. Neticede ne öğrendim, o esrâra ne dereceye kadar nüfuz edebildim? Herhalde kendimce birçok şeyler elde ettim; fakat bütün bunların güneşten bir zerre, denizden bir katre olmadığını kim temin edebilir? (Ayverdi, 2018: 175)

2.3.5.2.5.2. Aşk

Umman, kâinatın her bir zerresinde dolaşan aşk, aşkın mutlak hüviyeti, aşkın saf yüzü, kâinatı yaratan aşk, hilkatın esrarı dünyasını görmek için sönmeyen bir meşale aşk, aşk teknesi, ananın ak sütü aşk, aşkla alâka, aşk acemisi, insanları hakikate yaklaştıran, bizi hakikatten ayıran kabuğu yok edecek kuvvet aşk, hürmet ettiğim kuvvetlerin en büyüğü, renksiz, aşkı tanıyanlar, aşka hürmetsizlik, aşkın başka başka görünüşü, aşkın rengârenk camlardan süzülerek kalıplanmış olması, aşk namütenahi bir kuvvet, hiç, aşk telakkisi, aşkın kendi, aşk kuvveti, herkesin aşkı, aşkın her bir görünüşü, insanın da gayesi aşk, yarım aşk, mutlak ve tam aşk, tek ve ölümsüz aşk, sonsuzu gören mercek aşk, aşkla kuvvetlenmiş, bir göğüsten taşan aşk, aşk da hep o aşk, aşk da her zaman

o aşk, aşk bir siklona benzer, her nefes biraz daha kökleşen biraz daha istila eden şiddetli bir aşk, aşk yolu, büyük ve yakıcı bir aşk, insan aşkı, Allah aşkı, aşka hürmet, âşık, top, güzellik, hakikat, öz, ruh, gönül, gönül yolu.

Ayverdi’de *aşk*, insanı hakikate ulaştıracak olan *sonsuz kuvvet*, karanlık hayat yolunda yanan *sönmeyen bir meşaledir*. Romanda Cemil’i de Madame Maurain’i de yola düşüren *aşktır*. İnsanlar ezel günü *bir görüp bir kaybettiği o güzel şeyin* peşinden dünyaya gelir ancak kimileri onu unuttur.

İşte madam, bilerek bilmeyerek her insanın da gâyesi *aşktır*, fakat bir damla suyun başından geçen mâcerâlar gibi, o da bu gâyeye çok defa o kadar dolaşık, çapraşık yollardan gider ki, nereye ve niçin gittiğini kendi de bilmez. (Ayverdi, 2018: 127)

Cemil dünyaya geliş gayesi olan *topunu* aramak için, İstanbul’dan Bursa’ya gider. Madame Maurain de bir arkadaşının “*Siz Türkiye’ye bir seyâhat yapın, zîra hamurunuz o topraklardan çalınmış.. fakat size Türkiye gösterilmesin; orayı kendiniz görün* (Ayverdi, 2018: 117)” önerisiyle yola çıkar. *Aşk* ile yola çıkan kahramanların yolları birbiri ile kesişir.

Juliette, *aşk bir siklona benzer*; sizi Gemlik dağlarından, nasıl da çekip getirdi? Hayır, hayır sâde Gemlik’ten değil, tâ Fransa’dan da çekip getiren gene o. O, ebediyetten sürüklenip gelen ve bizi birbirimize bağlayan kopmaz bir kement. (Ayverdi, 2018: 150)

Cemil ile Madame Maurain aşkın maddi görünüşünü aşmış, aşkın sonsuzluğuna ermişlerdir. Cemil’in evli ve bir çocuk babası olması Madame Maurain’in dul bir kadın olduğu bilgisinin verilmesi aralarındaki aşkın maddi olmadığına yapılan sezdirimlerdir. Fransız bir jeolog olan Maurain romanda Cemil ile yalnız kaldıkları geceye kadar daima *Madame* olarak ifade edilir. Aralarındaki resmiyeti aşan onları *bir/tek* yapan yüce bir aşka ermeleridir. Artık Cemil Juliette, Juliette de Cemil’dir. Maddi arzuların ötesinde bir aşka kavuşmuşlardır. Madame Maurain Fransa’ya döndüğünde Cemil’in yaşadığı iç karmaşa aşkın kendinde olduğu, zamandan ve mekândan ayrılığı ile çözümlenir.

Geceyi tekrar görmek ister gibi dışarı bakıyorum; gerçi şu doğmak üzere olan günün de bir gecesi olacak; fakat bu geceden ve onu tâkip edecek sonsuz gecelerden bana ne? Mâdemki ömrümün tek ve hakîki gecesi bitti; isterse bundan sonra dünya, sabâhı olmayan bir gece ile devam etsin, yâhut gecesi olmayan bir günden ibâret olsun, benim için hepsi bir (Ayverdi, 2018: 157).

Aşk, akıldan ayrı değildir fakat ilahi aşka ulaşmak için *aşk* ön koşuldur. *Hilkatın esrârı dünyâsını* görmek için *aşk* lazımdır. Akıl sınırlıdır. O, insana kesret âleminde yaşamanın yollarını gösterir, *aşk* ise bu yolları aşar ve vahdet âlemine giden yolun rehberliğini yapar. İnsanı hakikate ulaştıracak olan *aşktır* (İnal, 2014: 75).

Rûhu, sevgisine sebep olana, yâni düşünce ve arzusunun üstün gâyesi olan Hüsn-i Mutlak’a birleştirmek için *aşk* ve irfan lâzımdır. (Ayverdi, 2018: 30)

Romanda ilahi aşkın eksikliğini çekenlerden biri de *Kitapçı İzzet Efendi*'dir. O kurtulamadığı şüphecilikten şikâyetçidir. Bilim yoluyla ortaya konan raf raf kitapları okur ancak ruhunu istediği huzura kavuşturamaz. Çünkü bilgi ve kudret, aşk ve riyazetle desteklenmezse, içinde bulunduğu bedende zehirli bir güç hâline gelir (Çavuşoğlu, 2019: 216).

Gerçi o, akli da beğenmiyor, fakat gene o akıl sâhiplerinden şifâ beklemek safdillliğini de bırakamıyor. Aradığı huzur dünyasının sırlarını fethetmek için aşk teknesine binmek lâzım olduğundan gâfil... (Ayverdi, 2018: 73)

Cemil bu yolda İzzet Efendi'nin eksikliğini *aşk teknesine* binerek giderebileceğini bilmektedir. Fakat İzzet Efendi'nin gönül yolu bu tekneye açık değildir o, bu denizde delikleri olan bir *sepettir*.

Cemil Bey, dedi; vakit vakit kendimi denize bırakılmış bir sepete benzetiyorum. Şüphe ve tezatlarla delik deşik olan vücûdum, denize garkolunca, oh, deniz oldum artık! diyorum. Fakat vaktâki bir el, sâhile bağlı olduğum ipi çekiyor ve beni taşların, kayaların üstüne fırlatıyor, işte o zaman gene sepetliğim meydana çıkıyor, bomboş kalıyorum. (Ayverdi, 2018: 85)

Dünyayı kuşatan aşk her şeyin özüdür. Dünya bir ayna gibi aşkın her suretini kendisinde yansıtır.

Gerçi aşkı umman olarak insanda görmeyi beklemek muhal bir temennî. Zira kâinâtın her bir zerresinde dolaşan aşk, bir vücutla kayıtlı olabilir mi? Fakat öyle vücutlar vardır ki cilâlarının şiddetinden aynalaşmış ve aşkın mutlak hüviyetini gammazlayan birer gösterici olmuşlardır. Ancak onlara bakan kendini ve aşkın saf yüzünü görebilir. Aynaya bakan kimsenin kendini eksiksiz görmesi gibi. Kâinâtı kuşatan, hayır yaratan aşk, kendi mayası iken vücûda getirdiği eserden ayrı ve uzak olabilir mi? (Ayverdi, 2018: 52)

Aşk, sözcüklerle izah edilemez olandır. Hissedilir ama görülemez. Aşkı bir cisme sokmak yalnızca ona ulaşmak arzusuyladır.

Onu kim îzah etmiştir ki ben edeyim? Her şey aslında renksizdir; suyun, havanın rengi var mı? Harâretin de rengi yok.. O harâret ki ancak odun kömür gibi bir cisimle berâber olunca renkleniyor; işte aşk da aslında renksizdir, ancak vücutla birleştikten sonra renk kazanıyor. Binâenaleyh bence onu kelimededen ve sözden de tenzih etmeli; bâhusus izâha kalkışmamalı. Mâhiyetini ve keyfiyetini yalnız kendi bilsin, yeter.³⁴ (Ayverdi, 2018: 124)

³⁴ Ayverdi, kendi zamanının gençlerine, kendi zamanının insanlarına tasavvufî öğretileri daha sade daha anlaşılır kılarak romanlarında vermiştir. Tasavvufa, insana, aşka dair metinlerinde yer alan düşünceler hocasının öğretilerinden izler taşır. Alıntılanan paragraf Sâmîha Ayverdi'nin hocası Ken'an Rifâi'yi anlattığı ve onun öğretilerini aktardığı *Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı kitapta Rifâi'nin ifadesiyle şöyledir: "Onu kim izah etmiştir ki ben edeyim? Her şey aslında renksizdir, suyun havanın, hararetin rengi var mı? O hararet ki ancak bir cisimden tezahür edince renklenir. İşte aslında aşk da renksiz ve keyfiyetsizdir. Ancak bir vücûda taallük ettikten sonra keyfiyet iktisab ediyor. Öyle ise onu kelimededen ve sözden tenzih etmeli, izaha kalkışmamalı, mahiyetini, keyfiyetini, kendi bilsin, yeter!" (Ayverdi ve Araz, 1983: 188).

2.3.5.2.5.3. Dünya

Dünyadaki bütün sedalar, eski dünyam, yeni dünyam, bütün dünya, dünya kokan bir hayat, hayat ve dünya görüşü, vücut, zıtlıklarla ahenk bulmuş bir dünya, dünya terazisi, herkesin bir âlemde yaşadığı dünya, annemin kemâli dünyası, kendini dünyada bul-, dünya hayatı, hilkatin esrarı dünyası, dünyanın kıvamı, dünyaya sal-, arz, suret, gece, gündüz, aydınlık, karanlık.

Dünya *esrarlı âlemlerden gelen yolcuların durak yeridir*. Dünya insanı esir alma tehlikesi olsa bile *insan-ı kâmilin* cismen tezahür ettiği yer olduğu için mânevi yükselişin ilk basamağıdır bu nedenle gerekli ve önemlidir (Erginli, 2006).

Güyâ ki ruhlar vücut elbisesi giymeden evvel, her birinin eline cilâli, gönül alıcı birer top verilmiş. Sonra bu topları veren, onları birdenbire ellerinden kaparak fırlatıp atmış ve: Haydi arayın bulun! demiş. Her ruh, bir görüp bir kaybettiği o güzel şeyin telâşıyla yola düşünce, kendini dünyâda bulmuş. (Ayverdi, 2018: 43)

Dünya sahnesi insanı oyalayan çeşitli *göz bağları* ile kurulmuştur. Bu anlamda tasavvufi bakış açısına göre dünya, kâmil insana ulaşmanın önünde bir engeldir ve menfi olarak algılanır.

Fakat dünyâda topu unutturacak neler neler var.. amcamın oynadığı kumardan, yengemin takıp takıştırdığı mücevherler, giyip salındığı ipek elbiselere kadar her şey, her şey dünyâda.. (Ayverdi, 2018: 43)

Dünya kendisinden tamamen el çekilecek bir yer değildir. Dünya hayatı ve dünyadaki güzellikler bir çocuğun oyuna olan hevesi gibi heves edilebilir ve istenebilir (Çavuşoğlu, 2019: 210). İnsanın dünyada başıboş kalması da onun için bir tehlikedir. “Sûfiler, insanın (nefsin) başıboş bırakılırsa mutlaka dünyâya yönelebilecek yapıda ve sürekli kontrol isteyen zayıf niteliklere sahip bir varlık olduğunu çokça vurgulamışlardır” (Erginli, 2006).

Îtiraf ederim ki yalnız vâliden değil, bütün vilâyetten alâka ve sevgi görüyorum. Ama bu alâka da, bir bakıma, benim için bağ oluyor, fakat nasıl ki cisim, rûhun başı boş, hür ve müstakil seyrine bir hat çekiyor, düzen ve muvâzene âleti oluyorsa, hayattaki kayıtlar ve bağlar da, cismi, yırtıp kaçmak isteyen rûha, şahlanan bağlarını koparmak isteyen bu kayda gelmez kuvvete bir ikinci nizam verici vazîfesini görüyor. (Ayverdi, 2018: 39)

Dünyada önemli olan “ben” için değil “toplum” için çabalamaktır. Cemil’in de dünya hayatı ile olan ilişkisi bir şekilde insanlara çıkar. Bursa’ya ilk taşındığında hiç tanımadığı bir memura yardım etmesi veya Bursa’dan zaman zaman taşınmak istemesine rağmen müdürün ona bağlılığı onu engeller. Cemil’in dünya hayatında yaptıkları dünya için değildir. Dünyayı bir basamak olarak görüp yükselmek içindir.

Yalnız vilâyette bana karşı olan bir kayıt memuru var. Halbuki Bursa’ya gelir gelmez bir vesîle ile ilk yardım ettiğim adam bu olmuştu. Aramızda hiçbir kötü sözün geçtiğini, hatta ne yüzünden

benimle arası açılmış olduğunu da bilmiyorum. İyiliğe fenâlıkla cevap veren bu zavallıya, acımdan başka ne yapılır? (Ayverdi, 2018: 39-40)

Dünya birliğin çok olan görüntüsüdür. Zıtlıkları üstünde taşır. Bunların her biri aslında bir ve tektir. Dünyadaki olumsuzlukları sevmek lazım değilse bile onlara *hürmet etmek* gerekmektedir. Çünkü *çokluk* gibi görünen çeşit çeşit insan, nesne, olay *birliğin* farklı tezahürleridir. Bu nedenle ona hürmet etmek, *çokluktaki birliği* görebilmek demektir.

Dünyadaki bütün sadâlar, Türk, Arap, İngiliz, Fransız, Çin, Japon, eşek, köpek, arslan, kurt, ağustos böceği, yılan, hâsılı her bir ses, “do” dan “si” ye kadar olan yedi notanın içinde. Faraza benim hoşlandığım mahallî bir türküden bir Avrupalı hazzetmeyebilir. Onun zevk aldığı bir melodiden de ben hoşlanmayabilirim. Fakat şu muhakkak ki hoşlandığımız da, hoşlanmadığımız da, hep o notaların evrilip çevrilmesinden ibâret! Hiç olmazsa, zevk alanların zevklerine hürmet etsek.. (Ayverdi, 2018: 29-30)

2.3.5.2.5.3.1. Oyun

Oyun tertip etmek, kendi icat ettiği bir oyun değil, oyun seyretmek, büyük oyun, oyuna başla-, hilkatin insanları oyaladığı bıkmaz oyun, saklanış oyunu, basit bir ruh oyunu, oyunu tertip eden el, oyunun kurbanı, rol, istidat, kabiliyet, bir el, ışık, perde.

Dünya kendisinde konaklayan yolcuların rol aldığı bir *sahne* gibi düşünülür. Dolayısıyla burada yaşanan her şey bir *oyundan* ibarettir. Dünya sahnesindeki bütün mesele oyunu bu sahnenin kurallarına göre oynamaktır. Varlık sahasına gönderilen her oyuncuya oyununu en güzel şekilde oynaması için fırsat sunulmaktadır. Bu oyun için sahneye gönderilmek oyuncuların elinde değildir ancak burada gösterecekleri performans onlara bağlıdır (Çavuşoğlu, 2019: 209).

Eğer mutlaka bir oyun seyretmek istiyorsan, dünyadan güzel sahne mi olur? (Ayverdi, 2018: 75)

Bu sahnede gösterilenlerin senaryosu insanların görmediği *bir el* tarafından çok önceden yazılmıştır.

Cemiyeti de bulandıran bir el var; bu el, o sizin dünyâda yeniden rûhânî heyecanlar uyandırmasını beklediğiniz elin tâ kendisidir. Onun buyruklarına müdâhale edemeyiz; etsek de müessir olamayız. (Ayverdi, 2018: 114)

Ateşin üstüne susuz konan çömleğin çatlamasından daha tabîî ne olur? Kabâhat ne ateşin ne de çömleğin.. Bu oyunu tertip eden elindir. (Ayverdi, 2018: 176)

Evrendeki en büyük ve en zor oyun *aşk oyunudur*. İleri seviyede bir *aşk oyununa* zemin hazırlayan çevgen³⁵ yalnızca en iyilerin oynayabileceği bir oyundur (Çavuşoğlu, 2019: 200-201).

³⁵ “Guy u Çevgan” Selçuklu ve Osmanlı’da 18. yüzyıla gelinceye kadar dörder, altışar veya sahanın büyüklüğüne göre artan sayıda kişilerce oynanan, iyi bir binici olmayı gerektiren bir oyundur. Bu oyunda kullanılan araçlar değnek ve toptur. Oyuncular at sırtında ellerindeki değnekle topu kaleye sokmaya çalışır (Çavuşoğlu, 2019: 206).

Bu oyundaki oyuncuların çok iyi binici olmaları gerekir. Cemil ve Madame Maurain iyi birer binicidir. Onlar bu *aşk oyununu* oynayabilecek yiğitliktedir.

-Madam, Cemil Bey çok iyi bir süvâridir; siz de mükemmel bir binici olduğunuzu az evvel ispat ettiniz. Yarış yapsanız ne iyi olur, diyordu. (Ayverdi, 2018: 129)

2.3.5.2.5.3.1.1. Top

Eski edebiyatta *top*, *meydan*, *değnek* gibi unsurlar *çevgen* mazmunu etrafında bir araya getirilir (Çavuşoğlu, 2019: 213). *İlahi iradeyi*, *aşkı*, *sevgiliyi*, *güzelliği* anlatmak isteyen Müslüman düşünürler oyundaki *değneği* ilâhî irade, *topu* da ilâhî iradeye boyun eğen mahlukat olarak görür (Çavuşoğlu, 2019: 212). Çevgen oyununun en önemli araçlarından biri olan ve aşğın kendisini simgeleyen unsur *toptur*. Ateş Ağacı'nda dünyaya gelmekle başlanan oyunun tek amacı aranılan *topa* ulaşmaktır. Cemil ile Madame Maurain *toplarını* bulmak üzere meydanda bir oyun oynadıklarını sanmışlar ancak aldanmışlardır. Onlar aralarındaki oyunu oynarken *cemiyeti bulandıran bir el* de onlarla oynamaktadır. Yani Cemil ve Madame Maurain ilâhî gücün, elindeki değnekle oynadığı birer *top*; ayrıca Cemil ve Madame Maurain de kendilerini sevgilinin ayakları altına feda eden birer *âşık/toptur*. Oyunun sonunda onların maddî dünyada cismen birbirlerinden ayrılmaları bir şey ifade etmez. Artık Cemil, Maurain'den geçmiş onun varlığından *hakikate/öze* ulaşmıştır. Aradığı *topu* bulmuştur. Cemil'in oyunun sonunda *topu* ile karşı karşıya gelmesi ve onunla konuşması aslında kendi kendisi ile konuşmasıdır.

Âşğın maşuğa, maşuğun da âşığa dönüştüğü vahdet makamında, âşık kendi vücudunda varlığını sonlandırarak maşuğun bedeninde ebedî varlık kazanmıştır (İnal, 2014: 78).

Topuma bakıyorum, o da bana bakıyor ve diyor ki:

Ben ki aşkın kendisiyim bir renkte, bir kararda kalmayan tezâhürümden gam yeme. Kaybolan da benim, bulunan da ben! Bil ki aşk için uzaklık ve yakınlık yoktur; zaman ve mesâfe, bunlar iptidâî ölçülerdir. Zevk de benim, ızdırıp da ben... bulut da benim, güneş de ben; gören de ben, görülen de ben! Ben küçük bir topum, fakat bütün kâinat, yanımda bir hardal tânesinden de küçük kalır. Ben her şeyi kuşatırım herşey benden doğar, bana geri döner. Ben baştan aşağı esrârim.. Kucağına kendi mânândan olan o vücûdu iten de benim, koparıp çeken de ben! O gitmedi, gitmedi; hayır onu senden almadım. Nereye gidecek? Gidecek yer yok ki. Her şey, her yer, bütün cihan benim! Benim varlığım mahşerinde birleşmek vardır; fakat ayrılık yoktur. (Ayverdi, 2018: 158-159)

Madame Maurain kendini sevgilinin ayaklarına bırakan bir *toptur*. Âşık kendisine ilahi hakikatleri hiçbir çıkar gözetmeksizin hatırlatan, gönlünde heyecan ve aşk uyandıran sevgiliyi hiçbir çıkar gözetmeksizin sever, sabırla ve ümitle bekler. Bu beklenti âşğın ruhunu ve gönlünü güzelleştirir, makamını yüceltir (Demirel, 2019: 589).

Senden hiçbir şey istemiyorum. Çünkü seni seviyorum. Esâsen istemiş olsam, bütün bunları söylemezdim ve doğruca kalkıp sana gelirdim. (Ayverdi, 2018: 173).

2.3.5.2.5.3.2. Salon

İstanbul'un salonları, salonların göz bebeği, salona gir-, salona geç-, salonun büyüklüğü, salonun aydınlanacağı zaman, Avrupaî salonlar, küçük salon, büyük salon, Rasim Bey'in salonu, bütün salon, salonu seslendiren mûsikî, misâfirler, kahkahalar, zavallı, sesler, bir tabldot misâfir, samimi olmayan sözler.

Ateş Ağacı'nda yer alan *salonlar* dünya sahnesinde hayatın maddi gösterişlerinin yapıldığı perdedir. Cemil'in Bursa'da *sade ve basit dekorlu bir odası* vardır. Bursa'da kaldığı evde salondan hiç bahsedilmez.

Cemil, hayatını *sâde suya mevzularla geçiren zavallı* insanların yer aldığı toplantı muhitlerinden kaçmak ister. Bu salonlardakiler kendi içine yönelememiş kör, sağır, dilsiz insanlardır. Gerçek sesleri duyma, suretin aslını görme kabiliyetinden uzak sahne oyuncularındır.

Halbuki ben bu salonların, bu pespâye, bu sâde suya mevzûlarla ömürlerini harcayan zavallıların arasından kaçmak için biçâre amcamı bu kadar üzdüm. (Ayverdi, 2018: 20)

Bu salonlarda ışık azalır. Salondakilerin görüşü ancak bir mum aydınlığı kadardır.

İçerisi oldukça kalabalıktı; vâli benim geldiğimi anlayınca yakınında yer gösterdi ve sitemlerini iltifatlarla süsleyerek konuşmaya başladı. Kâh bana, kâh meclise hitap ediyor ve mütemâdiyen söylüyordu. Bereket versin salonun büyüklüğüne karşı mumun ışığı o kadar fersiz ve cansızdı ki kimse kimsenin yüzünü seçemiyordu. (Ayverdi, 2018: 53)

Bahçe, tabiatın sunduklarını gösteren kendine has kokusu olan doğal bir yerdir. Buraya açık olmayan büyük salon kimyasal kokuların doldurduğu, *göz bağları* ile süslenmiş bir mekândır. *Sesler, kahkahalar* Cemil'in kaçtığı büyük salonların temel müziğidir.

Ne holde ne de koridorda kimse yoktu, hatta bahçeye bakan küçük salon da boştu. Sesler, kahkahalar hep büyük salondan geliyordu. (Ayverdi, 2018: 77)

Bu salonların insanları samimiyetten uzak, *bir tabldot misâfirdir*.

Bereket bu salonda hiç eksik olmayan misâfirler, bana cevap vermek, Râsim Bey'e de uzun sualler, sormak fırsatını vermediler. Karşısındakine yaranmak siyâsetini güden bir tabldot misâfir, vâlinin ehemmiyet verdiği bir şahısla alâkalı görünmeyi fırsat ve nîmet bilerek hemen atıldı. (Ayverdi, 2018: 136)

2.3.5.2.5.3.3. Madde-Mana

Madde çemberi, bilinmemiş ve bilinmeyecek olan bir madde, ruh ve maddeden mürekkep, güzel, madde yolu, perde; bir nokta olan mana, inkişaf et-, manadaki bu zuhur, uyanış ve çoğalış, manadan habersiz, mana ile kudretlen-, renksiz mana, manayı ziynetle-, hakiki mana, manalı bir kasılma, hareket ettiren ve tasarruf eyleyen mana, mananın ince ve renksiz varlığı, gizli mana, her kelimenin delâlet ettiği ayrı bir mana, ayrı ayrı manalar, bir çeşit mana, mana lisanı, manadan gafil, her kelimenin manası, mülayim/ uysal mana, manasını kaybet-, mana ile bilişiklik, manasını kavra-, şifrelerin delâlet ettiği manalar, azametli mana, yakın ve dost bir mana, müşterek olan mana, duygu ve mana birliği, kendilerine vaz'olan mana, coşkun mana, mana ile diril-, mananın kapısı, mananın kaftanı, manaya engel, tek bakışta bulduğumuz mana, sarıh mana, kendi manan, bin bir kitabın ihtiva edemeyeceği mana, manaya eriş-, manayı gizleyen bu perde, bin bir kitabın ihtiva edemeyeceği mana, kapı, eser.

Madde, cisim, suret bu dünyadaki oyunun parçalarıdır. Esas olan öz, ruh, cevher, manadır.³⁶ Madde, manaya giden yolda bir kapıdır. Madde, içinde değerli olanı barındıran mahfazadır. İçindeki hazineyi görmek için dışındaki güzelliğe takılıp kalmamak gerekir. Madde, manayı anlamak için oluşturulmuş eserdir.³⁷

Şekil, mânâyı bulmak için bir kapıdır. Yazık ki insanlar bu kapının sanat inceliklerine, estetik vasıflarına dalarak, onu açıp içinde gizli olan hazineyi elde edemiyorlar. (Ayverdi, 2018: 43)

İnsanın varlığını anlaması için yalnızca madde yeterli olmadığı gibi yalnızca mana da yeterli değildir.³⁸

Biz Avrupalılar sizden çok şekilperestiz; bilhassa son yarım asırda Amerika sâhillerinden taşıp, Atlas denizinden aşarak zâten katılmış olan bir belirsiz hava bizim sâhillerimize de bir maddileşme soğuk havası getiriyor. İnsanlar, mânevî heyecanlarını, ruh kıymetlerini kaybettikleri için kendilerine maddî heyecanlar yaratacak akla gelmez delilikler, fedâkârlıklar hatta rezâletler yapıyorlar. (Ayverdi, 2018: 112-113)

Madde insanın yüceltilmesinin, varlık nedeninin anlaşılmasının hizmetindedir (Özgürel, 2018: 332).

³⁶ Manâ معنا a.i. Mânâ, iç yüz. Tasavvufta suret karşılığı olarak kullanılır. Görülen madde âlemine suret âlemi denir. Sûretle zâhir olan sıfat âlemine mânâ âlemi denir. Allah mânâ'dır, zuhuru ise surettir (Pala, 2007: 297).

³⁷ Eser: أثر “Kaybolan bir şeyin, ardında bıraktığı iz anlamında Arapça bir kelime. Şeyin varlığını gösterene denir. Nazardan men olunanın, eserle ünsiyet bulacağı; eseri yok edenin de zikirle illetleneceği söylenir” (Cebecioğlu, 2004: 196).

³⁸ “Ayverdi ikiliklerin bir'e ulaşmak için gerekli olduğuna inanır. Zaman zaman birbirlerinin zıttı gibi görünen, algılanan bu kategoriler aslında ancak bir'leşerek orijinal bir yapı teşekkül eder ki bu da Ayverdi'deki terkip fikrinin düğümlendiği noktadır” (Çağlıyan İçener, 2016: 141). Yazarın toplumsal yapıda madde ve maneviyatın birlikteliğine verdiği önemi vurgular (Özgürel, 2018: 332).

Madde, güzel şeydir ve maddeyi güzel, faydalı, lüzumlu bulmak ta tabiidir. Ancak az evvel söylediğiniz gibi, zarfın gāyesi mazrûfa mâlik olmaktır. İnsan, güzelliğe, asâlete, zenginliğe, şerefe, hatta bilgi ve hünere de mâlik olsa, mânâ ile dirilmedikçe bir heykelden ibârettir. (Ayverdi, 2018: 116)

Madde insanın mana yolunda ilerleyebilmesi için kendisine yol gösterecek bilgidir.

Madde, mânânın kapısıdır; fakat biz onu açacak anahtarı kaybolmuş zannediyoruz. Madde, mânânın kaftanıdır; fakat biz bu elbisenin içindeki güzel vücûdu göremiyoruz. (Ayverdi, 2018: 116)

2.3.5.2.5.3.4. Bir(lik) – Çok(luk) / Çok(luk) – Bir(lik)³⁹

Sevgiden gelen birlik, birlik anı, birlik ve bağlılık, hayat ve birlik, birliğin intizamı, mana birliği, fikir birliği, dışı birlik içi çokluk, çokluğu vücuda getiren, hareket ve değişiklik çokluğu.

Ateş Ağacı birlikten doğan çokluğun dünyadaki yansımalarının izlendiği bu çokluğun ardında saklı olan birliğin görülmeye çalışıldığı bir romandır. “Kendi iç âlemine doğru yaptığı seferlerde en yüksek irfanî tecrübe mertebesine ulaşan nefis, bütünü, birliği ve kendisinin de bu birliğin aynı/parçası olduğunu anlar” (Meçin, 2020: 342).

Evet, her şeyde her yerde, çokluk birliğe geri dönmekte. İşte umûmî âhengi meydana getiren de bu olmuş. Okun kavsinde olduğu gibi, her düz hat da kendi azîmet noktasına dönmek için kavis hâline geçmeye meyletmektedir. Fakat çokluğu vücuda getiren de gene o birlik. (Ayverdi, 2018: 18)

Nar da dışı birlik içi çokluk olan yapısıyla dünya hayatı gibidir.

Bursa'nın profilini gören sedirimdeyim... Sâlih gelip gidip sobaya odun koyuyor. Bir seferinde kapıyı o kadar hızlı çekti ki, sarsıntı ile duvardan bir şey koparak yere düştü. Bunu evvelâ birçok yeri çatlamış sıvalardan biri zannettim. Fakat dikkatle baktığım zaman duvardaki nar hevinginden bir tâne koparak yere düşmüş ve üç parça olmuş olduğunu gördüm. Hatta düşen narın tâneleri tâ oturduğum sedirin önündeki halıya kadar yuvarlanarak dağılmıştı. (Ayverdi, 2018: 56)

Cemil büyük ve esrarlı âlemlerin küçük yolcusunu/kızını görebilmek için kızının annesiyle bir olur. Bu önce çok-bir sonra bir-çok olmanın göstergesidir.

³⁹ Bir-Çok: “İbnü’l Arabî bütün birlerde zuhur eden birliğe bakmış ve onun saf ve duru bir birlik değil, gerçekte “çokluğun birliği” olduğunu görmüştür. O halde Hak; insan, âlem, nefes gibi her bir, bir-çoktur. Hak, Bir-çoktur, yani Âlemlerden müstağni zâtı yönünden bir, isim ve sıfatları yönünden çoktur. İnsan bir-çoktur; yani kendine özgü hakikati yönünden bir, uzuvları yönünden çoktur” (Hakîm, 2005: 123).

Çok-Bir: İbnü’l Arabî çok-bir ifadesini hem Tanrı hem insan için kullanır. Tanrı isim ve sıfatlarının çokluğu bakımından çok, zâtının varlığı bakımından tektir; insanlar/ yaratılmışlar suretlerinin çokluğu bakımından çok, hakikatin birliğine baktığımızda tektir (Hakîm, 2005: 143).

Yaklaştım; bu birbirine kaynamış iki güzel başa yaklaştım ve tıpkı genç lohusa gibi ben de küçüğün üstüne eğildim; o kadar ki başım lohusanın başına değdi. Anlaşılan, çocuğumu görmem için evvelâ başımın, karımın başıyla birleşmesi lâzımdı... (Ayverdi, 2018: 82)

Cemil'in defteri ile Madame Maurain'in defteri bir olmuştur. Birbirinden ayrı ve uzak değildir. Bu da *çokluğun birliğe dönüşüdür*.

Karar vedim bu defter benimkinin devâmı olsun. Hem zâten öyle de. Bunların ikisi, iki ayrı meşalenin birbirine karışmış ziyâsı gibi tek. (Ayverdi, 2018: 163)

2.3.5.2.5.3.5. Kitap / Defter

Resimli bir kitap, kâinat kitabı, kitabın metni, bütün kitap, elindeki kitap, kitap sandığı, pespaye bir kitap, münasebetsiz kitaplar, geniş fihristli bir kitap, kitap yaprağı, Bursa kitabı; ara sıra üstüne başımı eğdiğim bu defter, Juliette'in size hitaben yazdıktan sonra yurttan sepete atmış olduğu kâğıtları gizlice toplayıp birleştirmek suretiyle vücuda getirdiğim bir deftercik, Juliette'in defteri.

Ateş Ağacı baştan sonra yazılmış bir *kitap/defterdir*.⁴⁰ Romanda varlık âlemi bir kitaba benzetilir: *Kâinat Kitabı*.⁴¹ Okumayı bilenler için bu âlemde bir zorluk yoktur. Âlemde her bir sözcük bir manadır bu sözcükler bir araya getirilince insanın varlık nedenini okuyabileceği *ölümsüz eser* meydana çıkar. Âlemdeki her bir harf, her bir sözcük hakikatin cisimidir.⁴²

Bakıyorum da dünyâda her mevcut, bir kelime... Ağaç dediğimiz zaman anladığımız mânâ başka, çiçek dediğimiz zaman anladığımız mânâ başka, masa, iskemle, soba, hâsılı her kelimenin delâlet ettiği ayrı bir mânâ var. İnsanlar ve bütün mevcudat da böyle... Her insanın her mevcudun kelimesine ayrı ayrı mânâlar yerleştirilmiş. Her varlık ve her insan bir çeşit mânâyâ delâlet eden kelimeler... Ve bütün bu kelimeler bir araya getirilince ölümsüz bir eser meydana çıkıyor. Fakat nasıl ki ümmî kimseler için, değil yüksek eserler, alfabe bile hiçbir şey söylemezse, mânâ lisânının câhilleri için de kâinat kitabını okumak aynı derecede imkânsızdır. Bizi bu fasih lisânı öğrenmekten, bu şâheserin acemisi olmaktan kurtarmayan yaman derdimiz, müzmin, bulaşık bir hastalığımız var.

Evet biz, kelime hâlinde karşımızda serpili duran kâinat kitabını hecelemeye muktedir olamıyoruz, zîra bu kelimelerden hoşumuza gitmeyenleri kitabın metni içinden çıkarıp atmak acemiliğini gösteriyoruz. Şüphe yok ki o zaman mânâ bozuluyor, hatta değil bütün kitap,

⁴⁰ Kitap, toplama ve birleştirme özellikleri olan yazılı harflerdir. Allah'ın yarattıklarında infaz ettiği her ilim kitaptır. İbnü'l Arabî' de kitaplar sınıflandırılır: İlahi Kitap anlamında, Varlıklar anlamında İlahi Kitap, Toplayıcı Kitap anlamında, Varlık Kitabı anlamında, Rabbin Kitabı anlamında, Büyük Kitap anlamında, İşaretili Kitap anlamında, Yazılı Kitap anlamında, Apaçık Kitap anlamında (Hakîm, 2005: 421-424).

Defter: دفتر "Arapça bir kelime olup Türkçemizde de aynı anlamdadır. Gönül sayfası, ömür" (Cebecioğlu, 2004: 153).

⁴¹ "Bütün âlem yazılmış bir kitaptır. Şu halde âlem, dürülmüş değil, yayılmıştır. Böylece açılmış olmakla onun rahmet nedeniyle yaratılmış olduğu bilinir. Ortaya çıkmasıyla da, içindeki şeyler bilinir ve anlaşılır. Harflerini birbirine ekleyerek, kendisini bir kitap yapmıştır (Fütûhât, III: 455)" (Hakîm, 2005: 423).

⁴² Âlemdeki bağımsız her tikel özellik (bölünmeyen parça) bir harf aynı zamanda hakikattir. Çeşitli tikel hakikatler bir araya gelip özel bir şekilde birleştiklerinde yeni bir anlam oluşur. İbnü'l Arabî bunu hakikat veya kelime diye isimlendirir (Hakîm, 2005: 224).

cümlelerimiz bile, kandillerinin bir kısmı sönmüş bozuk bir mahya gibi, hayat karanlığı içinde dilsizleşiyor, sırtıp kalıyor. (Ayverdi, 2018: 57-58)

Bizim bu şifrelerin delâlet ettiği mânâları bilmememiz onların mânâsız olduklarını ispat etmez ki.. Evet dostum her hâdise bir kelime, bir mânâdır. Bunları bir araya getiren ve çözenlerdir ki kâinat kitabını kekeleyen okurlar ve haberdar oldukları azametli mânânın önünde zevkten sarhoşa dönerler. (Ayverdi, 2018: 76)

Cemil'in defteri kendi mana âlemine vücut vermek istediği, onu görünür kılmak istediği bir cisimdir. Aslında defter Cemil'in kendisidir.⁴³

Ara sıra üstüne başımı eğdiğim bu defterde, denizin suyunu içine sığdırmak isteyen bir kovanın akılsız zavallılığı var. Halbuki eğer ben yüreğimdeki tûfânı dışa vuracak olsam, buna, değil o, bütün cihan sahife kesilse, gene yetmez, dolar, taşar ve dökülür... (Ayverdi, 2018: 30)

Cemil'in kızı Cihan'ın da yazı yazmak istemesi Ayverdi'nin geleceğe yönelik bakışının işaretidir. Ayverdi geçmişini hatırlayarak bugünü yaşamak ve geleceği geçmişten alınan güç ve hâlin imkânları ile şekillendirmek gerektiğini söyler. Geçmiş yok sayılamayacağı gibi geçmişe takılıp kalınmamalıdır da. Çocukların eğitimi Ayverdi'de önemlidir. Çocuğun eğitiminde anne büyük bir rol oynar ve Ayverdi'de anneye özel bir önem atfedilir. Ancak Ateş Ağacı'nda Cihan'ın manaya dair yol göstericisi baba olarak sezdirilir. Bu Cemil'in birleştiği kaynağın Madame Maurain olması ve Cemil'in varlığında zaten bir anne/kadın rolünün varlığı şeklinde yorumlanabilir.

Kızım Cihan etrâfımda dolaşıyor:

-Baba bana da kâğıt kalem ver, ben de yazı yazacağım, diyor.

İki yaşında bir çocuğun elinde kâğıt kalem?.. Başımı eğmiş bir şeyler karalıyor, tebessüm uyandıracak kadar ciddî. Bizim de dört elle sarıldığımız hatta bütün varlığımızı harcayarak savaştığımız, öyle şeyler var ki, şu çocuğun yazı yazması kadar gülünç.

-Baba öteki kalemini de ver...

Kızım, bir bir elimden kalemlerimi topluyor; zâten yazmak için o kadar isteksiz, o kadar yorgun, ezgili, aynı zamanda heyecanlıyım ki... (Ayverdi, 2018: 159)

Cihan babasının yolculuğunu tamamladığı noktadadır. Aynı yerden başlayıp aynı yere dönmesi gerekmektedir. Cemil yazı için artık isteksizdir. Cihan ise yazıya dört elle sarılmıştır.

2.3.5.2.5.3.6. Pencere

Penceresinin arkası, üç pencere, arkama gelen pencere, pencereden seyret-, bahçeye bakan pencere, rint karakterine açık kalmış bir pencere, sıkı sıkı kapanmış olan pencereler, penceremin karşısı, penceremden seyrettiğim kış tablosu, pencerenin içi, penceremin önü, üç pencere arasında.

⁴³ "İnsan Rabbinin kitabıdır" (Fütühât, III: 352); Sen bir kitapsın, yazılı her şey sendedir, kendinden her şeyi silebilirsin, dilersen okursun. Ancak sen varsın, bu yüzden senin zahirin dünya, batinın ahirettir (Şucun, 21)" (Hakim, 2005: 423).

Romanın başından itibaren Cemil'in hayat sahnesindeki rolü, olayları uzaktan izlemektir.

Onun bende siyâsî ihtiraslar uyandırmak için yaptığı her hamlesini, fırtınayı penceresinin arkasından seyreden bir adam kaygusuzluğu ile gözlüyor ve çevirme hareketlerini, müdâfaa hattı yarılmayan bir kumandan hazzı ile de tâkip ediyordum. (Ayverdi, 2018: 21)

Cemil, *insan-ı kâmil* olma yolunda *pencerenin* arkasındadır. Odası onun için bir müridin hücreсі gibidir. Odada hareket yoktur. Cemil hayatı bir pencerenin arkasından izler. Olayları nesnel bir bakış açısıyla, bütünü görerek değerlendirir. Kötüdeki iyiyi, iyideki kötüyü fark eder.

Evvelki gün senenin ilk karını penceremden keyifle seyrederken, sokaktan koşa koşa geçen iki adamdan biri:

-Bugün ne yapıp yapıp ispanakları sökmeli; donarsa yandık...diyordu.

Şu muhakkak ki bir taraf için hoş olan, diğer taraf için nâhoş. (Ayverdi, 2018: 28)

Bursa ovasına bakan üç pencerenin ortasına uşağına yerleştirttiği *sedirden*⁴⁴ dışarıyı izleyen Cemil, camları kışın rüzgârından korunmak için kilimlerle kapattırmıştır. Cemil, ruhi olgunluğa henüz erişemediği bu dönemde tabiatın *göz bağlarından* korkar. Tabiattaki *çokluk* onun içinde yeşeren *teklife* bir tehlike gibidir.

Gitgide kış bastırıyor.. Oturduğum yerden Bursa'nın canlılığı kaybolmuş yarım çemberini görüyorum.

Bugün hava rüzgârsız.. iri iri kar taneleri, âdeta yırtılmış bir mektubun parçaları gibi ağır ve sessiz düşüyor. Kış uzasa, çok uzasa, baharı hiç istemiyorum. Zira içimde filizlenen öyle noktalar var ki, ben bunların ağır ağır olgunlaşması için, hiç olmazsa tabiattan yardım bekliyorum gibiyim. Hayır, istemem, bu kadar süratten korkuyorum. Her bir yanımdan fişkıran bu kudretli varlık ne de çabuk gelişip büyüyor... onları yazmak, söylemek de istemiyorum; çünkü korkuyorum, beni önüne katıp götürmesinden korkuyorum. (Ayverdi, 2018: 30-31)

Çokluğu meydana getiren *birliği* kendi içinde bulduğunda hayat ile Cemil arasındaki pencere kalker. Artık Cemil'i hayatın *göz bağları* yanıltamaz. Cemil pencerenin arkasına sığındığı küçük ve sade odasından çıkmaktan korkmaz. *Sıkı sıkı kapanmış pencereler* açılır.

Artık bahârın yaklaşmasından korkmuyorum. İçimde, yeni kanatlan bir kuşun cemelân arzularına benzeyen irtibatsız, tek tek hisler uyanmaya başladı. Beni odamın dört duvar arasına bağlayan soğuk günlere vedâ etmek üzere oluşumdan eskisi kadar telâşlanmıyorum. Bir müddet sonra sobam battal bir eşyâ gibi mânâsını kaybedecek ve sıkı sıkı kapanmış olan pencerelerim açılacak... (Ayverdi, 2018: 68)

Cemil'in daha önce korktuğu bahar şimdi *içe işleyici bir güzelliكتedir*.

⁴⁴ "Roman kişisinin uzamdaki devinimine bakıldığında onun, büyük, kalabalık ve karmasal uzamlardan; dar, ve تنها olana doğru, gittikçe daralan bir uzamda içe çekildiği; pencerenin yanı başındaki sedirin ise, daralan uzamın son noktası olduğu görülmektedir" (Özgürel, 2017: 7). Sedir dış dünya ile iç dünya arasında hâkim bir bakış açısı sunan bir eşik, pencere ise Cemil'i psikolojik dönüşümüne hem yaklaştıran hem de sağlıklı gözlemin gerektirdiği mesafeyi sağlayan bir zar hâlini alır (Özgürel, 2017: 8).

Bakıyorum da bahar, hiçbir yerde, burada olduğu kadar câzip ve içe işleyişi bir güzellikle saltanatlı değil. Sanki bir el, birkaç ay evvel pencereden seyrettiğim kış tablosunu kaldırdı ve yerine emsalsiz bir sanat eseri, bir peyzaj koydu. (Ayverdi, 2018: 94)

Madame Maurain'ın de Bursa'ya gelir gelmez otelde ilk geçip oturduğu yer *pencerenin içidir*. Maurain dışarıya *dünyayı hiç görmemişler gibi* farklı bir nazarla bakar. O bakış Cemil'in dönüşümünü tamamladığı durumun küçük bir örneğidir.

Odayı berâber seçiyoruz. İçeri girince doğru gidip pencerenin içine oturuyor; sanki hiç seyâhat etmemiş, dünyâyı görmemişler gibi, büyük bir istiğrakla dışarıya bakıyor (...) (Ayverdi, 2018: 101)

Maurain de *kâmil insan* sıfatına erdiğinde ikisi aynı pencerenin arkasında birleşir.

Hep üç pencere arasındaki sedirdeyiz. Yağmur artık bir sis hâline döndü. Bursa bizi kucaklamış gibi.. (Ayverdi, 2018: 150)

2.3.5.2.5.3.7. Rüya

Rüyalar ki sırlı bir cihanın penceresi.

Uyku hâlinde gayb âlemine açılan insan o âlemlerden manzaralar izler bu manzaralara rüya denir. İbn Arabî'ye göre Allah'ın rüya ile görevli meleği dünya seması altındadır. İnsan uyku hâlindeyken bu meleklerle bağlantı kurar ve levh-i mahfuzdan semavata, oradan insan hayaline yansıyan bilgilere sahip olur. Uyanırken dış dünya ile olan meşguliyet bu bağlantıya engeldir (Demir, 2017: 41-44).

Sâlih yaşça Cemil'den büyüktür. Ayrıca Cemil'in Sâlih'i uyku hâlinde iken *sırlı bir cihânın penceresi* olarak tarif ettiği *rüyâ* âleminde düşünmesi de Sâlih in tasavvuf ehli insanların çıktığı ruhî yolculuklar katında olduğuna işaret eder.

Sâlih mektubumu bitirinceye kadar da gene karşımda oturdu ve hiç konuşmadı. Fakat bu sessizlik ve gecenin ilerlemiş saati, onu yavaş yavaş gevşetmiş, uyuya kalmıştı. İhtiyarlıkla gençliğin harp hâlinde olduğu bu yüzün, uyku içinde hâkim olamadığı adaleleri büsbütün şişkin ve yorgun görünüyor ve ihtiyarlığın zaferini açıkça ortaya koyuyordu.

Baş ile berâber iri solgun dudaklarının bir ucu çarpılarak yana sarkmış, pörsük bir et parçasına benzeyen bu dudakların aralığından, eksik ve sarı dişleri meydana çıkmıştı. Bir zaman onu uyandırmaya kıyamadım; belki de rüyâ görüyordu. O rüyâlar ki sırlı bir cihânın penceresidir; fakat vücûdumuzun karanlığı ve kesâfeti o şeffaf cama bile tesir ederek bir perde olmuş ve bizi, görülecek nice hakikatlardan mahrum bırakmıştır. (Ayverdi, 2018: 84)

His ve şuur âlemi insanın bilincinin açık olduğu durumu ifade eder. Uyku ise dış uyaranlara karşı bilincin zayıfladığı durumdur (TS, 2011: 2428). Cemil için his âlemindeki uyanıklık da bir

çeşit uykudur. Zira bu dünyada ne kadar uyanık olsak da gördüklerimiz gerçeğin yansımaları olan *hayal suretleridir*.

İşte bu yüzden ben, insanlardaki his âlemini uykuya benzetiyorum; zîra biz gaybın esrârından uyuyucularız. Şu halde bütün bu uykuda gördüklerimiz de bir hayal sûretinden başka nedir? (Ayverdi, 2018: 104)

2.3.5.2.5.4. İnsan

Fizyolojik buyrukların emrinde olan bir mahluk, doğumla ölüm arasındaki kısacık ömrü basit ve değersiz kıymetlere bağışlayan insanlar, ağırbaşlı insan, hakiki mana, insanlık tohumu, kaybolan topunu aramaya gelmiş bir insan, cihanı alakadar edebilecek bir insan, yüksek bir insan, kararları vukuundan evvel sezmesi, bir çeşit manaya delâlet eden kelimeler, insanlık sıfatı, kırk asır evvelki insan, bugünkü insan, bahane arayan insanlar, insan kudreti, insan vücudu, ruh ve maddeden mürekkep olan insan, aşk, sade ve basit insanlar, eşsiz insan, insan sureti, insan aşkı, varlık.

Ayverdi insanı ve yaratılmış tüm mevcudatı *bir/tek* olarak görür. Onlardaki ayrılık tek olanın yansımalarıdır. Bu çokluk görünüşü insanda da böyledir. Önemli olan insanın kendini bilmesidir çünkü bu bilgide yanılgıya yer yoktur ve insan ancak kendini bilirse âlemi de bilir. Romanda Cemil insandaki/âlemdeki teklîğin farkındadır.

Dünyâda ayniyet yok, benzeyiş vardır. Hiçbir kum tânesi yok ki, diğer bir kum tânesinin eşi olsun? Ne yaprak bir başka yaprağın aynı, ne yıldız yıldızın, ne damla damlanın eşi.. şu halde sen şeklen bile birbirinin aynı olmayan iki insanın hissen yekdiğerinin eşi olmasını nasıl istiyorsun?

Hiçbir zerresi diğèrinin eşi olmayan hilkatta bu olur mu sanıyorsun? (Ayverdi, 2018: 89)

İnsanlar asıl vatanı olan ulvî âlemden maddî âleme nefsinin veya insan olmağını kemâle erdirmek ve asıl vatanına dönmek üzere dünyaya gönderilmiştir. Bu oluş ve bozuluş âlemi olan dünyada insan sürekli bir arayış, değişim ve dönüşüm hâlidir. Bu arayış insanın kendi nefsinin tanıma ve aslını bulma arayışdır (Meçin, 2020: 332).

İnsandan beklenen, dünyâya, kaybettiği topunu aramaya gelmiş olmasını unutmamaktır. (Ayverdi, 2018: 44)

İç huzura erememiş, varlık sıkıntıları çeken İzzet Efendi ise kendini bilmemenin sancılarını çekmektedir. O kendi düşüncelerine uymayan insanları bir nizam sokmak istemekte, çokluktan doğan birliği görememektedir. İnsana tek olan nazarı ile bakamaz.

Zavallı İzzet Efendi kendine en yakın olan vicdânını, bu büyük hâkimi görmüyor da kendi varlığının dışındaki mahlûkları görüyordu. (Ayverdi, 2018: 88)

Bir şeyi sezme, anlamak, iç yüzünü keşfetmek anlamlarına gelen firaset ilmine Allah'ın kelam sıfatının tecellisi olan Kur'an-ı Kerîm, kudret sıfatının tecellisi olan kâinat ve kâinatın küçük bir numunesi olan insan aracılığıyla erişilir (Şenocak, 2017: 51). Ayverdi'nin eserlerinin temel meselesi, odak noktası kâinatın küçük bir örneği gördüğü insandır. O insana bakarak kâinatı anlamaya çalışır. Dünya ile insan arasında sıkı bir münasebet kurar. İnsandan yola çıkarak dünya; dünyadan yola çıkarak insan anlaşılabilir.

İnsanın vücûdunda sayısız, hesapsız mikroplar mevcut. Yalnız bağırsaklarda bunlardan mücâdele hâlinde olan milyonlar var. Fizyolojimizin muvâzenesini, bu savaşı mikropların birbirleriyle çarpışmasına borçluyuz. Bunun gibi, dünya da bir insan vücûduna benzediği için orada da ölenler, öldürenler, iyiler, fenâlar, sürü sürü gelip gidenler var. Aynı muvâzene meselesi. (Ayverdi, 2018: 89)

İnsanlık zihni bir kavramdır ve insanın tecelli ve görünüşleri farklı/çok olsa da insanlık tektir (Yiğit, 2016: 210).

Bir kimse ilim sâhibi olur, âlim deriz; beldeler keşfeder kâşif deriz; fen hârikaları îcat eder, mücîd deriz; sanat hassâsiyetini dile getirir sanatkâr deriz, deriz, deriz... Fakat kolay kolay insan diyemeyiz. Zîra insanlık sıfatına liyâkat kazanmak için hayvanlık duygularını dizginlemiş olmak lâzımdır. (Ayverdi, 2018: 60)

İnsan-ı kâmil ile insan-ı hayvan arasındaki fark biyolojik değil manevidir (Yiğit, 2016: 219). İnsan kendini hayvandan ayıran özelliklerinin farkında olmalı ve bunları yenmelidir.

İçgüdülerin ve menfaatlerin esâreti, bence en zâlim, en kopmaz bir kementti. İnsan için her zorluğu yenmek, her bağı koparmak belki mümkün, fakat hayvanla müşterek olduğu duyguların boyunduruğundan çıkmak müşkül, pek müşküldü. (Ayverdi, 2018: 23)

Olgun insanlar yalnız kendi menfaatleri için hareket etmeyenlerdir.

Her yüksek gâye sâhibi bildiğini bildirmeye, gördüğünü göstermeye borçludur. (Ayverdi, 2018: 116)

2.3.5.2.5.4.1. Sâlih

Uşâğım Sâlih, ceddinin suçunu temizlemeye uğraşan Sâlih'ler, Sâlih'in bütün dürüst ve temiz vasıfları, Sâlih'in telâş ve memnuniyeti, paramın ve malımın aman vermez kontrolörü, Sâlih odamı ısıtmıştır, Sâlih gelip gidip sobaya odun koyuyor, Sâlih'in ara sıra hikmet savurduğu olur, taşın bir bahane olduğunu kabul eden Sâlih'ler, Sâlih'in oturduğu köşe ise kapkaranlık, birinci planda gelen dostlarım, Sâlih'cik, Sâlih de benimle beraber, Sâlih'in tasavvur ettiği sükûn ve istirahat cihanı, yerime Sâlih'i mihandar, baba Sâlih, Sâlih'in şamdani, Sâlih'in kendi telâşı, cahil kafa, salahiyeti hududunu aşmayan, tok gözlü, civanmert, bir kadın gibi temiz ve titiz, ziyaretçi, hürmetkâr, temiz adam, görmüş geçirmiş bir ailenin çocuğu, sade, siyah çocuk gözler, yanık ve çok

çizgili yüz, kalınca soluk dudaklar, çelimsiz fakat atik vücut, pazarlıkçı, basit ve sade, biçare adam, yağız ve çok çizgili yüz, ihtiyarlıkla gençliğin harp hâlinde olduğu bu yüz, iri solgun dudaklar, eksik ve sarı dişler, hiç, hazine, zavallı.

Sâlih, sözcük anlamı olarak “düzgün, iyi ve yararlı (Uğur, 2018: 352)”; tasavvuf terimleri sözlüğünde ise “istikamet ve iyilik sahibi dürüst kimse (Cebecioğlu, 2004: 541)” anlamlarına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de “iyi, hayırlı iş ve davranış” ve “dinî ve ahlâkî bakımdan iyi davranışlara sahip kişi” olarak kullanılmıştır (Çağrı, 2009: 31). Romanda Cemil’in uşağı Sâlih’in iyi ve temiz vasıfları öne çıkarılır.

Sâlih’in bütün dürüst ve temiz vasıflarından başka en hoşuma giden tarafı, salâhiyeti hudûdunu aşmamasıdır. Fakat ona bütün bu vasıfları kim aşılabilir, bu câhil kafa bunca meziyeti nereden bulmuş ve niçin onda olan bu tok gözlülük, bu civanmertlik, bu saygı, içtimâî ve fikrî seviyesi daha ileri birçok kimselerde yok? Neden o, altmış para için gırtlakını parçalarcasına bağırıp çağırıyor da, benimle aynı görgü ve yetişme şartlarını taşıyan bir başkası, hükûkuma tecâvüz etmek için en sefil vâsıtalara başvurabiliyor? (Ayverdi, 2018: 29)

Sâlih, Cemil’in maddî ve manevî hayatına katkılarda bulunan bir mürşit gibidir. Türkçe Sözlük’te (2011: 1731) mürşit “doğru yolu gösteren kimse, kılavuz” olarak tanımlanır. Sâlih de Cemil’e arkadaşlık eder, her zaman onun yanındadır. Sâlih mürşitlerdeki/şeyhlerdeki özelliklerin hepsini karşılamaz. Ayverdi, modern anlatıcı içinde yol gösterici, kılavuz konumundaki Sâlih’i tasavvuf metinlerindeki gibi her yönüyle mükemmel olarak vermez. Biz bu yoruma Cemil’in tasavvuf yolculuğunda ona ışık olacak, her zaman yanında olan bir öğretici vasfa ihtiyacı olduğu gerekçesi ile ulaşıyoruz.⁴⁵ Sâlih’in diğer kahramanlara göre metin boyunca tekrarı daha fazladır. Bu da metnin ana izleği etrafında önemli bir yer tuttuğunun göstergesidir.

Sâlih, Cemil’e zaman zaman hikmetli sözler söyler. Onun bu idrakte oluşu Cemil’de derin etki bırakır. Cemil’i düşünmeye sevk eder.

Sâlih, dedim. Demin kapıyı o kadar hızlı çektin ki duvardaki narlardan biri koptu yere düştü. Bir köruk ucu gibi sivilterek ateşi üfleyen dudaklarını sobanın deliğinden çekiyor; yağız ve çok çizgili yüzünün hatlarını mânâlı bir kasılma büsbütün derinleştirerek yüzüme bakıyor: İlâhi beyim, haydi bunu düşürmeye ben sebep oldum; ama yere düşen her meyveyi de ben koparmıyorum ya? Olmak ölmek demekmiş, bunu bana senin gibi çok okumuş biri söylemişti. Vakit geldi mi kâh rüzgâr bahâne olur, kâh yağmur, kâh da böyle bir sarsıntı. Sâlih’in ara sıra hikmet savurduğu olur, fakat bugün pek içten konuşuyor; söyledikleri de doğru. (Ayverdi, 2018: 56)

Sâlih, akıl ile elde edilen ilimlerin âlimlerinden daha üstün bir idrake sahiptir.

⁴⁵ Süffî geleneğe göre insanın iki doğumu vardır. Birincisi, insanın ana ve babası vasıtasıyla dünyaya, yani mülk âlemine, gelmesidir. İkincisi ise, insanın “ruhun yurdu” olarak da vasıflandıracağımız, melekût âlemiyle temas haline gelmesidir. İnsanın bu melekût âlemi ile temasa geçebilmesi ve ikinci doğuşunu gerçekleştirebilmesi için manevî gücünü destekleyecek ilerlemesini sağlayacak bir mürşide ihtiyacı vardır (Altıparmak, 2005: 38-39).

Seni nasıl kabul etmem Sâlih? Bu bilginle sen bana, yuttuğu dağ gibi ilimlerin yükü altında ezilen âlimlerden daha ileri bir kemal gösterdin. (Ayverdi, 2018: 59)

İnsanların bulunduğu mertebeleri değerlendiren Cemil için Sâlih'in görünüşü bir hiçten ibarettir. Tasavvuf ehli insanlar gösterişten uzak, elinde kimseye verecek kadar değerli şeyler barındırmayan kişiler olarak anlatılır. Sâlih'in de bir yorganı ve bir de ekmek parası vardır. Cemil'in verdiği maaş ona çok gelince kaplıcadaki işini bırakır. Bu para onun geçimi için çoktur *insanı para ile gömmezler* diyerek Cemil'e bir ders daha verir. Yine bir gün havalanması için dışarı çıkarttığı yorganı yağmur altında kalınca örtünecek başka bir şeyinin olmaması dikkat çeker.

Vâli hoşsohbet, mizaçgîr, cevval ve becerikli bir adam. Müdür, durgun fakat derin bir su gibi sessizliği altında zekâsını saklayan, hareketsiz ve neşesiz bir tip. Sâlih'in ise görünüşü bir hiç; fakat cevherî kıymeti hazîne gibi geniş. (Ayverdi, 2018: 89)

Mürşidin en önemli görevi müridin manevi yükselişini sağlamaktır. Ancak bu müridin özel yaşamında kısıtlayıcı bir özgürlük alanı doğurmaz. Tasavvufun görevi insanın kendisine güvenmesini sağlamaktır (Altıparmak, 2005: 49). Cemil de Madame Maurain ile geçireceği son gecede son sınavını vermektedir. Bu aşamada Sâlih ilk kez evde yoktur ve Cemil ile Madame Maurain baş başa bir gece geçirir. Bu geceyi Sâlih'in *şamdanı* aydınlatır.

Hep üç pencere arasındaki sedirdeyiz. Yağmur artık bir sis hâline döndü. Bursa bizi kucaklamış gibi.. Saatlerin nasıl geçtiğini bilmiyorum hep karanlıkta konuşuyoruz; yalnız derecesine bakarken ve pansumanını yaparken Sâlih'in şamdanını yakıyorum. (Ayverdi, 2018: 150)

2.3.5.2.5.4.2. Cemil

Canoğulları'nın tek evladı, Cemil ağabey, Canoğlu Cemil, Cemil Bey, Cemil Canoğlu, mal, evlat, akraba, ciddi mevzu, liyakatli, kazazede, yorgun, özü sözü bir, münevver bir genç, yüksek bir mevki namzedi, genç, kıymet verilen, itibar ve hürmet gören, mütevazı bir mektep hocası, akılsız, nankör, hain, düşüncesiz, budala, banka şefliğinden ilk mektep hocalığına düşüveren bir adam, silik ve fersiz hüviyet, duygusuz, budala, beceriksiz, anlaşılmaktan ve anlatılmaktan uzak, şahsiyetiyle cihanı alakadar edebilecek bir insan, Ârif Canoğlu'nun oğlu, temiz, mert, riyasız, çeşnisi başka, terkibi ayrı, yüksek bir insan, daha otuzuna gelmeden saçlarının yarısı beyaz, süvari, hukuk müşaviri, eşsiz zeka, hesapsız incelikler taşıyan varlık, esmer yüz, siyah kaş, girdap gibi alıcı göz, kadınların göz bebeği.

Cemil Türkçe Sözlük'te (2011: 451) “güzel (erkek) ve tüm güzellikleri kendisinde toplayan (Tanrı)” anlamlarına gelir. İnsan Allah'ın cemal sıfatının tecelli ettiği varlıktır.

Seni niçin seviyorum? Kimseye benzemeyen rûhî kıymetin, eşsiz zekân, hesapsız incelikler taşıyan varlığın için mi? Yoksa esmer yüzün, siyah kaşların, bir girdap gibi alıcı gözlerin için mi? (Ayverdi, 2018: 164).

Romanın başkahramanı ve anlatıcısı olan Cemil, dünyaya kaybını aramaya gelen ve onu unutmayan insanlardan biridir. O, kaybını aramak üzere İstanbul'daki şatafatlı hayatını terk ederek Bursa'da küçük odalı bir eve yerleşir. Çıktığı yolda engel olarak gördüğü ilgi ve şöhreti ilk olarak terk eder. Müritler için makam, halkın sevgisi, kendisine ayrıcalıklı bir gözle bakılması gibi hususiyetler ilk kaçılacak olan şeylerdir (Altıparmak, 2005: 42). O, bu anlamda hâli tavrı ve yaşayış şekli ile bir müride benzetilebilir.

Râsim Bey bu sözleri, içinde yabancı da bulunan ve yüzlerini seçemediğim bir kalabalığa ne demeye söylüyor ve mevzûu, sıkılacağım bir şekilde uzattıkça uzatıyordu? Ben buralara halkın itibar ve alâkasından kaçmak için geldim. O itibar ve alkışlar ki, sokak ortasına atılan çalı çırpı gibi insana her adımında rahmet verir ve yolunu keser. Bunları istemiyorum, istemiyorum. (Ayverdi, 2018: 53-54)

Divanelik, akıl eksikliği olarak görülür ve divaneler topluma aykırı davranışlar sergilediği için toplum tarafından hakaretlere uğrarlar oysa içsel anlamda divanelikten kastedilen insan ruhunun elde ettiği mertebedir (İnal, 2014: 75). Cemil, İstanbul'daki parlak işini terk ettiğinde amcası tarafından çeşitli hakaretlere uğrar ancak bunlar Cemil için hakaret değildir. Aksine Cemil o kadar yüksek bir yerdedir ki amcasının fikrî seviyesine inerek durumu ona onun kabul edebileceği bir şekilde izah etmeye çalışır.

İzmir'de alelacele evlenip de amcama hem el öpmeye hem de bankadan ayrılarak vilâyetlerin birinde bir ilmektep hocalığı alacağımı söylemeye gittiğim zaman, zavallı adam kaç zıt rûhî hâletin tesirinde kalarak bana kaç cepheden hücum etmişti. Ben akılsız, ben nankör, ben hâin, ben düşüncesiz, ben budala... (Ayverdi, 2018: 40-41)

(...)

Amcam, aklî muvâzenemden şüphe eden bir bakışla beni dinledi. Sözlerim ona hiçbir şey ifade etmemişti. Acıdım ve fikrî seviyesine inerek:

-Farzet ki amca tahsîlimi birkaç sene sonra bitirmiş olayım, bundan ne çıkar? dedim. (Ayverdi, 2018: 42)

Cemil durağandır, etrafını gözlemler ve dünyadaki tekliği görmeye çalışır. Dünyanın küçük bir örneği olarak gördüğü insanları olduğu gibi kabul eder ve anlamaya çalışır.

İnsan Allah'ı anlamak için en güzel örneklerden biridir. Kendisine verilen özelliklerle en üstün varlıktır. O tıpkı Kur'an-ı Kerîm ve kâinat gibi Allah'ın bir kitabıdır; kâinatın özü, özeti, fihristi olan mükemmel bir valıktır (Şenocak, 2017: 51). Bu kitabı okumak insanı dünyada aradığı gayeye götürür. Cemil için insanlar kitaplar gibidir. Madame Maurain geniş fihristli bir kitaptır.

Bu ne geniş fihristli bir kitap... Bu ne muvaffakiyetli ve süratli bir atlayış. Kışla yazı, gece ile gündüzü bu ne mahâretli birleştiriş, gülerken ve konuşurken, beyaz muntazam dişlerini şimşek süratiyle ortaya koyan dudakları, en şuh en hareketli bir kadına âit.. Fakat kaşlarının âmir kudreti altına saklanmış gözleri, derin, esrarlı hatta sert denecek kadar müttehakkim ve koyu bir tefekkür îtiyâdiyle de dalgın. (Ayverdi, 2018: 102)

Kadriye ise okumaktan korktuğu bir kitaptır. Çünkü onun muhtevasında Cemil'in aradıkları yoktur.

Şu dakikada kendimi, elindeki kitabın metnini öğrenmemek için sayfeleri okumadan çeviren bir kimseye benzetiyorum ve bu kitabı okumamakla Kadriye'nin lehine hareket etmiş oluyorum. Varsın onun muhtevâsı, esrârını, vuzuhsuzluğunu muhâfaza etsin, müphem, muğlak kalsın.. Şu muhakkak ki bin bir elyaftan örülmüş bir şebeke mâhiyetinde olan kadın evsâfindan, Kadriye'de ancak bir iki tel mevcut... O, ateşli, sırlı, renkli ve alıcı kadın tipinin taklitçisi bile olamaz; zekâ, irâde, kudret ve aşka asla bir örnek teşkil edemez. (Ayverdi, 2018: 65)

Kur'ân-ı Kerîm, insan ve kâinat Allah'ın sanat eserleri olduğu için birlik ve bütünlük gösterir. Dolayısıyla insanı okuyan insan, kendisini ve kâinatı da okur (Şenocak, 2017: 51). Kâinat ile insan arasında ortak vasıflar çoktur; kâinat insan suretine benzer şekilde yaratılmıştır (Yiğit, 2016: 219). Cemil'in Madame Maurain'i Mudanya'da karşıladıktan sonra tren ile Bursa'ya dönerken izlemesi buna örnektir. Onda çeşitliliğin birliğini görür. Bu nazar hayvanca duygulardan farklı bir nazardır.

İlk defa gülümsüyor ve yalnız kollarını çıkarıp mantoyu arkasına alıyor. Ölçüleri uygun, muntazam bir vücûdu var. Kalçaları dar ve omuzlara doğru genişleyen oğlan vücûdu. Dümdüz yeşil bir elbise giymiş. Söğüt yaprağının yeşiliyle, olgun bir ekin tarlasının sarılığı iç içe kaynamış bir renk. Gözleri de aynı renkte. Niçin ona bu kadar dikkatle bakıyorum? Fakat bu, cevâbi içinde bir soru. Bundan daha tabii ne olur? Çünkü o da bir bahar. Şu içinden geçtiğim zînetli tabiatın canlı ve olgun devâmı.. Bunu, ileri geri çekmeye, niçin, demeye sebep yok ki.. Sapsarı saçlarına rağmen kaşları kirpikleri koyu kumral. Vapurda iken yüzünün sedefe kaçan bir matlığı vardı; fakat şimdi yanaklarında, merkezden muhîte doğru eflâtunlaşan bir dâire mevcut. Âdeta şeftâli baharı yapışmış gibi.. Bu genç yüzde bir âlim kuruluşundan ve bir muharrir tecessüsünden ziyâde, anlaşılması ve idâre edilmesi müşkül, derin bir çeşitlilik var. (Ayverdi, 2018: 101)

Cemil insanları hayvanca duygulardan kendini arındırabilmiş olma derecelerine göre sınıflandırır. Ona göre özü bir olan insanlardan bazıları deniz genişliğinde ve derinliğindeyken bazıları susuzluk gidermeye yetmeyecek, bir ateş söndüremeyen damla kadardır.

Evet bir süs, bir biblo olan her kadın benim için bir tek su damlası. O halde denizin genişliğinde olan Kadriye mi? Maalesef hayır, o da değil. (Ayverdi, 2018: 52)

2.3.5.2.5.4.3. Kadın

Karı, ana, kadın, fena bir kadın, etiyle yaşayan kadın, içiyle yaşayan kadın, yüksek kadın tipi, büyük kadın, kadın karikatürleri, hücum taburu kumandanı tavrı takınan kadınlar, kadın yüzü, kadınsız meclis, kucağıma düşen kadınlar, kadınlığın bütün mahareti, geçit resmi yapan kadınlar, meş'um kadınlar, küçük bir kadın eli, kadın evsafı, ateşli sırlı renkli ve alıcı kadın tipi, kadın taslakları, çabuk elde edilen ve sevgisini ele veren kadın, bir demet çiçek kadar rayihali bir kadın, adi bir kadın ruhunun taşkınlıkları, kadın ismi, kadını çağırarak istediğim bir isim, zavallı kadın, genç bir kadın, çocuğunu susturmaya uğraşan bir kadın, genç kadın, Avrupa'da talebe pansiyonlarının etrafını bir arı vızıltısıyla dolaşan kadın tipleri, tatlı kadın sesi, teni tenimize

değmiş kadınlar, İstanbul'un bütün kadınları, kocası tarafından sevilen kadınlar, su, deniz, damla, ateş, hava, toprak, bahar, bahçe, kış, süs, biblo.

Kadınlar romanda bir damla sudan derin bir denize kadar uzanan aralıkta yer alır. Kadın yüzü çöldeki su gibidir. Çölde su hayat demektir.

Kadın yüzü, çölde tesâdüf edilen bir su gibi dinlendirici.. (Ayverdi, 2018: 38)

Romanda kadınlar farklı iç ve dış özellikleri ile yer alır.⁴⁶ Kadınlarla yaşanan herhangi bir maddi aşk söz konusu değildir. Cemil'in kadında aradığı onu *yüksek kadın tipi* kadrosuna sokan özellikleri taşımasıdır.

Ben, etiyle yaşayan bir kadınla değil, içiyle yaşayan bir kadınla evlenebilirdim. Fakat bu yüksek kadın tipi, bizim muhîtimize sokulamıyor, onu arayıp ele geçirmek için de ben vakit bulamıyordum. (Ayverdi, 2018: 32)

2.3.5.2.5.4.3.1. Olgun ve Oldurucu Kadın Madame Maurain

Fransız, jeoloji âlimi, gazete muharriri, Fransız seyyah, sarışın kadın, ölçüleri uygun, muntazam bir vücut, kalçaları dar ve omuzlara doğru genişleyen oğlan vücudu, söğüt yaprağının yeşiliyle olgun bir ekin tarlasının sarılığı iç içe kaynaşmış renkte gözler, bahar, ziynetli tabiatın canlı ve olgun devamı, sapsarı saçlar, koyu kumral kaşlar ve kirpikler, genç yüz, derin bir çeşitlilik, geniş fihristli bir kitap, beyaz muntazam dişler, şuh, hareketli, derin, esrarlı, sert, mütehakkim, gözleri koyu bir tefekkür itiyadıyla dalgın, Petit Parisien gazetesinin genç muharriri, yirmi altı yaşında, saçlarının sarı bukleleri, söğüt yeşili gözler, gergin, uyanık, ateşli, munis, muti, sakin, zeka ve tetkik kudreti taşan bir tip, küçük beyaz el, renk değiştiren billurdan bir prizma, hafif ve parlak saçlar, genç kadın, mükemmel bir binici, çalak vücut, bir demet çiçek, mahluk, yolunu şaşırılmış bir ev güvercini, Frenk karısı, binici, temiz, yasemin gibi beyaz yüz, su bitkisi gibi narin vücut, bin bir kitabın ihtiva edemeyeceği manalarla kudretlenmiş güzel yüz, iltifat görmüş bir kadın, aydınlık bir kadın, ateş, toprak, su, deniz, durgun, hırçın, dalgalı, arkadaşı, kadın misafir.

⁴⁶ Çağlıyan İçener (2016: 146) Ayverdi' nin "kaybettiğimiz kadını bulmak lazımdır" görüşünü ele alarak bu kadını nerede, ne zaman niçin kaybettik sorularının cevabını yine Ayverdi'nin bıraktığı izlerde arar. Bu "eski kadını" kaybetmekle biz hem tarihî emaneti hem de bu emanetin taşıyıcısını kaybetmiş oluyoruz. Yitirilen bu kadını Ayverdi "yerli, millî şuurla mayalanmış; hayat/gönül ilmine vâkıf, vâkur, fedakâr, kanaatkâr, cömert, aile hayatını ibadet evini de bir mabet bilen" olarak tarif eder. Ayverdi'ye göre bu "eski kadın" cahil değildir, asıl cahil olan "hayat ilminden/gönül ilminden" nasiplenememiş olandır. Ayverdi bu "eski kadın" a karşı birkaç yeni kadın tipolojisi çizer. Bunlardan ilki evin dışında çalışan bu sebeple ailesine karşı sorumluluklarını, özellikle anneliğini tam olarak yerine getiremeyen kadındır. İkincisi ise şehirde yaşayan ama çalışmayan "gösteriş hastası, âvâre, meselesiz, gününü gün eden varlıklı" kadındır. Ayverdi'nin aradığı kadın günün koşullarında tamamen o eski kadın değil, eskiden hareket edilerek bir davası olan yeni kadındır. Ateş Ağacı'nda bu durumu Cemil'in annesi ve teyzesini kıyasladığı parçada izleriz: "Teyzemle annem, belki de dünyâda birbirine hiç benzemeyen iki kardeşdir. Biri ne kadar derin, baş döndürücü bir sonsuzluk ise, öteki o kadar mahdut, silik, dümdüzdür" (Ayverdi, 2018: 33).

Madame Maurain hırçın, dalgalı bir deniz gibidir. Onun hareketleri su gibi bir an durgun bir an hırçın olabilmektedir.

Juliette tam sekizde buradan çıkıp otele gitmek istiyor ve kâh dalgalı bir deniz gibi hırçın, telâşlı, taşkın konuşuyor; kâh yaralı bir kuş gibi ölgün, muhtarip şikâyet ediyor. (Ayverdi, 2018: 151)

Fransız bir jeolog olan Madame Maurain'in betimlemesi dünyanın küçültülmüş hâli gibidir. Zıtlıkları kendinde barındıran bu kadın *renk değiştiren billûrdan bir prizma* gibidir. Dünyanın her rengini kendinde taşır. Güneş, ışık ondan her renk görünür.

Fakat ben bu kadını zekâsına, bilgisine ve güzelliğine, bir kayar yıldızın, göz açıp kapayıncaya kadar, bir yandan bir yana uçuşunu seyreder gibi bakıyorum, o kadar. Şüphe yok ki plastik güzelliği, sun'îlik ve lâubâlilikle sakatlanmamış zekâsı, fikirleri ve dirâyeti, bir mıknaş kuvveti taşımakta. Fakat biz, herhangi bir sanat eserini, çok yüksek bulduğumuz bir sanat âbidesini de zevkle seyretmiyor muyuz? Bu kadın her kıvılcığında renk değiştiren billûrdan bir prizma gibi. (Ayverdi, 2018: 110-111)

Madame Maurain de tıpkı Cemil gibi halkın övgüsünden ve kibirlenmekten kaçır.

-Madam, Cemil Bey çok iyi bir süvâridir; siz de mükemmel bir binici olduğunuzu az evvel ispat ettiniz. Yarış yapsanız ne iyi olur, diyordu.

Genç kadının yüzü hafifçe bulutlandı:

-Yavrum, benlik tahrik eden şeref ve zevklerden hoşlanmam, dedi. (Ayverdi, 2018: 129)

Madame Maurain topluma karşı görev duygusu ile hareket eder. Ona göre insan iyi bildiği bir şeyi bildirmekle sorumludur. Maurain de toprak ilmi ile uğraştığı için bir kitap yazar. Burada fennî bulgularını paylaşmak önemli olsa onun için asıl zevk bu sahadan seyrettiği ve anlamaya çalıştığı yaratılış olgusudur.

-Juliette "Toprağın Dili" ne zaman bitecek? Şüphesiz ilim âleminin gözü bu eserin üstünde hayretle duracaktır, gâyet et de bu şöhretini geciktirme, dedi.

Öteden beri amcamın tavsiyelerinde, iltifatlarında, çocuğunun yüzünü okşarken parmağını gözüne sokan dikkatsiz bir babanın dalgınlığı vardır. Max da bana sevgi gösterirken aynı patavatsızlığı yapar ve iltifatlarıyla beraber getirdiği hoşnutsuzluğu hissetmez.

Meşhur olmak, şüphe yok ki pek çok kimseler için bir gayedir; fakat benim ilme intisâbım, şöhret kaygusundan değil, hem cemiyete olan borcumu ödemek hem de hilkatın azametini bu sahadan seyretmek isteğişimdendir. (Ayverdi, 2018: 169-170)

2.3.5.2.5.4.3.2. Yalnız Dış Kıymetlere Özenen Kadınlar Nerîme ve Şermin

Ferhat Bey'in baldızı, İstanbul sosyetesinin en tehlikeli kadını, çok güzel, Ferhat Bey'in güzel baldızı, çok gezmiş okumuş fakat hazmetmemiş mahluk, zeki, malumatlı, şuh, güzel, mağrur, ukala,

haşin; Vali'nin genç ve güzel yeğeni, yeşil göz, çiçek, rayiha, bayağı bir kız, adi bir kadın ruhu, küstah, cisim, zavallı, tek su damlası.

Cemil'in kendilerinden kaçmak istediği ve çoğunlukla bir kitle olarak bahsettiği *kadın karikatürleridir*. Bu kadına örnek teşkil edecek kadın romanda Nerîme'dir. Bu *meş'um kadınlar* maddi kıymetlere önem veren, iç olgunluğunu tamamlayamamış ham kadınlardır.

Amcamın bana karı, çocuklarıma ana, evime kadın olarak münâsip gördüğü kızların pek çoğunun tenimde dudak temaslarını taşıyordum. Düzcüsü onlardan usanmış, iğrenmiştim. (Ayverdi, 2018: 31)

İşte nihâyet onlardan kaçtım; briç masası altında bacak avcılığı yapan hoşlandığı adama, bir hücum taburu kumandanı tavrı takınan kadınların eli buralara kadar uzanamaz. (Ayverdi, 2018: 36)

İçeri gidelim Şermin Hanım.. dedim, yürüdüm ve o gece Ferhat Bey'in güzel baldızı ile bir hayli konuşmama rağmen, bu çok gezmiş, okumuş fakat hazmetmemiş mahlûktan, bende kalan en keskin intibâ, elinden avucuma bulaşan kuvvetli bir esans oldu. Fikirleri, sözleri, gülüşleri ve jestleri ise, bu şehvî kokudan daha evvel uçup gitmişti. (Ayverdi, 2018: 80)

Şermin tamamen maddi, olgunlaşmamış, erkek avcısı kadınlardan olmasa bile o da içine yönelmeyi başaramaz ve Cemil'in kaçtığı kadınlardan olmaya devam eder.

Bu kız, amcamın evinde iken karşımda geçit resmi yapan kadınlara benzemiyor; fakat acemi cür'etinden tutun da her tavrında bir mukallit şahsiyetsizliği göze çarpıyor. Yalnız şu da var ki iyi kalpli oluşu, onu, taklit etmek istediği meş'um kadınlar kadrosu içine girmekten korumuş olduğu için, sâde, tabii ve cana yakın anlarına da tesâdüf olunuyor. (Ayverdi, 2018: 51)

2.3.5.2.5.4.3.3. İç Derinliği Olmayan Kadın Kadriye

Görgüsüz bir taşra çocuğu, küçük beyaz yüz, ufak taptaze bir yüz, iki iri ceylan göz, simsiyah kaşlar, küçük ve güzel ağız, harikulade güzel olan gözler, nefis bir sanat şaheseri, küçük beyaz el, güzel ve temiz vücut, temiz, duru, çocuk, azla tatmin olan bir kadın, dost, arkadaş, çiçek kokulu güzel temiz eller, dümdüz, arızasız hüviyet, çabuk elde edilen, sevgisini ele veren, yumuşak ruh, düz ve arızasız ruh, kadeh, güzel karım, çiçek, en çok sevdiğim kadın, ana, itaat ve boyun eğme için yaratılmış Kadriyecik, teyzemin kızı, çocukluk arkadaşım, nişanlım, çocuğumun anası, görgüsüz bir vilayet kızı, nezaketli, sokulgan, damla, boş kadeh, bahar, bahçe.

Kadriye, Cemil'in teyzesinin kızıdır. Kadriye ile Cemil'in evliliği Cemil'in kendini *briç masası altında bacak avcılığı yapan* kadınlardan korumak istemesi ile ilgilidir. Kadriye de Cemil'in deniz genişliği ve derinliği aradığı *yüksek kadın tipine* bir örnek değildir. Ancak o İstanbul'un salonlarında resmigeçit yapan kızlara göre daha masum, daha saf ve temizdir.

Ufak taptâze bir yüzün üstünde iki iri ceylân gözü ve bu beyaz yüzü keskin bir tezatla büsbütün ağartan simsiyah kaşlar... ağız küçük ve güzel, fakat hemen hiçbir mânâ ile kudretlenmemiş.

Esâsen çok güzel denebilen bu çehrenin tek kusuru, bir bebek şahsiyetsizliği. Maamâfih hârikulâde güzel olan gözlerinde öyle temiz ve duru bir ifâde var ki, insana gayriihtiyârî, bu bana yeter, dedirtiyor. Bilhassa aralarından kaçtığım kadın karikatürlerine bakınca, bu nefis bir sanat şaheseri. (Ayverdi, 2018: 35-36)

Kadriye bahar, bahçe, çiçek unsurları ile ilişkilendirilir. Onun güzelliği gelip geçicidir. İç derinliği yoktur.

Kadriye'nin göz kamaştırıcı güzelliğinde de bahar mevsiminin ihtişamı gizli.. Halbuki ben onda dört mevsimin birbirine zıt, birbirinin hassaslarını nakzeden çeşitliliğinden bulmayı ne kadar, ne kadar isterdim. (Ayverdi, 2018: 66)

Kadriye, Cemil'in ihtiyacı olan susuzluğu cevaplayabilecek güçte değildir. Kadriye bir damladır, *bir damla su* susuzluğu dindiremez.

Sen henüz karım olmadan evvel sanki, temiz yüreğinin, bahçe ve yonca kokan varlığının, benim su başında susuzluktan şikâyet eden içime bir muhâtap olamayacağımı bilmiyor muydum? (Ayverdi, 2018: 66)

Sen, özenilerek yontulup şekillenmiş bir kadehsin; fakat boş, bomboş bir kadeh... Ben yanan ve kuruyan dudaklarımı bu boş kadehle avutacak adam değilim. (Ayverdi, 2018: 67)

2.3.5.2.5.4.4. İstidat / Kabiliyet

Kabiliyet ve istidatı ile boyan-, ihata ve anlayış kabiliyeti, istidatlarının kalıbı, asli istidat, gülünç ve amiyane bir rol almamak istidatı, istidatını ziyadeleştir-, istidatının derecesi, mazhar olduğu isim ve istidat, her asra bir başka istidat, oyun, rol.

Dünya sahnesinde oynanan *oyuna* iştirak eden her insana kendi *kabiliyetine* göre bir rol verilir. İstidat Türkçe Sözlük'te (2011: 1214) “yaradılıştan gelen veya sonradan edinilmiş yetenek”, “yeteneği olan kimse” olarak yer alır. İnsandan beklenen kabiliyeti ölçüsünde kendisine biçilen rolü en iyi şekilde sahnelemesidir.

Şu halde, renksiz olan güneşin renkli camlardan geçince, ziyâsının da muhtelif renklerle boyandığı gibi, Ahmet' in Mehmet' in de cisimleri camına çarpan renksiz mânâ, o cismin kabiliyet ve istidatı ile boyanarak ortaya çıkıyor. (Ayverdi, 2018: 40)

Yaratılıştan gelen kabiliyet ne ise geliştirilebilecek olan da odur. Bunun için her şeyi olduğu gibi kabul etmek yalnızca onun ıslahına çabalamak gerekir.

Her istidat ancak kendi kabiliyeti çevresinde olgunlaşabilir. Bir şeftâli fidanına ne kadar ihtimam etsek, bize meyvesini irileştirmek, ıslâh etmek sûretiyle cevap verir; hiçbir zaman elma olamaz. Kezâ elma ağacına gösterilen dikkat ve ihtimam, onu şeftâli yapmaz. (Ayverdi, 2018: 81)

Cemil, her insanı kendi kabiliyeti ölçüsünde görmeyi bilenlerdendir. Bu nedenle insanları kendi kabiliyetlerine göre değerlendirir. Böyle olunca sahnedeki çeşitliliğin kaynağını görmek kolaylaşır. Eksik olan yoktur kendi kabiliyetinin gereklerini yerine getiremeyenler vardır. Cemil, insanda en yüksek mertebelere ulaşmayı her insanın kendi kabiliyetini ziyadeleştirmesini arzular.

Söz vermiş olduğum için mektepten çıktıktan sonra İzzet Efendi'ye gittim. Kararsız ve şüpheli ruhlar beni çok yorar. İsterim ki büyük küçük her istidat, kendi kabiliyeti derecesini tamamlamış olsun... Bir fincan, bir bardak kadar su almaz; bir bardağın aldığı su da şüphesiz maşrapanın alacağı sudan azdır. Fakat bir fincanı, bir bardak kadar su almadığı için kimse ayıplamaz; zira kabiliyeti bu kadardır. Elverir ki dolmuş, kendi istıfab haddini bulmuş olsun. İnsan da çalışmakla, istidadını ziyadeleştiremez, ancak istidadının derecesini tamamlayabilir. (Ayverdi, 2018: 84)

2.3.5.2.5.5. Anâsır-ı Erbaa

İslam felsefesindeki anâsır-ı erbaa anlayışının, antik Yunan düşüncesinden geldiği düşünülür buna göre Tanrı (veya Tanrılar) kâinatı yoktan var etmiş değildir; aksine o, kendisi gibi ezeli olan kâinatın ilk maddesine şekil verip onu düzene sokmuştur (Çelik, 2019: 314). Bu maddeler “ateş, hava, su ve toprak” olarak görülmüştür.

Bir şeyin özüne ulaşmak için o şeyi oluşturan unsurları bulmak gerekir. Ancak âlem ve âdem bu unsurların da üstünde bir gizliliğe sahiptir. Ateş, hava, toprak ve su ile bir dereceye kadar bilinebilen “öz” bunlardan sonra daha koyu bir gizlilik içinde kalır.

Bak, şu üstünde yazı yazdığım masaya. Bunun iç yüzünü bilmek için adım adım geri gitmek lâzım: Kereste, ağaç, anâsır ve anâsırın da iç yüzü henüz bilinmemiş ve bilinmeyecek olan bir madde.

Görünmez ve hissedilmez olan varlıklar da aynı kânûna tâbi. İnsan, varlık tılsımı denen şeyin iç yüzünde ilerledikçe ilerliyor, gidiyor gidiyor ve nihâyet esrarlı bir gizlilik içinde kayboluveriyor. (Ayverdi, 2018: 104)

Bu dört unsurun özündeki *karalığı aydınlatan* yalnız insanda varlığı aşikâr olan *aşktır*.

Aşk, âlemden ayrı ve gayrı değil. Vücutta can nasılsa, o da âlemlerde öyle. O, şu gördüğümüz kâinatın her bir zerresine serpili; fakat bizde, bizim varlığımızda tamâmiyle mevcut ve hâkim. Biz onda yaşıyoruz, o bizde yaşıyor; onun kuvvetleri bizde hüküm ve buyruk yürütüyor. Ateş, hava, su, toprak da o. (Ayverdi, 2018: 171)

2.3.5.2.5.5.1. Ateş

Ateşteki feryat ve şikâyet, ateşli, içi ateş dolu bir dağ, ateş sağanağı, denizlerin ateş olması, ateş parçası, ateşli avuç, ateş sureti, ateş ağacı.

Dört unsurdan en dikkat çekici olan “hareketliliği, yerinde duramazlığı, yükselme arzusunu; gücü, iktidarı ve erkekliği” ifade eden ateş unsurudur (Erdal, 2017: 6-7). Ateş hem Cemil’in hem Madame Maurain’ın tabiatında mevcuttur.

Bu kadar süratle değişebilen his maskesine hiç tesadüf etmedim. Bir an gergin, uyanık ve ateşli, bir an düşünceli ve derin; bir an mûnis, mutî ve sâkin. Fakat her hâlinden, her bir tavrından zekâ ve tetkik kudreti taşan bir tip. (Ayverdi, 2018: 105)

Cemil ile Madame Maurain Bursa *toprağında* bir olurlar. Aşka şiddetle ihtiyaç duyan Maurain aşkı Cemil ile tanımış ancak ondan geçip ilahi aşka yükselmeyi başarmıştır. Nasıl ki Vâdi-i Mukaddes’te Hz. Musa’ya Allah, *Ateş Ağacı* suretinde görüldüyse Maurain’e de Cemil aşk olarak görünmüştür.

Vâdi-i Mukaddes’te Mûsâ’ya, Allâh’ın niçin ateş sûretinde görüldüğünü şimdi anlıyorum. Mûsâ’nın o zaman ateşe ihtiyacı vardı. Zira doğurmak üzere olan zevcesine ateş lâzımdı. Mûsâ, karşından beliren ateşe doğru gittiği zaman, bunun bir ağaç, bir Ateş Ağacı olduğunu gördü ve ağacın: “Ben senin Allâh’ımın” dediğini duydu. Belki de Allah ona böylece talebi sûretinde görünmesiydi, Mûsâ oraya, bu kadar şevkle koşup gitmeyecekti.

Bu hikmetin benim mâceramla sıkı bir münâsebeti var. Ben de büyük ve yakıcı bir aşka şiddetle muhtaç olduğum gün, talebimi insan sûretinde gizlenmiş görerek ona koştum ve atıldım. (Ayverdi, 2018: 172)

2.3.5.2.5.5.1.1. Işık / Güneş

Işık bul-, ışıksız, odayı ışıklandır-, donuk bir ışık, ışık ver-, sun’i ışık, aslında renksiz olan ışık, fersiz bir kandil, sönmeyen bir meşale; güneşten gafil olan, renksiz olan güneş, güneşini kendinde taşıyanlar, güneş olanlar, güneşsiz, güneşin renklendirdiği, güneşin mevcudiyeti, maneviyat güneşi, azametli güneş, güneşin sönmesi, güneşe iftira eden, hararetiyle ısıtan güneş, güneşten bir zerre.

Güneş de ateş de güçlü bir ışık kaynağıdır. Romanda aranan gayeye insanı ulaştıracak olan *ışık*tır. İnsanın ışığı ne kadar kuvvetli olursa o kadar az engele takılır ve kısa sürede yolculuğunu kemale erdirir (İnal, 2014: 75).

Dünya, kâh gece ile karanlık, kâh gündüz ile aydınlık olduğu gibi, kalp de gece ve gün gibi iki arada gidip gelmede... Ancak elinde feneri olan kimse için gece karanlığı, yolunu görmesine mâni olmadığı gibi kendini aydınlatanlar için de zulmet yok. Kaybettiği topunun arayıcısı olanlar da zâten güneşini kendinde taşıyanlar, güneş olanlar işte onlar unutmuyorlar; arıyor ve nihâyet buluyorlar... (Ayverdi, 2018: 44)

Işık, dünya sahnesinin ana unsurlarından biridir. Eğer sahnede ışık yoksa insan oynanan oyunu göremez.

Halk tamam olunca, maymun, tıpkı sâhibi gibi makinenin bulunduğu yere çıkarak seyircilere hitâben: Ey ahâli! şu karşı ki perdeye bakınız, şimdi size cenneti göstereceğim. İşte, Âdem'i Havva'yı, yılanı göstermeye başlıyorum. Bakın, Âdem cennette nasıl geziyor.. Şimdi de ceheenni göstereceğim. Bakın, bakın, şu ateşlere ve içinde yanan adamlara bakın!

Hulâsa maymun, sıra ile bütün oyunları göstermekte devam ettiği sırada kaz, yanındaki tavuğa: Ben bir şey görmüyorum sen görüyor musun, diye soruyor ve tavuktan, hayır, cevâbını alıyor. Nihâyet sıra ile bütün hayvanlar arasında aynı suâlin dolaşmasına rağmen hepsi de aynı menfi cevâbı birbirlerine veriyorlar. Sıra hindiye gelince, o, evet bir şey görüyorum, ama bir türlü ne olduğunu fark edemiyorum, diyor.

Meğerse biçârenin gördüğü, kendi ibiği imiş.

Maymuna gelince, taklit olarak bütün hareketleri ve sözleri, sâhibinden almış, yalnız noksan bir şey varsa, o da fenerin içine konulması lâzım olan lambayı unutmuş ve ziyâ olmadığı için de tabiatıyla perdeye o söylediği sûretlerin hiçbiri aksetmemiş, neficede de, hiçbir şey görünmemiş. (Ayverdi, 2018: 74-75)

Kendini aydınlatamamış karanlıkta kalmış *hayvan-insanların*⁴⁷ görüşü de ancak kendilerinde yanan *cılız bir mum* kadardır.⁴⁸

Şermin yanımdan çekilip gitmişti ve ben, uşağın getirdiği şamdanın ışığında yürüyüp salona girdiğim zaman, burasını da bir tek mum aydınlatıyordu. İçerisi oldukça kalabalıktı; vâli benim geldiğimi anlayınca yakınında yer gösterdi ve sitemlerini iltifatlarla süsleyerek konuşmaya başladı. Kâh bana, kâh meclise hitap ediyor ve mütemâdiyen söylüyordu. Bereket versin salonun büyüklüğüne karşı mumun ışığı o kadar fersiz ve cansızdı ki kimse kimsenin yüzünü seçemiyordu. (Ayverdi, 2018: 52-53)

Yol boyunca gayeye eşlik eden ışığın kendisi olmak tam anlamıyla amaca ulaştırın şeydir. Su olup suya karışmak, ateş olup yanmak, güneş olup aydınlatmak gibi. Dünyadaki aldatıcı renklerden arınıp her şeyin renksiz olduğunu görmek *insan-ı kâmile*⁴⁹ erişmektir.

Fakat bir de renksiz olan ışığı olduğu gibi göstermek kudretinde olmak var ki işte ben, sende gördüğüm bu sâfiyetle baştan aşağı aydınlandım. Artık güneşe iftira eden, ona yeşil, mor, kırmızı diyenlerden değilim. (Ayverdi, 2018: 170)

⁴⁷ Hayvan-İnsan: “Sadece âlemin hakikatlerini içeren beşer cinsinin her bireyi. Böylece o insan-ı kâmilin tersine sadece âlemin bir sureti olmuştur. (...) Hayvan-insan hayvanlardan birisidir ve insan-ı kâmil karşısındaki yeri de bir maymunun kendi karşısındaki konumu gibidir (Hakîm, 2005: 277)

⁴⁸ Bu metin parçasında salonun mum ışığı ile aydınlatılması imgesini Özgürel (2017: 5-6) şöyle açıklar: “Mum ışığı, insan varlığına bütünlüklü bir bakış geliştiremeyen algıyı; Cemil’in yarı karanlık yüzü, insan-ı kâmilin kavranılması yöntem ve çaba gerektiren kişiliğini ya da insanın kâinatı kendisinde toplayan noktasal varlığını; yarı karanlık odadaki kalabalık ise büyük insan kitlesini, biyolojik benzerlik ve fizyolojik gereksinimlerdeki ortaklık nedeniyle ‘insan’ diye adlandırılan; fakat kendi varlığına bilinçli bir muhatap olarak yaklaşmamış ‘insan cinsini’ imlemektedir”.

⁴⁹ İnsan-ı Kâmil: Âlemin hakikatlerinin toplamına Hakk’ın hakikatlerini de eklemiş ve iki surete (âlemin sureti ve Hakk’ın sureti) sahip olmuş beşer cinsi, birey (Hakîm, 2005: 277). Kâmil insan Hak ile birliğini idrak eden ve bu idrakten kendisine ve Allah’a dair bilginin kemâline ulaşan kimsedir. Böylece kemâl ahlakî değil ontolojik ve epistemolojik bir anlam kazanır. İnsan-ı kâmil ile kastedilen Hz. Muhammed (s.a.v) başka bir ifade ile Muhammedî Hakikat’tir. Bu hakikat kemâle ermek isteyenlerin sürekli etrafında döndüğü bir Kutup’ tur. Sürekli dönme ile insan Muhammedî özelliklere bezenir. Dönüşler dairenin düzlemi silinene kadar devam eder. Böylece insan dairenin merkezi ile -Muhammedî Hakikat- bir olunan mertebeye ulaşır. Bu makama ulaştığında insana o makama ulaşan kimsenin adı yani insan-ı kâmil adı verilir. Şu halde insan-ı kâmil ifadesinin gerçek sahibi Hz. Muhammed (s.a.v) olmakla beraber o mertebeye ulaşmış kişilere de verilir. Çünkü onlar da Hz. Muhammed (s.a.v)’in -özellik itibarıyla- aynısı haline gelmişlerdir (Hakîm, 2005: 369-370).

Romanda güneş olmuş kadınlar Madame Maurain ve Cemil'in annesidir.

Zira kendi ideali bu idi; nitekim yengem, fenâ bir kadın olmamakla berâber, o, benim zekâ, kemal, bilgi ve irfan numûnesi olan annemle ölçülemeyecek kadar hafif bir tüy kabası idi. Onun için de, ikisinin arasındaki fark, güneşin zeytinyağı kandiline olan nisbeti kadar hudutsuz sayılabilirdi. (Ayverdi, 2018: 32)

Juliette eşâsen çok iyi ve aydınlık bir kadındı, fakat tam iki senedir bizzat güneş oldu. (Ayverdi, 2018: 175)

2.3.5.2.5.2. Toprak

Toz, toprakla alışveriş, dağ, hamur, cet, ecdat, teşekkül, kök.

Toprak “durağan, yere doğru” özellikler gösterir. Ayrıca toprak “doğurganlığın” simgesidir (Erdal, 2017: 7).

Biz nasıl ecdâdımızın tozlarından müteşekkil isek, bizden sonrakiler de bizim tozlarımızdan teşekkül edeceklerdir. (Ayverdi, 2018: 103)

Madame Maurain bir jeolog olarak *toprakla* ilgilidir. O cedleri ile toprak vasıtasıyla ilişki kurabileceğini düşünmektedir. Cemil ise ona bu *bilme* isteğinin yalnız ele gelen maddi unsurlarla gerçekleşmeyeceğini sorgular.

-Niçin bir jeolog oldunuz?

Artık ciddi ve derin:

-Eski cedlerimle alâkamı ziyadeleştirmek için.

-Ecdâdımız yalnız toprak mıdır, madam?

Şaşırmadan ve benim kasdettiğim mânâyı sezerek düşünmeden cevap veriyor:

-Fakat ele gelmeyen cedlerimi nasıl tanırım? İnsanlar mânevî köklerinin nerelere kadar uzadığını araştırmakla bulamazlar ki. (Ayverdi, 2018: 107)

Tasavvufun *bilme* isteğinin esası *kendini bilmektir* (Meçin, 2020: 332).

Halbuki geçmiş de sizsiniz, gelecek de. Kendinizi tanımanız; işte hem aradığımız vâsıta, hem de gâye. (Ayverdi, 2018: 107)

Dağ, Türkçe Sözlük'te (2011: 576) “yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümü” olarak tanımlanır. Arzda dağlar dışı itibariyle ile heybetli toprak ve taş yığınları, durağan bir kütle gibi görünür ancak içinde kaynayan ateşlerin olduğu dağlar da bilinmektedir. Cemil de dıştan sabit/hareketsiz bir dağ gibidir o içinde

çıkıldığı yolculukta hareketlidir. İçinde yanan ateş olarak ise Madame Maurain'i görür. O, Cemil'in içindeki hakiki ateşe benzemektedir. Burada çoğunlukla "toprak-su", "ateş-hava" ikilisi olarak karşımıza gelen dört unsurdan farklı bir terkip yapıldığı görülür: Toprak ve ateş.

Ben, vakit vakit lav püsküren bir yanardağım, gerçi senin, toprakla alış verişin var; onun dilinden anlar, huyunu bilirsin; fakat ben öylesine içi ateş dolu bir dağım ki, susmama inanma ve eteklerimde mesken kurma!

(...)

Fakat sen, toprağın içindeki hakiki ateşi hârice püskürten sırlı kuvvete ne kadar benziyorsun; yâhut da osun. (Ayverdi, 2018: 123)

2.3.5.2.5.5.3. Su

Derin bir su, dağlardan toplanıp akan suların şırıltısı, suyun rengi, bir damla su, su sesi, suya atılan bir taş, dağdan akan ince bir su, sular hep o su değil, su bitkisi, tatlı ve devamlı bir şırıltı, denizden alınmış bir testi su, varlığımın tehlikeli derin suları, dört taraftan su ile kuşatılmış bir ada, bulut, yağmur, göl, kar, buz, deniz, dalga, deniz ol-, tatlı su, tuzlu su, nehir, taş-

Romanda su dinlendirici ve birleştirici özellikleri ile yer alır. Suların birleşmesi bir düzene bağlıdır. Bu düzeni idare eden el o kadar güçlüdür ki asla değişiklik meydana gelmez.

Deniz ortasındaki bir adamın içinde tatlı su çıkıyor, denizin tuzlu suyu ile karışmıyor ve bu iki su birbirinin evsâfını değiştirmiyor. İki ayrı terkipten olan kimsenin de aralarında öyle aşınmaz bir berzah vardır ki ne kadar yaklaşırsalar birleşemez, ne kadar söyleşseler anlaşamazlar. (Ayverdi, 2018: 67)

Su sesi insanı rahatlatan bir melodiye sahiptir. Dinleyene huzur verir. Ancak iki su birleştiğinde sessizlik meydana gelir. Cemil de sessizliğe ermiş, kendi içinden kendi içine akan *su* olmuştur.

Su, suya uzaktan aktıkça, tatlı ve devamlı bir şırıltı duyulur; fakat birleştikleri zaman ne ses kalır ne de sadâ... Gerçi ben de bir taraftan dolan bir taraftan boşalan bir havuz gibi, sonsuz bir alıp vermenin şevkâsına mahkûmum. Fakat ne sızıldanış, ne velvele ne bir feryâdımı duyan var; zîra suyum, oluk gibi, çeşme gibi uzak ve ayrı bir yerden akıyor, kendimden kendi içimden kayıyor. Bu yüzdendir ki sesimi duyan yok. (Ayverdi, 2018: 159-160)

Durgun, derin sular dışarıdan görülemeyen unsurları içinde barındırır. Bunları görebilmek için su olmak, suya karışmak gerekir. İzzet Efendi su olamamanın sıkıntılarını çeken insanlardandır.

Cemil Bey, dedi; vakit vakit kendimi denize bırakılmış bir sepete benzetiyorum. Şüphe ve tezatlarla delik deşik olan vücûdum, denize garkolunca, oh, deniz oldum artık! diyorum. Fakat vaktaki bir el, sâhile bağlı olduğum ipi çekiyor ve beni taşların, kayaların üstüne fırlatıyor, işte o zaman gene sepetliğim meydana çıkıyor, bomboş kalıyorum. (Ayverdi, 2018: 85).

Suyun çeşitli görünüşleri vardır. Özü su olana bulut, yağmur, göl, kar, buz denir. Ancak her biri suyun farklı görünüşleridir. Özünde su vardır. Tıpkı aşkın her bir sureti gibi.

Bir buz parçasını suya atmakla hemen erimez; ne kadar erirse suya o kadar karışmış olur. Eğer tamamen erirse buz eridi denir ki, o vakit onun da ismi su olmuş olur. (Ayverdi, 2018: 127)

Her suyun denize ulaşmak için çırpınması gibi her insanın da gayesi dünyada aradığı topu bulmaktır. Ancak nasıl her su denizle birleşemezse insan da çeşitli yollara sapar ve gayesini unuttur.

Her su, denizle birleşmek için bir yol arar; fakat bulabilir mi? Kimini güneş yükseklerle çeker, bulut deriz; kimi buluttan düşer, yağmur deriz; kimi karaların arasına sıkışır, göl deriz; kimi mevsimin tesiriyle donar, kar, buz deriz.. (Ayverdi, 2018: 127)

2.3.5.2.5.5.4. Hava

2.3.5.2.5.5.4.1. Koku

Pis koku, lavanta çiçeği yonca kokulu, bakir ıtır, yonca ve bahçe kokusu, çiçek kokulu, shehvi koku, acayip koku, bakir koku, fena koku, içimizin kokusu, rayiha.

Koku (TS, 2011: 1458), “nesnelere yayılan küçücük zerreciklerin burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygu”, “güzel kokmak için sürülen esans”, “belirti, işaret”; ıtır (TS, 2005: 921) “güzel koku”, “ıtır çiçeği”; esans (TS, 2005: 648) “bitkilerden türlü yollarla çıkarılan veya kimyasal yöntemlerle yapılan, kokulu ve uçucu sıvı”.

Türkçe Sözlük'teki tanımlardan yola çıkılarak burun yolu ile algılanan zerreciklerin romanda farklı sözcüklerle kullanıldığı görülür. Saflığın, temizliğin ifadesi olarak *ıtır* sözcüğü kullanılırken bozulmuşluğun, doğallıktan uzaklığın ifadesi için *esans* sözcüğünün kullanımı söz konusudur.

Kadriye'ye ait koku ile Ferhat Bey'in baldızının kokusu birbirinden farklıdır. Kadriye'nin kokusu saf, temiz, doğal bir *ıtır*dir. *Yonca ve bahçe* kokar. Nerîme'nin kokusu ise kuvvetli, şehvetli, acayip bir *esans*tır.

Maamâfih üşümek için ihtiyâten Sâlih'ten bir yün gömlek istedim; gitti bavulu açtı ve lavanta çiçeği, yonca kokulu bir gömlek alıp getirdi. Bu koku, Kadriye'nin eli sürülen çamaşır dolaplarının, bavulların husûsî, bâkir ıtırıdır. Hatta Kadriye'nin kendi güzel ve temiz vücûdunda da aynı kokunun nemli ve ılık husûsiyeti vardır. Farkında olmayarak elimdeki gömleğin üstüne eğildim ve kokladım. (Ayverdi, 2018: 63-64)

İçeri gidelim Şermin Hanım.. dedim, yürüdüm ve o gece Ferhat Bey'in güzel baldızı ile bir hayli konuşmama rağmen, bu çok gezmiş, okumuş fakat hazmetmemiş mahlûktan, bende kalan en keskin intibâ, elinden avucuma bulaşan kuvvetli bir esans oldu. Fikirleri, sözleri, gülüşleri ve jestleri ise, bu shehvi kokudan daha evvel uçup gitmişti. (Ayverdi, 2018: 80)

Yonca, bahçe, çiçek kokusu Kadriye'ye ait kokulardır. Cemil, Madame Maurain ile olduğu bir gece bu kokudan kaçmak ister.

Genç kadının silueti hafifçe kımlıyor, ne düşünüyor, niçin cevap vermiyor? Daha doğrusu niçin beni söyletti de kendi susuyor, hani ben buradan kaçmak istiyordum? Hiç olmazsa bahar, çiçek kokan bu serin geceden kaçsam.. (Ayverdi, 2018: 125)

Koku insanın zihninde yakaladığı bir andır. Üzerinden zaman geçse bile bazı kokular olduğu gibi hatırlanır. Zihnen bu koku yaratılarak kişide kalan izlenim açığa çıkarılır.

Zira işbâ hâlinde olduğumuz için hissetmediğimiz azametler gibi, gülhâne içinde devamlı yaşayan da bu kokudan nasipsizdir. Gün olup bu şehirden ayrılırsam, bende de gülhânenin bir kapısından girip diğerinden çıkan kimsenin zevkli intibâ kalacaktır. İşimin başına, çağdaş sosyetenin îcamları arasına avdet etsem bile, bu kokuyu unutamayacağım. (Ayverdi, 2018: 62)

2.3.5.2.5.5.4.2. Bahar / Kış

Dört mevsim, çeşitlilik; ışınlı keskin soğuğu, kış tablosu, olgun, oldurucu, olgunlaşma; baharın cismi, bahar mevsiminin ihtişamı, bahar sıcakları, baharın bu muzaffer ve başı yukarı saltanatı, şeftali ve erik baharlarının buğusu, şeftali baharı, bahar, çiçek kokan bu serin gece, şeftali baharı rengi, yanaklarına yapışık olan şeftali baharı, ilk bahar yağmuru, çiçekli, kokulu, süslü, şaşalı, toy, yeni sevdalı.

Kış kapanma, kendine çekilme; bahar ise açılmadır. Kış Cemil için aradığı iç huzur, dinginliktir. Kış, onun içindeki filizlerin olgunlaşması için gerekli bir devredir.

Kış uzasa, çok uzasa, baharı hiç istemiyorum. Zira içimde filizlenen öyle noktalar var ki, bunların ağır ağır olgunlaşması için, hiç olmazsa tabiatın yardım bekliyor gibiyim. (Ayverdi, 2018: 31)

Mevsimlerin en güzeli olan bahar, yazık ki on iki ayın en iptidâi devresidir. Çiçeklidir, kokuludur, süslü ve şaşalıdır; fakat olgun ve oldurucu değildir. (Ayverdi, 2018: 66)

Bahar ise acemi bir âşığa benzetilir.

Fakat kim ne derse desin, ben, baharın bu muzaffer ve başı yukarı saltanatında, bir aşk acemisinin helecansız toyluğunu bulurum. Tabiatın bu mevsimi, aşkı tebessümle başlayıp tebessümle devam edecek zanneden bir yeni sevdalı gibidir. (Ayverdi, 2018: 97)

Mevsimlerin birbirine karşı olan zıt özellikleri de çoklukta doğan birlik olarak görülebilir. Cemil, baharın geçici güzelliğini bilir ancak tamamen kışı da istemez. Ona göre hoş olan tüm bu unsurları bünyesinde barındıran, *çok-bir* olandır.

Halbuki ben onda dört mevsimin birbirine zıt, birbirinin hassaslarını nakzeden çeşitliliğinden bulmayı ne kadar, ne kadar isterdim. (Ayverdi, 2018: 66)

2.3.5.2.5.6. Zaman

Uzun zaman, zaman mefhumu, saniye, sene, zaman ve mesafe, mekân ve zaman, an, daimî hareket, aralıksız faaliyet.

Zaman, hareket ve varlıkla doğrudan ilişkili, onlarla anlaşılabilen bir kavramdır. Meçin (2019: 72), Sadrâ'nın zamanı “öncelik ve sonralık bakımından sürekli bir yenilenme hâlinde olan cevval tabiattın hareketinin ölçüsü” olarak tanımladığını bildirir. Arzda hayat başladığı andan itibaren insanlar zamanı ölçülendirerek kullanmıştır oysa insan için çok uzun olan bir zaman hilkat için birkaç saniyedir. Yani zaman kavramı sonsuz ve belirsizdir.

Fakat bir memleketin sınırlarının bozulması, yerini değiştirmesi, bir gün meselesidir. Karaların deniz, denizlerin kara olması gibi uzun zamanlar istemez.

Hilkat için zaman mefhumunun ne kıymeti var? Bizim binlerce senelerimiz onun bir sâniyesi.. dedim. (Ayverdi, 2018: 108)

“Zaman ve mekân, biri tedricî diğeri anlık olmak üzere tabîî cismin iki boyutu olup siyahlık, beyazlık veya küresel şekil gibi fiziksel/haricî bir özellik değil, cismin özünde içkin ve varlığının bir uzamıdır” (Meçin, 2019: 74). Cemil aradığı iç huzura erdiğinde zaman ve mekân kavramlarının kısıtlayıcı boyutlarını aşmıştır.

Ben ki aşkın kendisiyim bir renkte, bir kararda kalmayan tezâhürümden gam yeme. Kaybolan da benim, bulunan da ben! Bil ki aşk için uzaklık ve yakınlık yoktur; zaman ve mesâfe, bunlar iptidâî ölçülerdir. (Ayverdi, 2018: 158)

Madame Maurain'in de kısıtlayıcı zaman ve mekân kavramlarını aşmış, Cemil ile arasındaki somut mekânsal farkı kendi iç dünyasında ortadan kaldırmıştır. Fakat amcası bunu anlayabilecek düzeyde değildir.

Amcamın bu sözü beni hem güldürdü hem de müteessir etti. Güldüm, zîra zavallı Max, mekân ve zaman şartlarının müsâadesizliğine rağmen aşkımin, içimi sana îzah etmeye kâdir olan azametini idrak edemeyecek kadar çocuktu. (Ayverdi, 2018: 165)

Hareket üzere işleyen bu âlemde hiçbir varlıkta sükûn ve hareketsizlik mümkün değildir bu sebeple insan sürekli bir arayış, değişim ve dönüşüm hâlinindedir (Meçin, 2020: 332). Cemil'in insanın/varlığın bu devamlı hareketine yaptığı vurgu “her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu (TS, 2011: 2428)” olarak tarif edilen uyku hâlinde dahi mümkün olmadığıdır.

Beni ne zaman yatağımın üstüne uzanmış görse, ayaklarının ucuna basarak odaya girer; bilmez ki her darbesiyle damarlarımızın tâ nihâyetine kadar kan götüren kalbimiz ve dâimî hareketleriyle bu kanı ihyâ eden ciğerlerimiz, hâsılı fizyolojimizin aralıksız faaliyetiyle, bize, uykuda dahi istirahat yoktur. Hatta ölümlü vücudun uzvî faaliyeti durduğu zaman bile, ceset

tamâmen arza, hayvan, nebat ve bizi tâkip edecek insanlara geçmek sûretiyle gene faâliyetlerine devam edecektir (Ayverdi, 2018: 103).

SONUÇ

Bu çalışmada Sâmiha Ayverdi'nin *Ateş Ağacı* romanı bağdaşıklık ölçütü çerçevesinde incelenerek bağdaşıklık tesis eden ögeler *gönderim*, *eksilti*, *değiştirim*, *bağlaçlar* ve *sözcüksel bağdaşıklık* başlıklarında örneklerle incelenmiştir.

Gönderim metinde kendisinden önce kullanılan veya kendisinden sonra kullanılacak olan ögeye zamir, sıfat, sözcük veya sözcük öbekleri ile Türkçenin eklemeli bir dil olması sebebiyle eklerle gerçekleştirilen bağdaşıklık ögesidir. Gönderimler dış gönderim ve iç gönderim olarak ikiye ayrılır.

Metinde dış gönderim ögeleri *şahıs zamirleri*, *işaret zamirleri* ve *işaret sıfatlarından* oluşmaktadır. Metinde en çok *şahıs zamirlerinin* (79) dış gönderim işlevinden faydalanılmıştır.

İç gönderimler *art gönderim* ve *ön gönderim* başlıkları altında *öncül/bağımsız birimler*, *ardıl/bağımlı birimler* ve *sözcük veya sözcük öbekleri ile yapılan gönderimler* başlıklarında incelenmiştir.

Öncül/bağımsız birimler içinde art gönderim ögesi olarak en çok *şahıs zamirleri* (903) kullanılmış bunu *işaret sıfatları* (542), *işaret zamirleri* (287) ve *dönüşlülük zamiri* (24) takip etmiştir. Ardıl/bağımlı birimler içinde art gönderim ögesi olarak en çok *kişi ekleri* (1180) kullanılmış bunu *belirtme hâli eki* (227) ve *iyelik ekleri* (98) takip etmiştir. *Sözcük veya sözcük öbekleri ile yapılan art gönderimler* içinde en çok gönderim yapılan kategori metinde geçen kişilere yapılan gönderimler olmuş, en az kategori ise metindeki nesnelere yapılan gönderimler olmuştur.

Öncül/bağımsız birimler içinde ön gönderim ögesi olarak en çok *işaret zamirleri* (29) kullanılmış bunu *işaret sıfatları* (10) ve *şahıs zamirleri* (2) takip etmiştir. Ön gönderim ögesi olarak *dönüşlülük zamirinin* kullanımı tespit edilememiştir. Ardıl/bağımlı birimler içinde ön gönderim ögesi olarak en çok *belirtme hâli eki* (21) kullanılmış bunu *kişi ekleri* (6) ve *iyelik ekleri* (5) takip etmiştir. *Sözcük veya sözcük öbekleri ile yapılan ön gönderimler* içinde en çok gönderim yapılan kategori metinde geçen kişilere yapılan gönderimler olmuş, en az kategori ise metinde geçen nesnelere yapılan gönderimler olmuştur.

Eksilti metinde herhangi bir boşluğa yer açmayacak, zihnen tamamlanabilir bir ögenin yüzey yapıdan silinmesidir. Çalışmada eksilteler *cümle ögelerinin eksiltisi*, *tamlamalarda yapılan tamlayan/tamlanan eksiltisi*, *cümle eksiltisi* ve *ek eksilteleri* başlıkları ile ele alınmıştır.

Cümle ögelerinde yapılan eksiltelerde en çok eksiltelen öge *özne* (760) olmuş, bunu *yüklem* (118), *nesne* (24), *yer tamlayıcısı* (17) ve *zarf tümleci* (13) takip etmiştir.

Tamlamalara bağlı gerçekleşen *tamlayan eksiltisi* (318) *tamlanan eksiltisine* (24) göre daha fazla gerçekleşmiştir.

Soru cevap cümlelerinde sıklıkla kullanılan ve cümlelerin tekrarını önleyen *cümle eksiltisinin* metinde 6 kez kullanımı tespit edilmiştir.

Ek eksiltisinin metinde 238 kez kullanımı tespit edilmiştir. Bu eksiltelerin eklere göre dağılımı şu şekildedir: *Kişi ekleri* (103), *kip ekleri* (70), *hâl ekleri* (36), *iyelik ekleri* (14), *çokluk eki* (10) ve *soru eki* (5).

Değiştirim metinde geçen bir sözcüğün, sözcük öbeğinin veya cümlelerin yerini başka bir unsurun almasıdır. Çalışmada değiştirimler isme bağlı, fiile bağlı ve cümleye bağlı değiştirimler olarak incelenmiştir. Bunlar içerisinde en çok değiştirim *cümleye bağlı değiştirim* (3) olarak tespit edilmiş bunu *isme bağlı değiştirim* (2) ve *fiile bağlı değiştirim* (1) takip etmiştir.

Bağlaçlar metinde hem anlamsal hem dilbilgisel bağın tesisinde görev alırlar. Çalışmada tespit edilen bağlaçlar *açıklama*, *ayırma*, *ekleme*, *karşıtlık*, *koşul*, *sebep-sonuç* ve *zaman* işlevleriyle sınıflandırılmış; bunlar içerisinde en çok kullanılan bağlaç *açıklama işlevi ile kullanılan bağlaçlar*, en az kullanılan bağlaç ise *koşul işlevi ile kullanılan bağlaçlar* olmuştur.

Sözcüksel bağdaşıklık adlı son başlıkta metnin bağdaşık bir yapı kazanmasında belirleyici olan sözcükler, *tekrarlar* ve *aynı çağrışım alanından sözcükler* olarak iki başlıkta incelenmiştir.

Tekrar eden ve metinde önemli bir yere sahip olan sözcükler *yol* (59), *aşk* (58), *güneş* (25), *ışık* (11), *dünya* (21), *oyun* (12), *top* (14), *madde-mana* (65), *kitap-defter* (31), *insan* (95), *genç* (44), *zavallı* (26), *istidat-kabiliyet* (23), *Vali Râsim Bey* (77), *Sâlih* (71), *Cemil* (61), *Madame Juliette Maurain* (47) *Kadriye* (44), *Kitapçı İzzet Efendi* (40) olarak tespit edilmiştir. Ayverdi'nin insanı merkeze alan bakış açısı metindeki şahısları ve insana dair vasıfları öne çıkartmıştır.

Aynı çağrışım alanından sözcükler, *eş-yakın anlamlı sözcükler*, *karşıt anlamlı sözcükler*, *aynı kökten türetilmiş sözcükler*, *aynı bilgi alanından sözcükler* ve *kişisel çağrışımların etkisiyle kullanılan sözcükler* olarak incelenmiştir. Eş-yakın anlamlı, karşıt anlamlı, aynı kökten türetilmiş

ve aynı bilgi alanından sözcükler metnin daha küçük parçaları arasındaki bağdaşıklığın tesisinde önemlidir. Aynı cümle içinde sözcüğün aynen tekrarı metinde bir ahenk bozukluğuna sebep olacağı durumlarda bu sözcüklerden faydalanılmıştır. Kişisel çağrışımların etkisiyle bir araya getirilen ve metnin bütününde önemli bir rol üstlenen sözcükler ise *yol*, *aşk*, *dünya*, *insan*, *anâsır-ı erbaa* ve *zaman* olarak tespit edilmiştir. Yazarın ana konu etrafında bir araya getirdiği ve birbiri ile ilişkili olarak gördüğümüz bu sözcükler, aynı yazarın farklı kitaplarında da incelenebilir. Böylece yazarın kendi çağrışımlarıyla sözcüklere yüklediği anlamlar ortaya konabilir.

Ateş Ağacı, *insanın dünyaya hareketi ile başlayan bir yol/yolculuk romanıdır*. İnsan dünyaya *hayat denen karanlık yolu aydınlatacak ışığı/aşkı* aramak için gelir. Romanın başkahramanı *Cemil* de dünyaya kaybettiği *topunun arayıcısı* olarak gelmiştir. Onun dünya *sahnesindeki* rolü bilmek ve bildirmektir. O, başından geçenleri bir *deftere* yazarak bir eser meydana getirir. *Dünyada* her şeyin bir *ana maddesi/özü* vardır. Bu öz *aşktır*. Cemil aşkın *çok olan suretlerini* seyrederek, onları *bir/tek* olanda birleştirmeye çalışır. Bursa'da *sâde ve basit dekorlu bir odanın pencere kenarına* yerleştirdiği *sedirinde* bu özü bulmak için kendi içine *yolculuk* yapar. Cemil'in bu yolculuğunda yanında olan uşağı *Sâlih*, hem ona yol gösterir hem de *madde dünyası ile olan bağını sürdürmesine* yardım eder. *İnsanlar* çeşit çeşit fakat *oyun* tektir. Herkes kendisine verilen rol ile bu oyuna iştirak etmiştir. Dünya sahnesinde hiçbir şey eksik veya fazla değildir. Olmuş olanlar ve olacaklar daha önceden *bir el* tarafından yazılmıştır. İşte Cemil de aşkı derin bir *su* olarak *Madame Maurain*'de, Maurain de aşkı *ateş* sureti olarak Cemil'de bulmuş, her ikisi de aşkın cisminde takılıp kalmamış, bu yolculuk sonunda *tek olana/öze* ulaşılmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akçataş, Ahmet (2001), **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Üzerine Bir Metin Dil Bilim İncelemesi**, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akın, Lemi (2004), **Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, Doğan (2015), **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim III. Cilt**, 6.Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (2017), **Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, 2.Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aksan, Mustafa ve Aksan, Yeşim (1991), “Metin Kavramı ve Tanımları”, **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, 90-104.
- Altınkaynak, Hikmet (2007), **Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü**, I. Baskı, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, İstanbul.
- Altıparmak, Ö. Faruk (2005), “Tarikat Geleneğinde Mürit-Mürşit İlişkisi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 14, 37-55.
- Aramak, Kürşat (2016), **Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Bağdaşıklık Araçlarının Kullanım Düzeyi Üzerine Bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aşkın Balcı, Hülya (2018), **Metindilbilimin ABC’si**, 1.Baskı, Say Yayınları, İstanbul.
- Atik, Turan (2007), **Rifailik Tarikatı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Hasene (2012), “Dilde Sıfır Birim ve Sıfır Biçimbirimin Kullanımı”, **Turkish Studies**, 7 (2), 169-181.
- Aydın, Mehmet (2001), **Edebiyatımızda Kadın Şair ve Yazarlar Sözlüğü**, ALESTA Yayınları, Ankara.
- Ayverdi, Sâmîha ve Araz, Nezihe (1983), “Birinci Etüd”, **Ken’an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık**, Birinci Baskı içinde (9-207), Hülbe Basım ve Yayın, Ankara.
- Ayverdi, Sâmîha (1995), **Dost**, 2. Baskı, Kubbealtı, İstanbul.
- _____ (2018), **Ateş Ağacı**, 9.Baskı, Kubbealtı, İstanbul.

- Bahtiyaroğlu, Alper (2006), **Ahmet Mithat Efendi'nin Tiyatrolarında Metindilbilimsel Görünümler**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakan, Hande (2012), **Yabancılara Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Ölçütler Çerçevesinde Bir Sadeleştirme Denemesi: Sait Faik Abasıyanık, Meserret Otel**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baloğlu, Burhan (2002), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi**, Der Yayınevi, İstanbul.
- Balyemez, Sedat (2011), **Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başusta, Kasım Caner (2009), **Okuma Eğitiminde Metin Dil Bilimin Kullanımı**, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beaugrande, Robert Alain de ve Dressler, Wolfgang Ulrich (1981), **Introduction to Text Linguistics**, Longman, London and Newyork.
- Bozok, Lütfü (2019), **Ortaokul 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Yönünden İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Can, Remzi (2012), **Ortaöğretim Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarında Paragraf Düzeyinde Bağdaşıklık ve Tutarlılık**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Cebecioğlu, Ethem (2004), **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Genişletilmiş 2. Basım, Anka Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, Eyyup (2005), **İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi - Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çağlıyan İçener, Zeynep (2016), “Tarihî Emanetin Taşıyıcısı'nın İzinde: Sâmiha Ayverdi ve Modernleşme-Gelenek Ekseninde Kadın”, **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, 12 (47), 139-157.
- Çağrıçı, Mustafa (2009), “Sâlih”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde** 31-32, 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çakır, Umay (2007), **Türkiye Türkçesinde Kalıplaşmış Eksilteli Yapılar**, Yüksek Lisans Tezi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavuşoğlu, Ali (2019), “Edebi-Tasavvufî Metinlerde Spor ve Tasavvuf Kültürü İlişkisine Çevgen Spor Zaviyesinden Bir Bakış”, **Akademiar Dergisi**, 6, 191-223.
- Çelik, Aysun (2019), “Âlemin ve Âdemin Dört Ana Unsuru: Garîb-nâme'de ‘Anâsır-ı Erbaa’ ”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 2 (1), 312-339.

- Cinici, Ümmü Gülsüm (2019), **Metin Dil Bilimi Yöntemiyle Çözömlenen Masalların Öğrenci Başarısı ve Tutumuna Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çoban, Abdullah (2012), **İlköğretim 7.Sınıf Öğrencilerinin Oluşturdıkları Öyküleyici Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Ölçütlerine Göre Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- De Saussure, Ferdinand (1976), **Genel Dilbilim Dersleri I**, (Çev. Berke Vardar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Demir, Abdullah (2017), “Tasavvufta Rüya Tabiri”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (9), 41-49.
- Demir, İrem Nur (2020), **Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi İçin Seviyelendirilmiş Kurmaca Metinlerin Metindilbilimsel Açıldan İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Tazegöl (2006), **Peyami Safa’nın “Yalnızız” Adlı Romanında Metindilbilimsel Çözömlenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirci, Kerim (2017), **Türkoloji için Dilbilim Konular Kavramlar Teoriler**, 4.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Demirel, Gamze (2019), “Klasik Türk Şiirinde ‘Aşk’ Başkadır”, **Journal of Turkish Language and Literature**, 5 (4), 587-595.
- Dilidüzgün, Şükran (2008), **Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2017), **Metindilbilim ve Türkçe Öğretimi Uygulamalı Bir Yaklaşım**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Doğan, Gürkan (1993), “Asafora”, **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, 4, 131-140.
- Durukan, Sami Oktay (2014), **Arapça Öğretiminde Metindilbilim Ölçütleri Işığında Metin İncelenmesi “Sa’dallah Vennüs’un Tiyatro Eserleri Üzerine Bir Uygulama”**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eken, Eda (2018), **Mirze Elekber Sabir’in “Hophopname” Eserinde Bağdaşıklık Unsurları**, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercan Güven, Aliye Nur (2019), **Üniversitelerin Dil Öğretim Merkezlerinde Türkçe Öğrenen Yabancıların Yazılı Anlatımlarının Bağdaşıklık ve Tutarlılık Düzeylerinin İncelenmesi**, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Erdağı, Selma (2008), **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" Adlı Romanının Metindilbilimsel Çözümlemesi**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdal, Tuğçe (2017), "Halk Hikâyelerinde Aşk ve Erginlenme Tasarımında Anâsır-ı Erbaa", **Millî Folklor**, 29 (115), 5-18.
- Erdem Uçar, Filiz Meltem (2017), "Özbek Yazar Abdulla Kadiri'nin Romanlarında Eksilteli Yapılar", **International Journal of Languages' Education and Teaching**, 5 (4), 450-475.
- Ergin, Muharrem (2016), **Üniversiteler İçin Türk Dili**, Bayrak Basım/Yayımlar/Tanıtım, İstanbul.
- Erginli, Zafer (2006), "Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına Toplu Bir Bakış", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15 (2), 13-76.
- Erkman Akerson, Fatma (2016), **Göstergebilime Giriş**, 1.Basım, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Eroğlu, Safa (2015), **Metindilbilimsel Ölçütler Çerçevesinde Ömer Seyfettin'in "Üç Nasihat" Hikâyesinin Yabancılara Türkçe Öğretimi İçin Sadeleştirme Denemesi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi - Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Filizok, Rıza (2010), "Anlam Bağlılıklarından Doğar", <http://www.ege-edebiyat.org/docs/618.pdf>, (12.01.2021).
- Genç, Şerife (2019), **Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Okuma Etkinliklerinin Okuma Eğitimi Yeterliliği Bağlamında Metindilbilimsel Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Gökçe, Bekir (2014), "Reşat Nuri Güntekin'in 'Aşk Mektupları' Adlı Öyküsüne Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım", **Turkish Studies**, 9 (3), 725-743.
- Gözlet, Davut (2018), **İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Özellikleri**, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gümüşatam, Gürkan (2013), "Eksiltilim (Ellipsis) ve Türkçede Eksiltilim Türleri", **Turkish Studies**, 8 (1), 1539-1552.
- Günay, V. Doğan (2017), **Metin Bilgisi**, 5.Basım, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.
- _____ (2018), **Söylem Çözümlemesi**, 2.Basım, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.
- Gürgün, Hasan (2018), **Göktürk Yazısıyla Oluşturulmuş Uygur Kağanlığı Yazıtlarının Metindilbilimsel İncelemesi**, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gürkan, Senem (2017), “Metindilbilim ve Murathan Mungan’ın ‘Çiçek’ Adlı Kısa Öyküsünün Metindilbilimsel Çözümlemesi”, **1st International Black Sea Conference on Language and Language Education**, September 22-23, Ondokuz Mayıs University, Samsun, 584-612.
- Güzelhan, Semiha (2013), **Metindilbilim ve Heinrich Böll’ün “Mein Trauriges Gesicht” Adlı Öyküsünün Metindilbilimsel İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hakîm, Suad (2005), **İbnü’l Arabî Sözlüğü**, (Çev. Ekrem Demirli), Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood ve Hasan, Ruqaiya (1976), **Cohesion in English**, Longman Group UK Limited, Londra.
- Hançerlioğlu, Orhan (2003), **Ruhbilim Sözlüğü**, 4.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hengirmen, Mehmet (2009), **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, 3.Baskı, Engin Yayınevi, Ankara.
- Huber, Emel (2013), **Dilbilime Giriş**, Multilingual, İstanbul.
- Hunutlu, Ümit (2019), “Atebetü’l - Hakâyık’ta Eksilteli Yapılar”, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8 (Ek Sayı 1), 785-809.
- Irmak, Elif (2019), **Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yazılı Anlatımlarında Bağdaşıklık Düzeyleri**, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnal, Gül Nihal (2014), “Fuzûlî’nin Tasavvufî Aşk Söylemi”, **Mavi Atlas**, (2), 73-82.
- İşsever, Selçuk (1995), **Türkçe Metinlerdeki Bağlantı Öğelerinin Metinbilim ve Kullanımbilim Açısından İşlevleri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi – Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- _____ (1996), “Kullanımsal İşlevleri Açısından Türkçedeki Bağlaçlar”, **X. Dilbilim Kurultayı Bildirileri**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 83-95.
- Jang, Juyeong (2020), **Eski Uygurca Zaman Kategorisinin Metindilbilim Açısından İncelenmesi: İyi ve Kötü Prens Öyküsü Örneği**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi - Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kabaklı, Ahmet (1997), **Türk Edebiyatı V. Cilt**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kala, Hatice (2018), **Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Metindilbilimsel Bağdaşıklık**, Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi – Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Kalafat, Şermin (2009), **Çoktan Seçmeli Sınav Sistematiğinin Metin Dilbilimsel Çözümlemesi**, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, Günay (2013), **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- _____ (2015), **Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlemeleri**, 1.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karaaliöğlu, Seyit Kemal (1982), **Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü**, Genişletilmiş İkinci Basım, İnkılâp ve Aka, İstanbul.
- Karagöz, Elif Gözdem (2019), **Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Kur Geçiş Sınav Metinlerindeki Bağdaşıklık Öğeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karahan, Leylâ (2019), **Türkçede Söz Dizimi**, 26.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karataş, Yusuf (2008), **Metin İncelemede Söylembilim Yöntemi “Binbir Gece Masalları Üzerine Bir Uygulama”**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karçığa, Servet (2015), **Dede Korkut Kitabı’nın Anlambilimsel Çözümlemesinde Kavram Alanının Rolü**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kekevi, İbrahim (2015), **Erenlerin Bağından Adlı Mensur Şiir Metni Üzerine Metindilbilimsel İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, Veysel (2002), **Dilin İşlevleri ve İletişim**, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.
- Kılıç, İlknur (2017), “Mustafa Balbay’ın Seçilen Makalelerinin Metindilbilim Açısından Bir Çözümlemesi”, **Original Article/ Özgün Araştırma**, 7 (1), 209-222.
- Kıran, Zeynel ve Eziler Kıran, Ayşe (2013), **Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbillime)**, 4.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (2009), **Türkiye Türkçesi Grameri: (Şekil Bilgisi)**, 3.Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mantı, Melda İrem (2017), **Türkçe Öğrenen Mısırlı Öğrencilerin Yazılı Anlatım Çalışmalarında Bağdaşıklık (Kahire Örneği)**, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Meçin, Mahmut (2019), **Molla Sadrâ’da Zaman Anlayışı ve Tarih Bilinci**, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2020), “Felsefe ve Tasavvufta Sefer Metaforu: Aklî ve Manevî Yolculuk”, **İlahiyat Tetkikleri Dergisi**, 54, 329-353.
- Novruzova, Nurida Samed Kızı (2012), “Farklı Ekollerde Metin, Söylem ve Hipermetin Kavramları”, **İDİL Dergisi**, 1 (5), 350-360.
- Onursal, İrem (2003), “Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık”, **Günümüz Dilbilim Çalışmaları içinde** (121-132), Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Önem, Evrim (2011), “Bireysel Dil Kullanımını Etkileyen Etkenler”, **Dil Dergisi**, 152, 57-67.

- Ömer, Ahmet Muhtar (2011), “Bağlam Teorisi”, (Çev. Şahin Güven), **Bilimname**, XX, I, 197-208.
- Özen, Faruk (2019), **Metindilbilimi Açısından Sabahattin Ali’ nin Kürk Mantolu Madonna Adlı Romanının İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgürel, Emine Gözde (2017), “Samiha Ayverdi’nin Romanlarında Betimlemenin İşlevleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 52 (2).
- _____ (2018), “Samiha Ayverdi’nin Eserlerinde Millî Bilinç Vurgusu”, **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, 3 (1), 315-336.
- Özkır, Gizem (2019), **Sait Faik Abasıyanık’ın Semaver Adlı Hikâye Kitabının Metin Dilbilimsel Tahlili**, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztoğat, Erdim (2012), “Anlam Çözümlemesi: Temel Fransızca’da ‘Duygu’ Sözlüksel Alanı”, **Dilbilim**, (9), 155-176.
- Özyıldırım, Işıl (İnce) (1999), “Türk Yasa Dili”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 16 (1), 89-114.
- Pala, İskender (2007), **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, 15.Basım, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Palmer, Frank Robert (2001), **Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi**, Kitâbiyât, Ankara.
- Parlak, Hatice (2009), **Kutadgu Bilig’in Metindilbilimsel Yapısı**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi -Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pilav, Salim ve Oğuz, Mehmet Mesut (2013), “Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metin Türleri Üzerine Bir Araştırma”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 3 (2), 16-30.
- Sağ Şencal, Esmâ (2014), **Mana Oluşumunda İç ve Dış Bağlam İlişkisi: Abdülkahir El-Cürcani İle Saussure Karşılaştırması**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi – Medeniyetler İttifakı Enstitüsü.
- Sesli, Hüseyin (1968), **Dil Alanı Üzerine**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Subaşı Uzun, Leylâ (1995), **Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı**, Simurg Yayıncılık, Ankara.
- Şenocak, Ahmet (2017), “İbn Arabî’de Firaset İlmi”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (3), 51-61.
- Tekin, Arslan (1999), **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, Genişletilmiş İkinci Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Toklu, M. Osman (2018), **Dilbilime Giriş**, 7.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Torun, Yeter (2007), “Türkiye Türkçesinde Tekrarlı Bağlaçların Oluşturduğu Bağlama Gruplarının Söz Dizimindeki Kullanımları Üzerine”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 16 (2), 503-510.
- Torusdağ, Gülşen (2015), **Memduh Şevket Esendal’ın Öykülerine Metindilbilimsel Bir Yaklaşım**, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Torusdağ, Gülşen ve İşimtekin, Soner (2016), “Furug Ferruhzâd’ın ‘Kâbus’ Öyküsü Üzerine Metindilbilimsel Bir Çözümleme”, **DTCF Dergisi**, 56 (2), 160-199.
- Tosun, İbrahim (2014), “Sait Faik’in ‘Sinağrit Baba’ Adlı Öyküsüne Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım”, **Turkish Studies**, 9 (3), 1451-1465.
- Türk Dil Kurumu (2011), **Türkçe Sözlük**, 11.Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkmen, Polina (2020), **Daniil Harms’ın ‘Kocakarı’ Adlı Öyküsünün Metindilbilimsel İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğur, Mücteba (2018), **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, 2.Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Url, “Ken’ân Rifâi Sempozyumu Turgut Alsirt ile Röportaj”, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=0CHsUv0a798> (15.10.2020).
- Url, “Sâmiha Ayverdi”, (t.y.), <https://www.kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi> (16.10.2020).
- Url, <http://www.insanvedoga.com/kunena/33-ekoloji-ecology/672-masal-gibi-agaclar> (24.02.2021).
- Uzun, Leyla (2013), Metindilbilim: Temel İlke ve Kavramlar, Ed. Sumru Özsoy, Zeynep Erk Emeksiz, **Genel Dilbilim-2** (s. 152-180), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Uzun, Muzaffer (2016), **Nazan Bekiroğlu’nun Nar Ağacı Adlı Romanında Bağdaşıklık ve Bağdaşıklık Ekseninde Bir Söz Varlığı Çözümlemesi**, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2018), “İyelik Öbeklerinde Tamlayan Eksiltisi Sorunu”, **International Journal of Language Academy**, 6 (1), 104-111.
- _____ (2019a), “Atabetü’l - Hakâyık’ta Bağdaşıklık Unsurları”, **Yeni Türkiye**, 2 (106), 154-164.
- _____ (2019b), “Anlatım Bozukluklarında Söz Dizimi ile İlgili Kabullere Eleştirel Bir Yaklaşım: Eksiklik mi Eksilti mi?”, Serkan Şen ve Mediha Mangır (Ed.), **XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Samsun, 1577-1585.
- Üstünova, Kerime (1998), **Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- _____ (2011), **Dil Yazıları**, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

- _____ (2014), **Türkiye Türkçesinde Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri**, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- _____ vd. (2019), “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Birimleri Üzerine”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 8 (2), 713-725.
- Vardar, Berke (2007), **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, 2.Baskı, Multilingual, İstanbul.
- Vural, Hanifi ve Böler, Tuncay (2017), **Ses ve Şekil Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, Murat (Ed.) (2001), **Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi I**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yardım, E. Seval (2008), “Sâmiha Ayverdi’de Tasavvufî Mefhumların Kullanılış Şekilleri”, **İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 22, 283-327.
- Yıldırım, Sezgi (2016), **B1 Düzeyinde Türkçe Öğrenen Yabancıların Yazılı Anlatımlarının Bağdaşıklık Düzeyleri (Gazi Tömer Örneği)**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi – Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, Ömer (2012), **11.Sınıf Öğrencilerine Ait Öyküleyici Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Açısından İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğit, Fevzi (2016), “İbn Arabî’de Ontolojik Açıdan İnsan”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 30 (40), 207-234.
- Yüksel, Ahmet (2020), **Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Mahur Beste Eserinde Bağdaşıklık**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, Aysel (2018), **Sır Kâtibi Sâmiha Ayverdi ile 36 Yıl**, 1. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

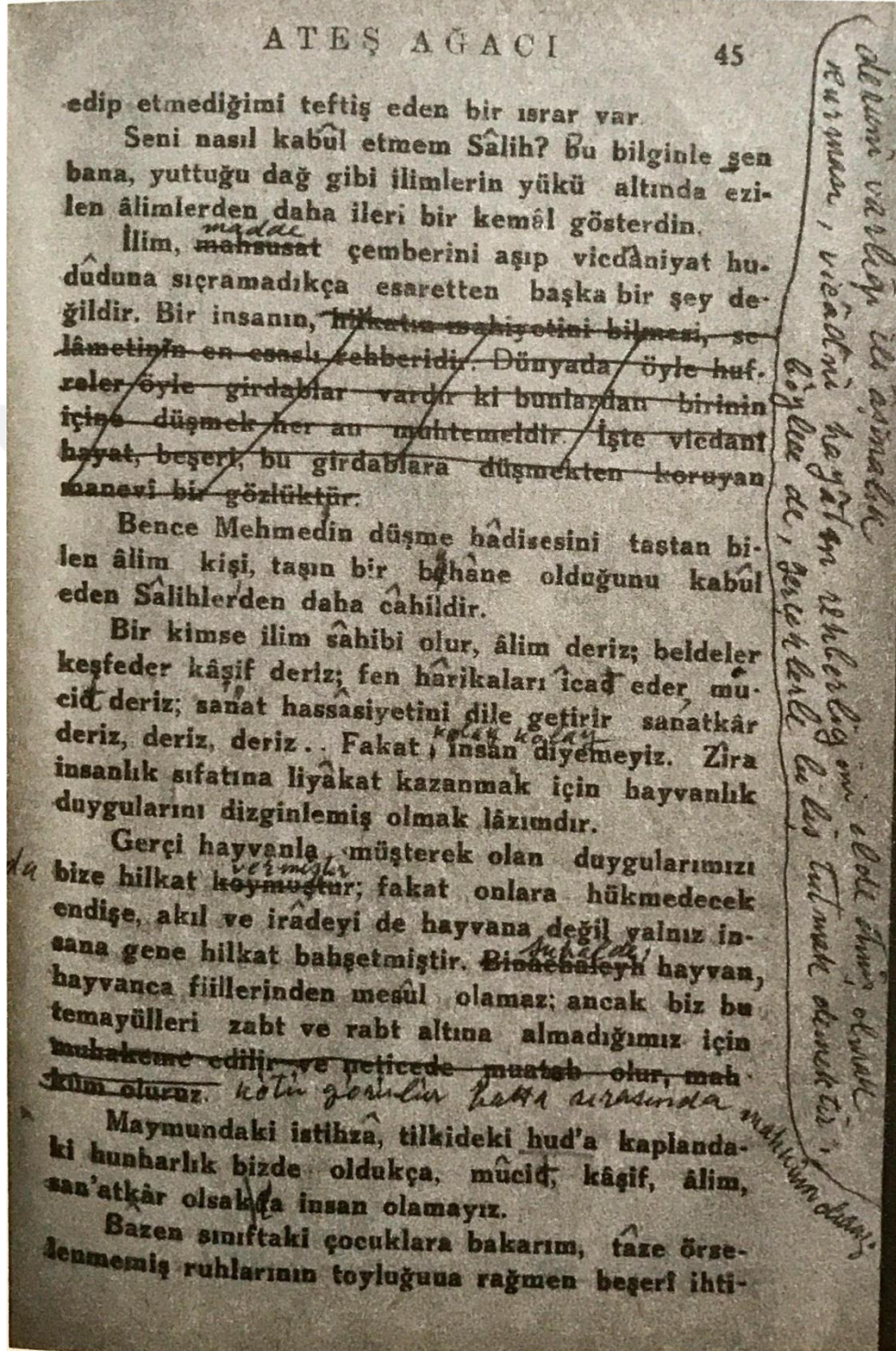

EKLER

Ek 2: Ateş Ağacı

Ek 3: Ateş Ağacı Romanı 1941 Basımının Sâmiha Ayverdi Tarafından Sadeleştirilen Nüshasından Örnek

Kaynak: Yüksel, Aysel (2018: 177), Sır Kâtibi Sâmiha Ayverdi ile 36 Yıl, Kubbealtı, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Rumeysa KELEŞ,.. 2009 yılında İnönü İlköğretim Okulu'nu; 2013 yılında Şehit Yüzbaşı Halil İbrahim Sert Anadolu Lisesi'ni; 2017 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı.

KELEŞ, bekar olup, İngilizce bilmektedir.

